
DIJETE I OBITELJ U SUVREMENOM DRUŠTVU

CHILD AND FAMILY IN CONTEMPORARY SOCIETY

Časopis za promicanje prava djeteta i zaštitu obitelji Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Journal for the promotion of children's rights and family protection of the Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

DIJETE I OBITELJ U SUVREMENOM DRUŠTVU
CHILD AND FAMILY IN CONTEMPORARY SOCIETY

Časopis za promicanje prava djeteta i zaštitu obitelji Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Journal for the promotion of children's rights and family protection of the Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

ISSN 3043-8535 (Online)

Izdavač / Publisher	Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku Stjepana Radića 13 31 000 Osijek Hrvatska Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek Stjepana Radića 13 31 000 Osijek Croatia
Adresa Uredništva / Editorial Board address	Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku Stjepana Radića 13 31 000 Osijek Hrvatska Telefon: +385 (0)31 224 500 Mrežne stranice: https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/dijeteiobitelj/index E-pošta: dijeteiobitelj@pravos.hr Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek Stjepana Radića 13 31 000 Osijek Croatia Phone: +385 (0)31 224 500 Web: https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/dijeteiobitelj/index E-mail: dijeteiobitelj@pravos.hr
Glavne urednice / Editors in Chief	Izv. prof. dr. sc. Nataša Lucić (Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska) Prof. dr. sc. Branka Rešetar (Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska) Prof. dr. sc. Silvija Ručević (Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska) Nataša Lucić, Ph.D., Associate Professor (Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia) Branka Rešetar, Ph.D., Full Professor (Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia) Silvija Ručević, Ph.D., Full Professor (Faculty of Humanities and Social Sciences, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia)
Izvršni urednik / Executive Editor	Matko Guštin, mag. iur. (Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska) Matko Guštin, Master of Laws (Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia)
Tehnički urednik / Technical Editor	Dražen Dujak, mag. informatol. (Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska) Dražen Dujak, Master of Informatics (Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia)

<p>Urednički odbor / Editorial Board</p>	<p>Prof. dr. sc. Josip Berdica (Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska), prof. dr. sc. Katarina Dodig Čurković (Medicinski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska), izv. prof. dr. sc. Dunja Duić (Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska), izv. prof. dr. sc. Tomislav Franić (Medicinski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, Hrvatska), izv. prof. dr. sc. Barbara Herceg Pakšić (Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska), izv. prof. dr. sc. Katarina Marošević (Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska), izv. prof. dr. sc. Daniela Šincek (Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska), izv. prof. dr. sc. Nikol Žiha (Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska)</p> <p>Josip Berdica, Ph.D., Full Professor (Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia), Katarina Dodig Čurković, Ph.D., Full Professor (Faculty of Medicine Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia), Dunja Duić, Ph.D., Associate Professor (Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia), Tomislav Franić, Ph.D., Associate Professor (Faculty of Medicine Split, University of Split, Split, Croatia), Barbara Herceg Pakšić, Ph.D., Associate Professor (Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia), Katarina Marošević, Ph.D., Associate Professor (Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia), Daniela Šincek, Ph.D., Associate Professor (Faculty of Humanities and Social Sciences, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia), Nikol Žiha, Ph.D., Associate Professor (Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia)</p> <hr/> <p>Međunarodni urednički odbor / International Editorial Board</p> <p>Prof. dr. sc. Gordana Kovaček Stanić (Pravni fakultet Sveučilišta u Novom Sadu, Novi Sad, Srbija), prof. dr. sc. Suzana Kraljić (Pravni fakultet Sveučilišta u Mariboru, Maribor, Slovenija), prof. dr. sc. Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė (Pravni fakultet Sveučilišta Mykolas Romeris u Vilniusu, Vilnius, Litva), izv. prof. dr. sc. Carmen Luca Sugawara (Fakultet socijalnog rada Sveučilišta u Indiani, Indianapolis, Sjedinjene Američke Države), prof. dr. sc. Silvia Marino (Sveučilište Insubria, Varese, Italija), izv. prof. dr. sc. Nina Mešl (Fakultet socijalnog rada Sveučilišta u Ljubljani, Ljubljana, Slovenija), izv. prof. dr. sc. Ksenija Napan (Sveučilište Massey u Aoteroai, Aotearoa, Novi Zeland), dr. sc. Dejan Stevanović (Akademija Sahlgrenska Sveučilište u Gothenburgu, Gothenburg, Švedska), prof. dr. sc. Orsolya Szeibert (Pravni fakultet Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti, Budimpešta, Mađarska)</p> <p>Gordana Kovaček Stanić, Ph.D., Full Professor (Faculty of Law Novi Sad, University of Novi Sad, Novi Sad, Serbia), Suzana Kraljić, Ph.D., Full Professor (Faculty of Law Maribor, University of Maribor, Maribor, Slovenia), Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, Ph.D., Full Professor (Faculty of Law, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania), Carmen Luca Sugawara, Ph.D., Associate Professor (School of Social Work, Indiana University, Indianapolis, United States of America), Silvia Marino, Ph.D., Full Professor (University of Insubria, Varese, Italy), Nina Mešl, Ph.D., Associate Professor (Faculty of Social Work, University of Ljubljana, Ljubljana, Slovenia), Ksenija Napan, Ph.D., Associate Professor (Massey University in Aotearoa, Aotearoa, New Zealand), Dejan Stevanović, Ph.D. (Sahlgrenska Academy University of Gothenburg, Gothenburg, Sweden), Orsolya Szeibert, Ph.D., Full Professor (Faculty of Law, Eötvös Loránd University in Budapest, Budapest, Hungary)</p> <hr/> <p>Lektor za članke i sažetke na hrvatskom jeziku / Croatian Language Editor</p> <p>Izv. prof. dr. sc. Marica Liović (Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska)</p> <p>Marica Liović, Ph.D., Associate Professor (Faculty of Humanities and Social Sciences, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia)</p> <hr/> <p>Lektor za sažetke na engleskom jeziku / English Language Editor</p> <p>Doc. dr. sc. Dubravka Papa (Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek, Hrvatska)</p> <p>Dubravka Papa, Ph.D., Assistant Professor (Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Osijek, Croatia)</p>
---	--

Grafička obrada
/ Graphics
Processing

Krešendo, Osijek

Časopis izlazi dva puta na godinu: u lipnju i prosincu.

The journal is published twice a year: in June and December.

Fotografija s
naslovnice /
Cover photo

<https://pixabay.com/vectors/family-parents-mother-father-304918/>

Časopis Dijete i obitelj u suvremenom društvu licenciran je pod Creative Commons licencom Attribution-NonCommercial 4.0 International.

The journal Child and Family in Contemporary Society is licensed under the Creative Commons license Attribution-NonCommercial 4.0 International.

SADRŽAJ

Članci

Barbara Herceg Pakšić

(KAZNENO)PRAVNI POLOŽAJ DJETETA U SUKOBU SA ZAKONOM U
REPUBLICI HRVATSKOJ: TEMELJNI OBRISI 9

Matko Guštin

ZAŠTITA PROCESNIH PRAVA DJETETA U UPRAVNIM POSTUPCIMA S POSEBNIM
OSVRTOM NA POSTUPANJA U VEZI S OSOBNIM STANJIMA GRAĐANA 27

Branka Rešetar; Nataša Lucić

PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U PRAVU I SOCIJALNOM RADU 63

Silvija Ručević

ODNOS RJEČNIKA, PROBLEMA U ODNOSIMA S VRŠNJACIMA I AGRESIVNOG PONAŠANJA
KOD DJEČAKA S POREMEĆAJIMA PONAŠANJA I DJEČAKA IZ OPĆE POPULACIJE 93

Gordana Horvat

CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA I KORIŠTENJE PRISTUPA ŽIVOTNOG CIKLUSA
U PROVEDBI SOCIJALNE ZAŠTITE OBITELJI U KRIZNIM SITUACIJAMA 113

Prikazi

Gordana Horvat; Matko Guštin

PRIKAZ KONFERENCIJE: TISSA 2023 – SOCIAL WORK AND HUMAN RIGHTS:
ADVOCATION DISRUPTIVE VOICES 127

TABLE OF CONTENTS

Articles

Barbara Herceg Pakšić

(CRIMINAL) LEGAL POSITION OF THE CHILD IN CONFLICT WITH THE LAW
IN THE REPUBLIC OF CROATIA: BASIC OUTLINES 9

Matko Guštin

PROTECTION OF PROCEDURAL RIGHTS OF THE CHILD IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS
WITH SPECIAL REFERENCE TO PROCEEDING RELATED TO STATUS LAW ISSUES 27

Branka Rešetar; Nataša Lucić

THE CHILD'S RIGHT TO BE HEARD IN LAW AND SOCIAL WORK 63

Silvija Ručević

THE INTERPLAY BETWEEN VOCABULARY, PEER RELATIONSHIP PROBLEMS AND
AGGRESSIVE BEHAVIOUR IN BOYS WITH CONDUCT DISORDERS AND BOYS FROM
THE GENERAL POPULATION 93

Gordana Horvat

THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND THE APPLICATION OF THE
LIFE CYCLE APPROACH IN THE IMPLEMENTATION OF SOCIAL PROTECTION
FOR FAMILIES IN CRISES 113

Reviews

Gordana Horvat; Matko Guštin

CONFERENCE REVIEW: TISSA 2023 – SOCIAL WORK AND HUMAN RIGHTS:
ADVOCATION DISRUPTIVE VOICES 127

ČLANCI

ARTICLES

Izv. prof. dr. sc. Barbara Herceg Pakšić

Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

E-pošta: bherceg@pravos.hr

Pregledni znanstveni članak / Review scientific paper

UDK 343.91-053.2(497.5)

DOI: <https://doi.org/10.25234/dosd/31499>

(KAZNENO)PRAVNI POLOŽAJ DJETETA U SUKOBU SA ZAKONOM U REPUBLICI HRVATSKOJ: TEMELJNI OBRISI

Sažetak

Suvremeni razvoj društva odavno priznaje posebnu poziciju djeteta u pravu i pravosudnom sustavu. S obzirom na to da je pravo odraz društvenih shvaćanja, takav je razvoj događaja posljedica svijesti o potrebi prilagođenosti prava djetetu na normativnoj i institucijskoj razini, ali i posebne zaštite djeteta unutar pravosudnog sustava. To osobito (mora) vrijedi(ti) u represivnom dijelu tog sustava, odnosno kaznenom i prekršajnom pravu. Sintagma dijete u sukobu sa zakonom pojavljuje se kroz recentniji razvoj maloljetničkog kaznenog prava pa ju rabimo i ovdje. Stoga ovim radom dajemo pregled normativnih temelja i perspektiva položaja djeteta u kaznenom i prekršajnom pravu, kako na nadnacionalnoj razini (u smislu standarda i utjecaja na promjene) tako i na nacionalnoj (u smislu stanja i potreba hrvatskog društva). Također, obrađuje se i položaj djeteta kao žrtve kaznenog djela.

Ključne riječi: *dijete, djeca u sukobu sa zakonom, kazneno pravo, prekršajno pravo, žrtva*

1. UVODNE NAPOMENE

Doticaj djeteta s pravosuđem u suvremenom društvu vrlo je izgledna stvar, a najveći dio tih doticaja nastaje kao rezultat za njih neugodnih događaja. Među ostalim, s jedne strane može biti riječ o maloljetničkoj delinkvenciji, a s druge strane, (primarnoj) viktimizaciji kaznenim i prekršajnim djelima. Uvažavajući poseban status djeteta koji izvire iz njegove ranjivosti, nezrelosti, nedoraslosti, zavisnosti o odraslima potrebno je predvidjeti i prikladnu regulaciju. Osobito je osjetljivo kad se dijete nađe pred kaznenim pravosuđem koje, s obzirom na njegov represivan karakter, mora imati za dijete posebne zaštitne mehanizme, zajamčena prava, specifično oblikovana postupanja i, u slučaju potrebe, prilagođene sankcije. Kad govorimo o maloljetničkom kaznenom pravu, kao terminu koji se tradicionalno uobičajio u hrvatskom pravnom sustavu, riječ je o skupu zakonskih propisa kojima se regulira kaznenopravni (i prekršajnopravni) status mlade osobe kao počinitelja kaznenog djela te djeteta kao žrtve kaznenih djela (i prekršaja). Odredbe se odnose na pojam maloljetnika, kategorije, postupak za maloljetnike, vrste sankcija, način izricanja i izvršenje sankcija, pa u tom smislu, maloljetničko kazneno pravo predstavlja modifikaciju kaznenog prava u širem smislu (Novoselec, 2016, 3).

Pravosuđe prilagođeno djeci koncept je koji ukazuje kako pravosudni sustav(i) treba-ju jamčiti „(...) poštovanje i učinkovitu provedbu svih dječjih prava na najvišoj dostižnoj razini“, biti pristupačni, dobno prilagođeni, brzi, usredotočeni na potrebe i prava djeteta, njegovo sudjelovanje, razumijevanje, poštovanje privatnog i obiteljskog života, integriteta i dostojanstva (Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, Odbor ministara Vijeća Europe, 17. studenog 2010.; II. Definicije, 16).

Položaj djeteta u kaznenom (i prekršajnom)¹ pravu i posljedična mogućnost primjene pojedinih odredbi uvjetovani su dobnim granicama. Mlade osobe mogu biti počinitelji kaznenog (i prekršajnog) djela, a danas je njihov položaj, kao rezultat razvoja društva i europskih standarda, maksimalno odvojen od položaja odraslih počinitelja. S tim u vezi, danas se često rabi i sintagma „dijete u sukobu sa zakonom“, a odnosi se na svaku osobu mlađu od 18 godina koja dolazi u kontakt s pravosuđem zbog počinjenja kaznenog djela ili je pak za njega osumnjičena.

S druge strane, djeca mogu biti u potrebi posebne zaštite kao žrtve kaznenog/ih djela (ostale procesne uloge poput svjedoka ili detaljnije razmatranje uloge oštećenika zbog ograničenosti opsegom rada ostavljamo za neko drugo istraživanje). Postoje istraživanja koja ukazuju na zapanjujuće visok postotak djece koja su žrtve kaznenih djela. Primjeri-

¹ Prekršajno se pravo u europskim državama razvija ovisno o mjestu u pravnom sustavu, a prevladavajući je stav kako u Republici Hrvatskoj prekršajno pravo pripada kaznenom pravu u širem smislu. Kad je riječ o razlici, ona je u stupnju težine i društvene osude, a najčešće ne u sadržaju, kvaliteti ili biti kažnjivog ponašanja (Herceg Pakšić, 2022, 1075–1100).

ce, tijekom sedmogodišnjeg perioda ispitano je 3.000 djece u dobi od deset do petnaest godina u školama u Londonu, Leedsu i Northhamptonshireu, a čak 95 % njih iskazalo je kako su bili žrtva kaznenog djela (Children as Victims: Child-sized Crimes in a Child-sized World, 2024), stoga viktimizacija može biti doista zahtjevno i nezanemarivo iskustvo u životu djeteta. Potonje zahtijeva osobito osjetljiv pristup u onim situacijama kada roditelji ili članovi obitelji čine kaznena djela na štetu djece. U svemu tome brojna su zajamčena prava kroz relevantne nacionalne, europske i međunarodne propise reflektirana u nacionalnim odredbama, čija sinergija odaje istinsku složenost pravnog i društvenog položaja djeteta. S obzirom na to da su prava djece danas „etablirana akademska disciplina“ čiji je temeljni istraživački dio vezan uz djecu u sukobu sa zakonom (Lynch i Liefwaard, 2020, 89; Kilkelly i Liefwaard, 2019), ovaj se rad usredotočuje na prikazivanje pravnog položaja djeteta u kaznenom (i prekršajnom pravu) kroz odabrane relevantne nacionalne i nadnacionalne odredbe predmetnog područja čija primjena oslikava usvojene standarde, ali i slabe točke trenutačne situacije. S obzirom na ograničenost opsegom rada, u središtu su odabrani aspekti.

2. ODABRANI MEĐUNARODNI I EUROPSKI PRAVNI STANDARDI I DOSEZI U ZAŠTITI DJETETA

Dužnosti država vezane uz učinkovitu zaštitu djece u kaznenim postupcima koje izviru iz međunarodnih i europskih akata brojne su, poglavito uzevši u obzir da su prava djece u sukobu sa zakonom ukorijenjena u ljudskim pravima i pravima djece općenito. Obveza posebne i specifične reakcije društva na nedopuštena ponašanja maloljetnika predmet su niza međunarodnopravnih dokumenata. Pravni standardi u ovom području u pravilu se razvijaju na način da se osnovnim pravima dodaju specifične komponente tipične i potrebne za zaštitu djeteta u određenim situacijama i okolnostima. Djeca su nositelji svih ljudskih/temeljnih prava. Osnovna i polazna točka uređenja položaja djeteta u sukobu sa zakonom osobito su čl. 37. i 40. Konvencije UN-a o pravima djeteta (Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, broj 15/90, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 12/93, 20/97, 4/98, 13/98).² Člankom 1. određeno je da je dijete osoba mlađa od 18 godina što je ujedno i „pravni parametar“ koji se i u Europi koristi pri određivanju pojma djeteta (Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu, 2016, 18). Članak 40. sadrži minimalne standarde u postupanju s djetetom koje je došlo u sukob sa zakonom kroz katalog jamstava koje država mora osigurati (načelo zakonitosti, presumpcija nedužnosti, obavijest o optužbi i pravna pomoć, nepristranost nadležnih

² Ova je Konvencija usvojena 20. studenog 1989. godine od strane Opće skupštine Ujedinjenih naroda, a obzirom na broj zemalja potpisnica (196), sadrži najšire prihvaćene standarde u pogledu zaštite djece. Ujedno je i prvi dokument u kojemu se djetetu pristupa kao subjektu s pravima. Hrvatska se smatra strankom Konvencije od 8. listopada 1991. temeljem notifikacije o sukcesiji od bivše države.

tijela i pravična rasprava, zabrana prisiljavanja na iskaz ili priznanje, konfrontacijsko pravo, preispitivanje od strane više instance, besplatna pomoć prevoditelja, poštovanje privatnosti). Države su u obvezi odrediti minimalnu dob za kaznenu odgovornost, potom alternativne mjere sudskim postupcima ondje gdje je to moguće, a djeci trebaju biti dostupni skrb, nadzor, savjetovanje, obrazovanje itd. Članak 37. zabranjuje mučenje te drugo okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kazne, a osobama mlađima od 18 godina izricanje smrtne kazne te doživotnog zatvora bez mogućnosti puštanja na slobodu. Zabranjuje se nezakonito i proizvoljno oduzimanje slobode kao i da se uhićenje/pritvaranje/zatvaranje obavljaju kao krajnja mjera na najkraće vrijeme. Naglašava se potreba poštovanja dostojanstva te odvajanje od odraslih pri oduzimanju slobode, kao i neodgodiva pravna pomoć.

Potrebno je spomenuti i čl. 34. koji određuje pravo na zaštitu od svih oblika seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja. Iako sama Konvencija ne pruža definiranje ovih pojmova, Odbor za prava djeteta u Općem komentaru br. 13 iz 2011. godine (Odbor za prava djeteta, CRC/C/GC/13, 18. travnja 2011.) odredio je seksualno zlostavljanje kao „(...) svaku seksualnu aktivnost koju odrasla osoba nameće djetetu, protiv koje dijete ima pravo na zaštitu kaznenog prava. Seksualne aktivnosti također se smatraju zlostavljanjem kada ih prema djetetu počini drugo dijete, ako je dijete počinitelj znatno starije od djeteta žrtve ili koristi moć, prijetnju ili druga sredstva pritiska. Seksualne aktivnosti između djece ne smatraju se seksualnim zlostavljanjem ako su djeca starija od dobne granice koju je odredila država stranka za dobrovoljne seksualne aktivnosti“ (t. 10.). Članak 39. određuje pravo na tjelesni i psihički oporavak djece žrtava, što zahtijeva relativno širok raspon usluga – medicinske, pravne, obrazovne, strukovne i psihološke.

Općenito gledajući, najbolji interes djeteta (čl. 3. Konvencije) ima najvažnije mjesto pri odlučivanju – to je kosmica svih postupaka, formalnih i neformalnih odluka te ima prednost pred interesima drugih. Iako se ovaj koncept najčešće vezuje uz Konvenciju UN-a o pravima djeteta, valja istaknuti kako je zapravo postojao i prije, primjerice u Deklaraciji UN-a o pravima djeteta iz 1959., kao i Konvenciji o uklanjanju svih oblika diskriminacije prema ženama iz 1979. (Opći komentar br. 14 (2013.) o pravu djeteta da njegovi najbolji interesi moraju imati prednost (čl. 3. st. 1.), Odbor za prava djeteta, CRC/C/GC/14, 29. svibnja 2013., t. 3.; u nastavku: Opći komentar br. 14).

U tom smislu, u svim radnjama nadležnih tijela mora se voditi računa o interesima djeteta, a države se obvezuju odgovarajućim zakonodavnim i upravnim mjerama osigurati primjerenu zaštitu i skrb uzimajući u obzir dijete i za njega odgovornu osobu.³

³ Članak 3. Konvencije: 1. U svim akcijama koje u svezi s djecom poduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne skrbi, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela, mora se prvenstveno voditi računa o interesima djeteta. 2. Države stranke obvezuju se da će odgovarajućim zakonodavnim i upravnim mjerama djetetu osigurati zaštitu i skrb kakva je prijeko potrebna za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i dužnosti njegovih roditelja, zakonskih skrbnika ili drugih osoba koje su za nj zakonski

Najbolji interes djeteta nije striktno definiran, niti je to moguće unaprijed odrediti, već se njegov odraz vidi u svakoj *in concreto* odluci. Riječ je o općem standardu kojim se vode stručnjaci pri postupanju s djecom, a ima tri aspekta: (materijalno)pravo; temeljni interpretativni pravni princip te proceduralno pravilo (Opći komentar br. 14, t. 4.).

Recentnija istraživanja ovog načela unutar hrvatske sudske prakse pokazuje kako kazneno postupanje prema mladim počiniteljima uglavnom poštuje europske standarde, no zakazuje se u području hitnosti postupanja s obzirom na to da postupci traju znatno dulje od šest mjeseci (Lechner, 2021).

Standardna minimalna pravila UN-a za provođenje sudskih postupaka prema maloljetnicima, odnosno Pekinška pravila (Opća skupština UN-a, Rezolucija broj 40/33, od 29. studenoga 1985.),⁴ nemaju obvezujuću snagu, ali su ključan dokument koji daje smjer uređenja maloljetničkog pravosuđa u smislu pravičnog i humanog postupanja te promociji dobrobiti djece u sukobu sa zakonom. Pravila UN-a o zaštiti maloljetnika lišenih slobode, odnosno Havanska pravila (Opća skupština UN-a, Rezolucija broj 45/113, od 14. prosinca 1990.),⁵ također neobvezujuća, predstavljaju temelj minimalnih standarda u svim situacijama kad su djeca u sukobu sa zakonom lišena slobode, a takvo lišenje treba biti posljednje sredstvo, u iznimnim situacijama i najkraćeg mogućeg trajanja, u otvorenim ustanovama. Smjernice UN-a za prevenciju maloljetničke delinkvencije odnosno Rijadske smjernice (Opća skupština UN-a, Rezolucija broj 45/112, od 14. prosinca 1990. godine)⁶ počivaju na pretpostavci da će države članice najučinkovitije smanjiti broj djece u sukobu sa zakonom jačanjem i poboljšanjem pomoćnih sustava i kvalitete života (socijalne zaštite i dobrobiti) djece od ranog djetinjstva i tijekom perioda adolescencije. Promoviraju nastojanje čitavog društva da se osigura prikladan razvoj adolescenata i stavljaju naglasak na politiku prevencije, odnosno uspješnu socijalizaciju i integraciju djece i mladih, uz posebno isticanje značaja obrazovanja. Standardna minimalna pravila UN-a za mjere alternativne institucionalnom tretmanu (nezavodske/neinstitucionalne mjere), odnosno Tokijska pravila (Opća skupština UN-a, Rezolucija broj 45/110, od 14. prosinca 1990. godine) određuju sredstva minimalne pravne zaštite

odgovorne. 3. Države stranke osigurat će da službe i ustanove odgovorne za skrb ili zaštitu djece budu pod stručnim nadzorom i da svoje djelovanje usklade sa standardima nadležnih vlasti, osobito glede pitanja sigurnosti, zdravlja te broja i stručnosti osoblja.

⁴ Ovo su prva pravila usvojena s ciljem zaštite djece u sukobu sa zakonom. Podijeljena su na šest dijelova odnosno stadija procedure: opći principi, istraga i kazneni progon, suđenje i odlučivanje, izvaninstitucionalne mjere, minimalni standardi institucionalnog smještaja te posljednji dio vezan uz istraživanje, planiranje, politiku, evaluaciju. Zajedno s Havanskim pravilima i Rijadskim smjernicama tvore okvir postupanja s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela.

⁵ Sukladno pravilu 11, lišenje slobode odnosi se na svaku vrstu pritvaranja, zatvaranja ili smještaja u javnu ili privatnu zatvorenu ustanovu po nalogu sudske, upravne ili druge javne vlasti, a treba se vršiti uz poštovanje ljudskih prava te unaprjeđenje zdravlja, samopoštovanja, odgovornosti i sposobnosti.

⁶ Čini ih 66 principa podijeljenih u sedam poglavlja.

svaki put kada se za dijete u sukobu sa zakonom koriste mjere alternativne institucionalnom tretmanu i potiču diverzijske mjere, odnosno mjere prije suđenja koja postoje kroz ovlaštenja državnom odvjetniku, a u suradnji s policijom i drugim službama. Od ostalih međunarodnopravnih dokumenata koji se tiču pravnih standarda prema maloljetnicima iz okrilja UN-a mogu se izdvojiti Pravila o društvenim sankcijama i mjerama za provođenje maloljetničkog kaznenog pravosuđa – tzv. Bečka pravila ili smjernice (Rezolucija Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a, broj 1997/30 od 21. srpnja 1997. godine). Potom Rezolucija Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a o podršci pokušajima nacionalne reforme maloljetničkog pravosuđa posebno kroz tehničku pomoć i poboljšanu sustavnu suradnju (broj 2007/23 od 26. srpnja 2007. godine), Svjetski program akcije za mlade UN-a (Rezolucije Opće skupštine UN-a A/RES/50/81 i A/RES/62/126 od 14. prosinca 1996. godine i 18. prosinca 2007. godine) te Preporuka Generalnog tajnika UN-a – Opći pristup UN-a maloljetničkom pravosuđu iz rujna 2008. godine.

U daljnjem tekstu nastavljamo s najvažnijim standardima razvijenim u okviru Vijeća Europe te Europske unije čija je i međuinstitucijska suradnja vrlo važna, posebno uvažavajući činjenicu kako su države članice i jedne i druge organizacije ujedno i stranke Konvencije UN-a o pravima djeteta. U tom smislu i europske institucije razvijaju i provode prava djece.

U okviru Vijeća Europe svakako je važno referirati se na (Europsku) Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17), kao primarni sporazum ratificiran od strane država članica. Iako ne sadrži definiciju djeteta, već iz čl. 1. vidljivo je da se prava jamče „svima“ unutar nadležnosti, a to znači bez obzira na dob (čl. 14. zabranjuje diskriminaciju). Određene su se odredbe pokazale osobito važnima za djecu, primjerice one iz čl. 3., 4. i 8., odnosno zabrana mučenja, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja; zabrana ropstva, prisilnog rada i trgovanje ljudima te poštovanje privatnog i obiteljskog života. Europski sud za ljudska prava odlučivao je u zahtjevima koje su podnosila djeca ili su podnošeni u njihovo ime te je tako kroz interpretativan pristup obveza države razvio značajnu sudsku praksu. S tim u vezi navodi se i slučaj *Marckx protiv Belgije* u kojem je djevojčica Alexandra, tada šestogodišnjakinja, podnijela zahtjev Sudu vezan uz članke 8. i 14., a vezano uz probleme načina uspostavljanja sredstva, obujam obiteljskih odnosa djeteta te nasljedna prava djeteta i njezine majke (*Marckx protiv Belgije*, ESLJP, 1979).

Jedan od najvažnijih akata u okviru Vijeća Europe svakako je tzv. *Lanzarote konvencija*, odnosno Konvencija o zaštiti djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja (Odbor ministara Vijeća Europe, CETS br. 201, 12. srpnja 2007.). Opisuje se kao prvi regionalni sporazum specijalno usmjeren na zaštitu djece od ove vrste nasilja, a treba napomenuti kako je ova Konvencija bila i izravni uzor za pojedina kaznena djela za zaštitu djece u hrvatskom Kaznenom zakonu (Narodne novine, broj 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24; u nastavku: KZ). Iako

ona predstavlja minimalne standarde, države mogu podignuti ljestvicu zaštite unutar svog pravnog sustava. U smislu kaznenih djela, usmjerena je na zaštitu od različitih vrsta seksualnog zlostavljanja, suzbijanju materijala koji sadrže seksualno zlostavljanje djece, mamljenje djeteta za zadovoljenje seksualnih potreba i sl. Kad je riječ o potonjem, ova je Konvencija prvi instrument koji zahtijeva kriminalizaciju takvog ponašanja, uvažavajući činjenicu kako je njegova učestalost znatno porasla u digitalnom svijetu zbog korištenja društvenih mreža. Važno je još istaknuti kako je ova Konvencija uredila i produžavanje zastare na način da je omogućila pokretanje kaznenog progona nakon stjecanja punoljetnosti žrtve, kao i da regulira ekstrateritorijalnost, odnosno mogućnost procesuiranja u situacijama počinjenja djela u inozemstvu. Harmonizacijski pristup koji ovakvi akti omogućavaju donosi brojne koristi u suzbijanju kaznenih djela jer ne samo da se olakšava međunarodna suradnja, već se i smanjuje rizik da počinitelji biraju počinjenje u državama koje primjenjuju blaže propise.

Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci (Odbor ministara Vijeća Europe, 17. studenog 2010.) važne su radi zaštite djeteta od sekundarne viktimizacije i postupovne traumatizacije te osiguravaju djelotvornu provedbu propisanih standarda iz drugih instrumenata. Ove se Smjernice bave pravima i potrebama djeteta u kontaktu s nadležnim tijelima (kaznenog, građanskog ili upravnog) prava. Temeljna načela tiču se sudjelovanja djeteta, njegova najboljeg interesa i uvažavanja dostojanstva, poštovanja vladavine prava i zaštite od diskriminacije.

Kad je riječ o Europskoj uniji, zaštita prava djeteta razvijala se parcijalno, prema potrebama određenih područja, primjerice, na gospodarska pitanja poput zaštite potrošača (sigurnost igračaka) ili pak slobodnog kretanja osoba. Može se reći kako su prve preciznije reference na prava djece na ustavnoj razini tematizirane unutar Povelje Europske unije o temeljnim pravima (Službeni list Europske unije, C 202/389 od 7. lipnja 2016.), gdje se u čl. 24. određuju prava djeteta: pravo na slobodno izražavanje mišljenja u skladu s dobi i zrelošću (čl. 24. st. 1.); pravo da zaštita interesa djeteta bude primarni cilj u svim radnjama koje se odnose na njih (čl. 24. st. 2.) te pravo na održavanje redovitog osobnog odnosa i izravan kontakt s oba roditelja (čl. 24. st. 3.). Lisabonskim ugovorom zaštita prava djeteta ogleda se i kroz vanjsku politiku Unije, stoga su usvojene različite direktive vezane uz posebne potrebe djece, primjerice kod njihove viktimizacije.⁷ Osobito je izraženo područje vezano uz prekogranični kriminalitet⁸ u kojem važno mjesto imaju seksualno iskorištavanje djece kao i trgovanje ljudima.

⁷ Propisi se mogu donositi samo za ona područja u kojima Europska unija ima nadležnost, sukladno kategorijama i područjima nadležnosti iz Ugovora o funkcioniranju Europske unije (Službeni list Europske unije, C 202/47 od 7. lipnja 2016.) (vidjeti čl. 2.–4.). Područja povezana s pravima djece jesu zaštita podataka i potrošača, azil i migracije, suradnja u građanskim i kaznenim pitanjima.

⁸ Terorizam, trgovanje ljudima i seksualno iskorištavanje žena i djece, nezakonita trgovina drogom, nezakonita trgovina oružjem, pranje novca, korupcija, krivotvorenje sredstava plaćanja, računalni

Zato je u prvom redu važna Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP (Službeni list Europske unije, L 335/1 od 17. prosinca 2011.)⁹ koja države obvezuje na inkriminaciju određenih oblika zlostavljanja i iskorištavanja, progon počinitelja, zaštitu djece žrtava, preventivne mjere. U tom smislu, Direktivom se inkriminiraju različiti oblici seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja uz razine kazni, produljuje se zastara (nakon punoljetnosti žrtve), propisuje izvanteritorijalna nadležnost za počinitelje – državljane za djela počinjenja u inozemstvu odnosno izvan Europske unije, a posebno u okviru seksualnog turizma i sl. Također, valja istaknuti da Direktiva navodi kako poslodavci pri zapošljavanju na radna mjesta koja uključuju izravan i redovit doticaj s djecom imaju pravo biti obaviješteni o osudama za seksualna kaznena djela protiv djece koje su upisane u kaznenu evidenciju ili o zabranama obavljanja određenih djelatnosti. Izraz „poslodavac” treba tumačiti ekstenzivno, odnosno trebao bi obuhvaćati i osobe koje vode volonterske organizacije u području supervizije i/ili skrbi za djecu, koje u radu izravno i redovito dolaze u doticaj s djecom (čl. 40. Direktive).

Iznimno je važna Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP¹⁰ s obzirom na to da je njome Europska unija doista zauzela vodeću ulogu u razvoju prava žrtava kaznenih djela u Europi (Službeni list Europske unije, L 315/57 od 14. studenoga 2012.).¹¹ Među ostalim, ova je Direktiva rezultat svijesti o važnosti prekogranične viktimizacije.¹² Prema određenim procjenama svake godine 15 % Europljana, odnosno 75 milijuna ljudi postane žrtvom kaznenog djela (Victims' rights in the EU: Legal and policy framework on victims' rights, 2024), a mnogi od njih su djeca. Republika Hrvatska nema poseban zakon koji bi isključivo uređivao prava žrtava te je Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine, broj 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24; u nastavku: ZKP) zapravo središnji zakon

kriminal i organizirani kriminal (čl. 83. Ugovora o funkcioniranju Europske unije).

⁹ Rok prenošenja u nacionalna zakonodavstva bio je 18. prosinca 2013. godine.

¹⁰ Rok prenošenja u nacionalna zakonodavstva bio je 16. studenoga 2015. godine.

¹¹ Prethodni dokument djelovanja u ovom području bila je Okvirna odluka Vijeća 2001/220/PUP od 15. ožujka 2001. o položaju žrtava u kaznenom postupku, u to vrijeme prvi pravno obvezujući instrument na međunarodnoj razini koji na sveobuhvatan način uređuje prava žrtava u kaznenom postupku s ciljem harmonizacije nacionalnih prava.

¹² Člankom 82. st. 2. Ugovora o funkcioniranju Europske unije Uniji je dana izričita ovlast da harmonizira nacionalna kaznena procesna prava u odnosu na prava žrtava kaznenih djela. Odredbe ove Direktive podijeljene su u tri cjeline: odredbe o pravu na informaciju i podršku (čl. 3.–9.), odredbe koje se odnose na sudjelovanje žrtava u kaznenom postupku (čl. 10.–17.), a treća se odnosi na zaštitu žrtava (čl. 18.–24.).

s tom svrhom, pri čemu su implementacijom Direktive kao najvažnije posljedice nastale novo određenje žrtve i oštećenika te njihovo razlikovanje u postupku, nova prava žrtve kaznenog djela, pojedinačna procjena te pravo na tumačenje odnosno prevođenje. Direktiva djetetom smatra svaku osobu mlađu od 18 godina, a za djecu žrtve pretpostavlja se kako imaju posebne potrebe zaštite i podliježu posebnoj procjeni.¹³ Ako postoje razlozi, pretpostavlja se da je žrtva djeteta ako postoje dvojbe oko dobi.

Direktiva 2016/800/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 11. svibnja 2016. o postupovnim jamstvima za djecu koja su osumnjičeni ili optuženi u kaznenim postupcima (Službeni list Europske unije, L 132 od 21. svibnja 2016.)¹⁴ bavi se maloljetnicima kao posebnom skupinom ranjivih okrivljenika, a implementirana je Zakonom o sudovima za mladež (Narodne novine, broj 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19; u nastavku: ZSM). Regulira tri skupine prava:¹⁵ u prvoj su opća prava o kojima se maloljetnika mora obavijestiti odmah uz obavijest da je osumnjičeni ili optuženi. U drugoj su skupini prava o kojima se maloljetnika treba obavijestiti u najranijoj prikladnoj fazi postupka, a u trećoj prava o kojima maloljetnici moraju biti obaviješteni u slučaju lišenja slobode. Hrvatsko implementacijsko rješenje ne razlikuje pojedina prava na način na koji to radi Direktiva: maloljetnika se sa svim pravima upoznaje u istom trenutku (uz određena sadržajna odstupanja).

3. NACIONALNI STANDARDI: PRAVNI POLOŽAJ MLADE OSOBE KAO POČINITELJA KAZNENOG DJELA

Maloljetničko prijestupništvo ili delinkvencija sastavni je dio općeg kriminaliteta i negativan je društveni fenomen, a zbog važnosti, složenosti i mogućih reakcija izučavaju

¹³ Posebna se procjena smatra jednim od najvažnijih učinaka ove Direktive te je postala minimalni standard diljem zemalja Europske unije za svaku žrtvu kaznenog djela. U tom smislu valja istaknuti kako pravni položaj žrtve sustavno jača kako napreduju mehanizmi kojima se žrtvi kaznenog djela nastoji omogućiti da se lakše nosi s posljedicama kaznenog djela.

¹⁴ Rok prenošenja u nacionalna zakonodavstva bio je 11. lipnja 2019. godine. Dodatne informacije o implementaciji ove Direktive u hrvatski sustav: Radić, I. (2020). Implementacija Direktive o postupovnim jamstvima za djecu koja su osumnjičeni ili optuženi u kaznenim postupcima u noveli Zakona o sudovima za mladež, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 27(2), 571.–601. te Carić, M.; Pleić, M.; Radić, I. (2021). Primjena maloljetničkog prava u kaznenom postupku prema mlađim punoljetnicima, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 28(1), 3.–37.

¹⁵ Primjerice, pravo na informacije, pravo djeteta na informiranje nositelja roditeljske odgovornosti, pomoć odvjetnika, pravo na pojedinačnu ocjenu, na liječnički pregled, audiovizualno snimanje ispitivanja, ograničavanje lišenja slobode (na najkraće moguće vrijeme), alternativne mjere, posebno postupanje u slučaju lišenja slobode, pravovremeno i pozorno rješavanje predmeta, pravo na zaštitu privatnosti, pravo djeteta na pratnju nositelja roditeljske odgovornosti tijekom postupka, pravo osobno nazočiti i sudjelovati na svom suđenju, postupak na temelju europskog uhiđenog naloga, pravo na pravnu pomoć, učinkovit pravni lijek.

ju brojne znanstvene discipline uz pravo, poput primjerice, socijalnog rada, sociologije, pedagogije, psihologije, psihijatrije, kriminologije i dr. Ključna obilježja maloljetničke delinkvencije jesu dob i ponašanje mlade osobe koje odstupa od propisanih (prohibitivnih i imperativnih) odredbi. Značajne su razlike u obilježjima i funkcioniranju mladih, odnosno maloljetnih osoba u odnosu na odrasle, što uvjetuje i njihov poseban položaj i kaznenopravni status u suvremenim pravnim sustavima pa tako i u Hrvatskoj. ZSM je primarni izvor, dok je opće punitivno pravo sekundarne naravi, odnosno primjenjuje se samo ako ZSM-om nije drukčije propisano (čl. 3. ZSM-a; Novoselec, 2016, 3).

Zbog svoje nedostatne razvijenosti u više aspekata, mlade osobe podložnije su različitim negativnim utjecajima, žele pripadati skupinama, nemaju izgrađeno samopouzdanje, povodljive su, sklonije rizicima, a sve to može u većoj ili manjoj mjeri tvoriti kriminogene čimbenike. Iako se ne može poreći važnost uzrasta i dobi u drugim pravnim granama, može se zaključiti da je ta važnost najnaglašenija u kaznenom pravu, s obzirom na to da je sankcioniranje kao njegov temeljni mehanizam funkcioniranja najjači u smislu ograničavanja ljudskih prava i sloboda.

Upravo se na temelju dobi određuje odgovornost, a time i postupanje te izricanje i izvršavanje sankcija. Dob se određuje kroz donju i gornju dobnu granicu kako bismo mogli razgraničiti kazneno neodgovornu djecu od maloljetnika te maloljetnike od odraslih osoba. Ta se dob u europskim državama razlikuje.¹⁶ Sukladno Općem komentaru br. 10 iz 2007. godine (Odbor za prava djeteta, CRC/C/GC/10, 25. travnja 2007.) priznaje se kako djeca već od rane dobi imaju kapacitet prekršiti odredbe kaznenog prava, no ako su ispod minimalne dobi kaznene odgovornosti, ne mogu biti formalno optužena niti smatrana odgovornima u kaznenoj proceduri (t. 11.), a preporuka je da se ne ide ispod dvanaest godina.

U Republici Hrvatskoj donja granica je 14 godina,¹⁷ što znači da se za osobe koje nisu navršile tu dob, bez obzira na ispunjavanje obilježja nekog kaznenog djela, ne može voditi niti pokrenuti kazneni postupak. Ako je pokrenut, mora se obustaviti. Općeprihvaćeni je stav da se dijete ispod te dobi uvijek smatra nesposobnim za krivnju (lat. *presumptio iuris et de iure*) pa je potpuno izvan kaznenog prava (vidjeti: Schönke i Schröder (Hrsg) 2019, §19, 371, t. 1; Novoselec, 2016, 196), a održivost ove granice i njezina

¹⁶ Detaljan pregled vidjeti: Dragičević Prtenjača, M.; Bezić, R. (2018). Perspektiva uvođenja doktrine *doli incapax* u hrvatsko maloljetničko kazneno pravo. *Macedonian Journal for Criminal Law and Criminology*, 25(1), 13.–23.; Božičević-Grbić, M.; Roksančić Vidlička, S. (2018). Reforma maloljetničkog kaznenog prava i sudovanja. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 18(2), 682.

¹⁷ Sukladno čl. 7. KZ-a, kazneno zakonodavstvo ne primjenjuje se prema djetetu koje u vrijeme počinjenja djela nije navršilo četrnaest godina. Sukladno čl. 2. ZSM-a, maloljetnik je osoba koja je u vrijeme počinjenja djela navršila četrnaest godina. Isto tako, prema čl. 9. Prekršajnog zakona (Narodne novine, broj 107/07, 39/13, 157/13, 110/15, 70/17, 118/18, 114/22; u nastavku: PZ), osoba koja u vrijeme počinjenja prekršaja nije navršila četrnaest godina, ne odgovara za njega.

prikladnost za suvremeno doba u hrvatskoj se literaturi nije previše problematizirala.¹⁸ Dakle, nije sporno da dijete može ispuniti obilježja kaznenog djela, ali odgovornosti nema jer mu se isključuje krivnja (tzv. *Schuldausschließungsgrund*). S obzirom na to da je krivnja temelj i mjera kazne, jasno je da u tom smislu kažnjavanje ne može biti. Također, valja istaknuti kako je upitno koliko bi trenutačno predviđene odgojne mjere mogle biti učinkovite prema uzrastu mlađem od 14 godina. Gornja je granica 18 godina. Unutar tog razdoblja, maloljetnici se dijele u dvije skupine: mlađe maloljetnike (od 14 do 16) te starije maloljetnike (od 16 do 18). Najrecentnija dobna kategorija su mlađi punoljetnici (od 18 do 21). Ova je kategorija uvedena 1959. godine (Petö Kujundžić, 2019, 156) i njome se nastoji ublažiti proces primjene općeg punitivnog kaznenog prava u mladoj odrasloj dobi, ako za to postoje razlozi. To zapravo znači da se za tu dobnu skupinu sudu ostavlja mogućnost odluke kad je posrijedi kaznenopravna reakcija: to mogu biti odredbe Zakona o sudovima za mladež ili pak Kaznenog zakona (čl. 105. i 106. ZSM-a), pa nije pogrešan zaključak kako se u stvarnosti, puna kaznena odgovornost u Republici Hrvatskoj stječe tek s 21 godinom (Dragičević Prtenjača i Bezić, 2018, 6). Uvjet primjene odredbi ZSM-a jest činjenica da je počinjenje djela zapravo posljedica počiniteljeve dobi kao i uvjerenja suda da će i maloljetnička sankcija kod mlađeg punoljetnika postići svrhu (Petö Kujundžić, 2019, 156). Nadležnost suda za mladež prestaje s navršenom 23. godinom života.

Osoba koja nema navršenih četrnaest godina ne odgovara ni za prekršaj, no valja istaknuti da se može za prekršaj kazniti roditelj ili druga osoba koja „nadzire“ dijete ako je taj prekršaj izravno povezan s propuštanjem nadzora, a ako je riječ o učestalom činjenju težih prekršaja, osim obavijesti roditeljima, odnosno skrbnicima, potrebno je obavijestiti i nadležni Hrvatski zavod za socijalni rad (čl. 9. PZ-a).

Postoje neke temeljne odrednice koje razlikuju položaj maloljetnih od odraslih počinitelja kaznenih djela. S materijalnopravnog aspekta, to je primjena posebnog dijapazona sankcija, čija je osnovna svrha specijalno preventivna u smislu utjecaja na (pre) odgoj, zaštitu i razvoj ličnosti,¹⁹ značajno su kraćeg trajanja u odnosu na trajanje sankcija predviđenih za odrasle osobe, a izriču se uz poštovanje načela individualizacije, supsi-

¹⁸ Iznimku predstavlja rad Dragičević Prtenjača, M.; Bezić, R. (2018). Perspektiva uvođenja doktrine *doli incapax* u hrvatsko maloljetničko kazneno pravo. *Macedonian Journal for Criminal Law and Criminology*, 25(1), 1.–37. Autorice zastupaju ideju da se u pojedinim slučajevima, za mlade osobe između deset i četrnaest godina, „kada okolnosti počinjenog djela to iziskuju može utvrđivati *discernimento* i *doli capax* kako bi se omogućila kaznenopravna reakcija kada je to potrebno.“

¹⁹ Sukladno čl. 6. ZSM-a, svrha je odgojnih mjera da se „pružanjem zaštite, brige, pomoći i nadzora te osiguranjem opće i stručne naobrazbe maloljetnog počinitelja kaznenog djela utječe na njegov odgoj, razvijanje njegove cjelokupne ličnosti i jačanje njegove osobne odgovornosti radi suzdržavanja od ponovnog činjenja kaznenih djela“, a maloljetničkog zatvora inter alia, i „jačanje njegove osobne odgovornosti radi suzdržavanja od ponovnog činjenja kaznenih djela, kao i da se utječe na ostale da ne čine kaznena djela.“

jarnosti i promjenjivosti. U praktičnom smislu, sankcija predstavlja najvažniji dio sudske odluke, primjenjuje se individualno odabirom (naj)blaže ali učinkovite opcije, ali se nakon izricanja, ovisno o okolnostima, može mijenjati: ukidati ako nema potrebe za daljnjim provođenjem ili mijenjati drugom za koju se ispostavi da je prikladnija (Petö Kujundžić, 2019, 34–35).

Maloljetnicima se (i mlađim i starijim) za počinjena kaznena djela prvenstveno izriču odgojne mjere, koje su temeljne maloljetničke sankcije, a uz propisane uvjete i određene sigurnosne mjere, dok je za starije maloljetnike moguć i maloljetnički zatvor (čl. 5. ZSM-a). Osam je odgojnih mjera: sudski ukor, posebne obveze, pojačana briga i nadzor, pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi, upućivanje u disciplinski centar, upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojni zavod te upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu (čl. 7. ZSM-a).²⁰ Izvršavaju se nakon pravomoćnosti sudske odluke a nadzor nad izvršenjem obavlja sud koji je određenu mjeru i izrekao (potrebno je dva puta na godinu običi maloljetnike). Troškovi izvršenja odgojnih mjera načelno padaju na teret državnog proračuna.

U procesnom smislu, tu je prilagođen postupak za maloljetne počinitelje koji se odvija pred posebnim (specijaliziranim) vijećem uz sudjelovanje tijela socijalne skrbi. U procesnom smislu kao najvažniji mehanizam valja istaknuti odlučivanje državnog odvjetnika prema načelu svrhovitosti (čl. 71. i 72. ZSM-a) s obzirom na to da ima značajnu diskrecijsku ovlast odlučiti da se postupak protiv maloljetnika neće voditi (za kazneno djelo za koje je propisana kazna do pet godina ili novčana kazna) bez obzira na osnovanu sumnju u počinjenje, ako smatra da to ne bi bilo svrhovito s obzirom na okolnosti, obilježja kaznenog djela te osobna svojstva maloljetnika. Takva odluka može biti bezuvjetna ili pak uvjetovana spremnošću maloljetnika na određene obveze o kojima se dogovori s državnim odvjetnikom.

4. NACIONALNI STANDARDI: DIJETE KAO ŽRTVA KAZNENOG DJELA

Na početku valja istaknuti kako je rizik od viktimizacije kod djece povećan u odnosu na odrasle osobe te su danas brojna kaznena djela učinjena na njihovu štetu: od zapuštanja i zanemarivanja odgoja, različitih vrsta zlostavljanja, izloženosti nasilju odraslih članova obitelji, prometnih delikata, različitih vrsta spolnih zlostavljanja i iskorištavanja

²⁰ Sukladno čl. 10. ZSM-a, propisan je dijapazon posebnih obaveza (njih petnaest uz mogućnost izricanja i drugih koje su primjerene s obzirom na konkretan slučaj). To mogu biti: isprika oštećenom, popravak štete, redovno pohađanje škole, neizostajanje s radnog mjesta, osposobljavanje za određeno zanimanje, zaposlenje, nadzirano raspolaganje prihodima, humanitarni, ekološki ili komunalni poslovi, odvikavanje od ovisnosti, zabrana približavanja ili uznemiravanja žrtve i dr.

i sl. U ovom smislu riječ je o standardima potrebne zaštite za dijete kao žrtve kaznenog djela, odnosno osobe koja *tempore criminis* nije navršila osamnaest godina. Posebni standardi zaštite važni su s obzirom na to da već primarna viktimizacija (naj)češće (dugo) trajno i teško pogađa dijete, a šteta je još i veća ako se uzmu u obzir sekundarna viktimizacija i postupovna traumatizacija. Počinitelji mogu biti maloljetne osobe, no (naj)češće je riječ o odraslim počiniteljima. Nadležnost ovdje ima sud za mladež (u tom smislu, često se ova nadležnost naziva i ekstenzivnom) i to za propisani katalog kaznenih djela: protiv života i tijela; spolne slobode; spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta: protiv braka, obitelji i djece; potom mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje; ropstvo; trgovanje ljudima; protupravno oduzimanje slobode; otmica te širenje i prenošenje zarazne bolesti. Kad je riječ o odraslim počiniteljima, postupak se provodi prema odredbama ZKP-a.

U kaznenom je pravu prepoznavanje posebnih i viših standarda zaštite za djecu vidljivo već dulje vrijeme, osobito kroz posebni dio u kojem postoji tendencija povećavanja broja inkriminacija na štetu djece kao oblika zaštite od primarne viktimizacije (svojstvo djeteta je konstitutivni element kaznenog djela ili je pak riječ o tzv. kvalifikatornoj okolnosti koja mijenja djelo s temeljnog na teže). U tom smislu značajan doprinos došao je od strane različitih međunarodnih i europskih akata koji su, nakon prenošenja u nacionalni sustav, značili i nove ili poboljšane standarde u zaštiti djece. Utoliko možemo govoriti o poboljšanom statusu djeteta kao žrtve kaznenog djela što se odnosi također i na posebno postupanje unutar kaznenog postupka kao oblika zaštite od sekundarne viktimizacije. Tipičan primjer jesu kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, koja su izdvojena u posebnu glavu (XVII.) usvajanjem KZ-a. U njemu je općenito došlo do reforme seksualnih delikata (Rittossa, 2018, 422–423) koji su prvi put podijeljeni u dvije glave: jedna koja je namijenjena zaštititi spolne slobode odraslih osoba i druga koja štiti djecu. U potonjoj se nalaze kaznena djela u kojima je svojstvo djeteta koje je mlađe od 15 ili 18 godina konstitutivni element (obilježje bića kaznenog djela). Dobna je granica vezana uz kažnjivost pomaknuta s dotadašnjih 14 na 15 godina,²¹ uz izuzetak dobrovoljnih odnosa među vršnjacima kad razlika među njima nije veća od tri godine (čl. 158. st. 3. KZ-a). Osim preoblikovanja nekih od postojećih kaznenih djela, dodane su i nove inkriminacije, poput primjerice poglavlja Mamljenja djece za zadovoljenje spolnih potreba (Herceg Pakšić, 2019, 161 i dalje; Herceg Pakšić i Jerković 2023, 15–16) radi zaštite djece od spolnih zloporaba od strane odraslih koje se odvija *online* ili *offline*. Vijeeće za mladež nadležno je za sva kaznena djela iz te glave. Za mnoga kaznena djela na štetu djeteta, a to podrazumijeva i većinu iz ove glave, zastara progona

²¹ Smatra se da dijete mlađe od ove dobi ne razumije značenje spolne slobode pa samim time ne može niti dati valjani pristanak na njega. U tom smislu je odluka VSRH I Kž-662/03: „Inicijativa ili pristanak djeteta (...) nema utjecaja na postojanje djela (...) djeca zbog svoje nepotpune fizičke ili psihičke razvijenosti ne mogu (...) shvatiti značenje spolne slobode ili neželjenog spolnog odnošaja.”

počinje teći tek od punoljetnosti žrtve, dok kazneni progon ne zastarijeva za teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta.

Republika Hrvatska nema poseban zakon koji bi se bavio isključivo pravima žrtava, stoga je temeljni akt vezan uz ovu materiju ZKP. Žrtva kaznenog djela je fizička osoba koja je pretrpjela fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih prava i sloboda koji su izravna posljedica kaznenog djela.²² Uz prava koja pripadaju svim žrtvama općenito (čl. 43. i 43.a ZKP-a), posebno su propisana dodatna prava koja pripadaju djetetu kao žrtvi kaznenog djela, a koja se tiču opunomoćenika na teret proračunskih sredstava, tajnosti osobnih podataka, isključenja javnosti, posebno obzirnog postupanja od strane nadležnih tijela, pretpostavka da je riječ o osobi mlađoj od 18 godina, a dodatno su propisana i posebna prava ako su posrijedi kaznena djela protiv spolne slobode te trgovanja ljudima (čl. 44. ZKP-a). Privilegirani svjedoci, odnosno osobe koje su inače oslobođene obveze svjedočenja zbog srodstva, braka, zanimanja ili druge zakonske osnove, ne mogu uskratiti iskaz kao svjedoci ako je posrijedi kazneno djelo kaznenopravne zaštite djece (čl. 285. st. 6. ZKP-a). Osobito je važna tzv. pojedinačna procjena žrtve kako bi se utvrdile posebne potrebe zaštite, a kad je riječ o djetetu takva se potreba pretpostavlja (čl. 43.a st. 1. ZKP-a). Potrebno je pažljivo uzeti u obzir osobne značajke žrtve, vrstu i narav kaznenog djela, okolnosti počinjenja, značajnu štetu zbog težine kaznenog djela, odnos s počiniteljem itd. Važno je istaknuti kako se razlikuju pojmovi žrtve i oštećenika s obzirom na značenje i opseg, odnosno mogućnost sudjelovanja u kaznenom postupku. Procesna prava oštećenika (čl. 51. ZKP-a) šira su od procesnih prava žrtve, stoga je nužno da se žrtva do određenog trenutka izjasni želi li sudjelovati u postupku u svojstvu oštećenika.²³ Dijete može biti oštećenik, pa se time moraju poduzeti i neke posebne mjere. Dijete uobičajeno zastupa zakonski skrbnik, što je najčešće roditelj, no u slučaju da su interesi djeteta u suprotnosti s interesima roditelja, bit će potrebno imenovati tzv. posebnog skrbnika. Ako je riječ o djetetu kao oštećeniku koje je navršilo šesnaest godina, ono može samo davati izjave i poduzimati radnje u postupku (čl. 53. st. 3. ZKP-a). U prekršajnom postupku, ako oštećenik nije navršio šesnaest godina, radnje poduzima zakonski zastupnik (čl. 116. st. 3. PZ-a).

5. ZAKLJUČNO

Zadatak ovog rada bio je sumarno prikazati najvažnije komponente kaznenopravnog i prekršajnog položaja djeteta u hrvatskom sustavu. S obzirom na ograni-

²² Žrtvom kaznenog djela smatraju se i bračni i izvanbračni drug, životni partner ili neformalni životni partner te potomak, a ako njih nema, predak, brat i sestra one osobe čija je smrt izravno prouzročena kaznenim djelom te osoba koju je ona na temelju zakona bila dužna uzdržavati (čl. 202. st. 11. ZKP-a).

²³ Žrtva ima pravo prijaviti se kao oštećenik do podizanja optužnice, policiji ili državnom odvjetništvu, a do završetka rasprave, sudu (čl. 46. st. 1. ZKP-a).

čenost opsegom rada s jedne strane, a složenošću tematike s druge strane, aspiracija je bila prikazati doista samo najvažnije standarde i temelj(n)e pravne pozicije. Kako je prethodno istaknuto, dijete pred kaznenim pravosuđem osobito je osjetljiva situacija. Uz inherentan represivan karakter kaznenog prava, ovdje je potrebno predvidjeti za dijete posebne zaštitne mehanizme, zajamčena prava, specifično oblikovana postupanja i, u slučaju potrebe, prilagođene sankcije. Nakon uvodnih misli, drugi dio rada prikazao je najvažnije međunarodne i europske standarde (Ujedinjeni narodi, Europska unija, Vijeće Europe) koji su utjecali i utječu na oblikovanje i funkcioniranje hrvatskog pravnog sustava. Treći dio rada bavi se pregledom nacionalne pozicije djeteta u sukobu sa zakonom, odnosno maloljetnog počinitelja kaznenog djela uz isticanje najvažnijih obilježja i razlika u odnosu na opće punitivno pravo za odrasle osobe. S tim u vezi, početak kaznenopravne odgovornosti vezan je uz fiksno određenu granicu, odnosno dob od 14 godina. Iako se opravdano može postaviti pitanje prikladnosti ovakvog stanja stvari u kontekstu suvremenih kretanja maloljetničke delinkvencije, ovaj se problem nije detaljnije razmatrao u hrvatskim okvirima. Idući dio vezan je uz nacionalni položaj djeteta kao žrtve kaznenog djela uvažavajući činjenicu njihove povećane viktimizacije u odnosu na odrasle osobe. Normativno i realno zastupanje viših standarda zaštite razumljiva je činjenica, kao i vidljiva tendencija kaznenog prava u smislu povećanja broja i preoblikovanja sadržaja inkriminacija kako bi bolje služili toj svrsi. U procesnom smislu, brojna su prava propisana specifično za djecu, a razlikuje se pozicija žrtve i oštećenika, gdje se kroz potonju ulogu omogućuje i veći opseg sudjelovanja u samoj kaznenoj proceduri.

LITERATURA

KNJIGE I ZNANSTVENI ČLANCI:

1. Božičević-Grbić, M.; Roksandić Vidlička, S. (2011). Reforma maloljetničkog kaznenog prava i sudovanja. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 18(2), 679.–715.
2. Carić, M.; Pleić, M.; Radić, I. (2021). Primjena maloljetničkog prava u kaznenom postupku prema mlađim punoljetnicima. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 28(1), 3.–37. DOI: <https://doi.org/10.54070/hlj.28.1.1>.
3. Dragičević Prtenjača, M.; Bezić, R. (2018). Perspektiva uvođenja doktrine doli incapax u hrvatsko maloljetničko kazneno pravo. *Macedonian Journal for Criminal Law and Criminology*, 25(1), 1-37. DOI: 343.91-053.5(497.5).
4. Herceg Pakšić, B. (2019). Virtualna komunikacija i izazovi kaznenog prava novog doba. U: T. Velki; K. Šolić (ur.). *Izazovi digitalnog svijeta* (str. 155.–173). Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
5. Herceg Pakšić, B. (2022). Pogled u prekršajno pravo kroz prizmu instituta krivnje: Novi koncept na pomolu? *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 72(4), 1075.-1100.. DOI: <https://doi.org/10.3935/zp.fz.72.4.04>.
6. Herceg Pakšić, B.; Jerković, H. (2023). Bringing Sexting to the Book in Croatia: Staying on the Fence or Exploring a Flying Start. *Balkan Social Science Review*, 22(1), 7–29. DOI: <https://doi.org/10.46763/BSSR23222207hp>.

7. Kilkelly U.; Liefwaard T. (2019). International Children's Rights: Reflections on a Complex, Dynamic, and Relatively Young Area of Law. U: U. Kilkelly; T. Liefwaard (ur.). *International Human Rights of Children* (str. 617-627). Singapore: Springer.
8. Lynch, N.; Liefwaard, T. (2020). What is Left in the "Too Hard Basket"? Developments and Challenges for the Rights of Children in Conflict with the Law. *International Journal of Children's Rights*, 28(1), 89–110. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718182-02801007>.
9. Novoselec, P. (2016). *Opći dio kaznenog prava*. Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
10. Petö Kujundžić, L. (2019). *Djeca u kaznenom pravu – počinitelji i žrtve*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Radić, I. (2020). Implementacija Direktive o postupovnim jamstvima za djecu koja su osumnjičeni ili optuženi u kaznenim postupcima u noveli Zakona o sudovima za mladež. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 27(2), 571.–601.
12. Rittossa, D. (2018). Kažnjavanje počinitelja najtežih seksualnih delikata na štetu djece u RH: zakonski okviri i postojeća sudska praksa. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 25(2), 417.–445.
13. Schönke, A.; Schröder, H. (2019). *Strafgesetzbuch, Kommentar (30. Auflage)*. München: C. H. Beck.

IZVORI PRAVA:

1. Konvencija UN-a o pravima djeteta, Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, broj 15/90, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 12/93, 20/97, 4/98, 13/98.
2. (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17.
3. Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, CETS br. 201, Odbor ministara Vijeća Europe, 12. srpnja 2007.
4. Povelje Europske unije o temeljnim pravima, Službeni list Europske unije, C 202/389 od 7. lipnja 2016.
5. Ugovor o funkcioniranju Europske unije, Službeni list Europske unije, C 202/47 od 7. lipnja 2016.
6. Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP SL L335/1 od 17. 12. 2011., Službeni list Europske unije, L 335/1 od 17. prosinca 2011.
7. Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP, Službeni list Europske unije, L 315 od 14. studenoga 2012.
8. Direktiva 2016/800/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 11. svibnja 2016. o postupovnim jamstvima za djecu koja su osumnjičeni ili optuženi u kaznenim postupcima, Službeni list Europske unije, L 132 od 21. svibnja 2016.
9. Kazneni zakon, Narodne novine, broj 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24.
10. Prekršajni zakon, Narodne novine, broj 107/07, 39/13, 157/13, 110/15, 70/17, 118/18, 114/22.
11. Zakon o sudovima za mladež, Narodne novine, broj 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19.
12. Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, broj 152/08, 76/09, 80/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 80/22, 36/24.
13. Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, Odbor ministara Vijeća Europe, 17. studenoga 2010.

14. Standardna minimalna pravila UN-a za provođenje sudskih postupaka prema maloljetnicima (Pe-kinška pravila), Opća skupština UN-a, Rezolucija broj 40/33 od 29. studenoga 1985.
15. Pravila UN-a o zaštiti maloljetnika lišenih slobode (Havanska pravila), Opća skupština UN-a, Rezo-lucija broj 45/113 od 14. prosinca 1990.
16. Smjernice UN-a za prevenciju maloljetničke delinkvencije (Rijadske smjernice), Opća skupština UN-a, Rezolucija broj 45/112 od 14. prosinca 1990.
17. Standardna minimalna pravila UN-a za mjere alternativne institucionalnom tretmanu (nezavodske/ neinstitucionalne mjere) (Tokijska pravila), Opća skupština UN-a, Rezolucija broj 45/110 od 14. pro-sinca 1990.
18. Pravila o društvenim sankcijama i mjerama za provođenje maloljetničkog kaznenog pravosuđa – tzv. Bečka pravila ili smjernice, Rezolucija Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a, broj 1997/30 od 21. srpnja 1997.
19. Rezolucija Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a o podršci pokušajima nacionalne reforme maloljet-ničkog pravosuđa posebno kroz tehničku pomoć i poboljšanu sustavnu suradnju, broj 2007/23 od 26. srpnja 2007.
20. Svjetski program akcije za mlade UN-a, Rezolucije Opće skupštine UN-a A/RES/50/81 i A/ RES/62/126 od 14. prosinca 1996. godine i 18. prosinca 2007.
21. Opći komentar br. 13 (2011.) o pravu djeteta na zaštitu od svih oblika nasilja, Odbor za prava djeteta, CRC/C/GC/13, 18. travnja 2011.
22. Opći komentar br. 10 (2007.) o pravima djeteta u maloljetničkom pravosuđu, Odbor za prava djeteta, CRC/C/GC/10, 25. travnja 2007.
23. Opći komentar br. 14 (2013.) o pravu djeteta da njegovi najbolji interesi moraju imati prednost (čl. 3. st. 1.), Odbor za prava djeteta, CRC/C/GC/14, 29. svibnja 2013.

SUDSKA PRAKSA EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA:

1. Marckx protiv Belgije, ESLJP, broj zahtjeva 6833/74, presuda od 13. lipnja 1979.

MREŽNE STRANICE:

1. *Children as Victims: Child-sized Crimes in a Child-sized World*. URL: <https://howardleague.org/wp-content/uploads/2016/05/HL-Children-as-Victims.pdf> (pristupljeno: 9. travnja 2024.).
2. Lechner, S. (2021). *Najbolji interes maloljetnika u kaznenom pravu (završni specijalistički rad)*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno: <https://repozitorij.pravo.unizg.hr/en/islandora/object/pravo%3A4963/datastream/PDF/view> (pristupljeno: 11. travnja 2024.).
3. *Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu* (2016). Agencija Europske unije za temeljna prava i Vijeće Europe. Luxembourg: Ured za publikacije Europske unije. Dostupno: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_hr.pdf (pristupljeno: 9. travnja 2024.).
4. *Victims' rights in the EU: Legal and policy framework on victims' rights*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-vi-ctims-rights/victims-rights-eu_en (pristupljeno: 13. ožujka 2024.).

Barbara Herceg Pakšić, Ph.D., Associate Professor

Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

E-mail: bherceg@pravos.hr

(CRIMINAL) LEGAL POSITION OF THE CHILD IN CONFLICT WITH THE LAW IN THE REPUBLIC OF CROATIA: BASIC OUTLINES

Abstract

The contemporary society has long recognized the child's special position in the legal and judicial systems. Given that law is a reflection of societal understandings, such developments are the result of increased awareness of the need to adjust the law to the child at the normative and institutional levels, as well as the child's unique protection within the legal (judicial) system. This is (must be) especially true in the repressive part of that system, i.e. criminal and misdemeanor law. The phrase "child in conflict with the law" appears in the more recent development of juvenile criminal law, so we will use it here as well. Therefore, in this paper, we provide an overview of the normative foundations and perspectives of the position of children in criminal and misdemeanor law, both at the supranational level (in terms of standards and impact on changes) and at the national level (in terms of the state and needs of Croatian society). The paper also discusses the position of the child as a victim of a criminal offense.

Keywords: *child, children in conflict with the law, criminal law, misdemeanor law, victim*

Matko Guštin, mag. iur., asistent

Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

E-pošta: mgustin@pravos.hr

Pregledni znanstveni članak / Review scientific paper

UDK 347.919-053.2

DOI: <https://doi.org/10.25234/dosd/31050>

ZAŠTITA PROCESNIH PRAVA DJETETA U UPRAVNIM POSTUPCIMA S POSEBNIM OSVRTOM NA POSTUPANJA U VEZI S OSOBNIM STANJIMA GRAĐANA*

Sažetak

S obzirom na to da propisi upravnog prava obuhvaćaju znatan broj područja važnih za život građana, upravni postupci najčešći su postupci u kojima građani, pa tako i djeca, ostvaruju svoja prava te im se nameću obveze. Konvencija UN-a o pravima djeteta, kao i Opći komentar br. 12 Odbora za prava djeteta o pravu djeteta da bude saslušano, određuju dijete aktivnim pravnim subjektom. To se odnosi na sve postupke u kojima dijete sudjeluje, pa tako i upravne postupke. Zbog poslovne, pa samim time i procesne sposobnosti, dijete u upravnom postupku zastupaju zakonski zastupnici, čime se ne umanjuje aktivna uloga djeteta u postupku koje ima pravo biti saslušano, odnosno izraziti mišljenje o pitanjima koja se odnose na njega. Stoga je cilj ovoga rada prikazati položaj djeteta u upravnom postupku u Republici Hrvatskoj, odnosno njegova procesna prava iz aspekta zastupanja i prava da bude saslušano. U prvom dijelu rada analiziraju se pretpostavke stranačkog djelovanja djeteta u upravnom postupku, nakon čega se prikazuje zastupanje djeteta prema Obiteljskom zakonu te Zakonu o općem upravnom postupku. U središnjem dijelu rada *de lege lata* analizira se pravo djeteta da bude saslušano u kontekstu međunarodnog prava te nacionalnih propisa, u odnosu na upravne postupke. Uzimajući u obzir značaj osobnih stanja građana, u radu se prikazuje položaj djeteta u upravnim postupcima vezanim uz osobno ime, osobnu iskaznicu i putne isprave, hrvatsko državljanstvo te prebivalište i boravište, analizirajući pravno uređenje zastupanja djeteta i njegovo pravo da bude saslušano, odnosno da izrazi mišljenje.

Ključne riječi: *dijete, upravni postupak, zastupanje djeteta, pravo djeteta da bude saslušano, osobna stanja građana*

* Ovaj je rad financirao Pravni fakultet Osijek Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku internim projektom br. IP-PRAVOS-2 „Pravna zaštita obitelji i ranjivih skupina društva“.

1. UVOD

Dijete, kao i sve druge osobe ostvaruje određena prava, izvršava obveze te štiti svoje pravne interese. Slijedom Konvencije UN-a o pravima djeteta (Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, broj 15/90, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 12/93, 20/97, 4/98, 13/98; u nastavku: KPD), dijete je svaka osoba mlađa od 18 godina, osim ako zakonom granica punoljetnosti nije drugačije određena (čl. 1. KPD-a; Erdem Türkelli i Vandenhole, 2022, 32, 33; Vandenhole i sur., 2019, 48–51). Iako nedostatak poslovne i procesne sposobnosti znači i posebnu društvenu zaštitu djeteta, to ne sprječava njegovu aktivnu procesnu ulogu u postupcima koji ga se tiču. Naime, KPD kao jedinstveni, univerzalni, bezuvjetni i holistički međunarodni dokument nezaobilazno navodi i procesna prava djeteta (Erdem Türkelli i Vandenhole, 2022, 19; Hrabar, 2021b, 26, 27). Točnije, ovim međunarodnim dokumentom prvi put su priznata procesna prava djeteta sukladno djetetovoj dobi i zrelosti (Kilkelly, 2016, 116). S obzirom na to da dijete nema poslovnu, odnosno procesnu sposobnost, pravo je i dužnost roditelja zastupati djetetova osobna i imovinska prava i interese, što čini temeljni sadržaj roditeljske skrbi (čl. 92. st. 3. Obiteljskog zakona, Narodne novine, broj 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23; u nastavku: ObZ; Hrabar, 2019, 177). Osim roditelja, u određenim slučajevima dužnost aktivne zaštite prava i interesa djeteta imaju i drugi zakonom određeni zastupnici – skrbnik, posebni skrbnik ili posvojitelji (čl. 180. st. 2., čl. 219. st. 1. i čl. 240. st. 2. ObZ-a).

Govoreći o procesnim pravima djeteta, posebno se ističe pravo djeteta da bude saslušano, odnosno pravo na izražavanje mišljenja (čl. 12. KPD-a). Naime, dijete koje je sposobno oblikovati svoje mišljenje o stvarima koje se odnose na njega, ima pravo izraziti stavove, a koji se uzimaju u obzir sukladno njegovoj dobi i zrelosti. Pri tome, dužnost je države izravno ili uz posredovanje odgovarajućih službi osigurati da dijete bude saslušano u svakom sudskom ili upravnom postupku koji se odnosi na njega. Ovo pravo tumači se u užem i širem smislu. U užem smislu dijete ima pravo biti saslušano pred sudskim ili drugim tijelima kada se odlučuje o njegovim pravima i interesima, dok u širem smislu, dijete ima pravo izraziti svoje mišljenje u odnosu na sva ostala pitanja koja ga se dotiču, a što pretpostavlja dužnost roditelja. Riječ je o načelu aktivnog sudioništva, a koje vodi k priznavanju pravnog subjektiviteta djeteta (Hrabar, 2021b, 33). Drugim riječima, pravo djeteta da sudjeluje u (upravnom) postupku i bude saslušano polazi od latinske sentence *Nihil de nobis, sine nobis* (hrv. Ništa o nama bez nas). Aktivno sudioništvo djeteta neodvojivo je od temeljnog načela KPD-a – najboljeg interesa djeteta (čl. 3.) koje u procesnom smislu nalaže tijelima javne vlasti da sve odluke u vezi s djetetom moraju sadržavati procjenu utjecaja na dijete (Rešetar, 2022, 16, 17), a što bi se posljedično odnosilo i na procjenu djetetova prava da bude saslušano. Budući da je riječ o relativnom pravu koje može podlijegati određenim ograničenjima (npr. zbog dobi i zrelosti djeteta), ta ograničenja moraju biti opravdana uzimajući u obzir najbolji interes djeteta (Hrabar, 1994, 36, 37).

Pravo djeteta da bude saslušano, kao jedno od procesnih prava djeteta, sadržano je u brojnim međunarodnim dokumentima. Uz KPD, shvaćanju apstraktnog određenja čl. 12. KPD-a doprinosi i Opći komentar br. 12 Odbora za prava djeteta o pravu djeteta da bude saslušano (Odbor za prava djeteta, CRC/C/GC/12, 20. srpnja 2009.; u nastavku: Opći komentar br. 12). Prema Općem komentaru br. 12, pravo na izražavanje mišljenja, sloboda misli i pristup informacijama, čine dijete aktivnim pravim subjektom (para. 18. i 80.). Dakako, ističu se i ostali međunarodni dokumenti, kao što je Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 1/10) te Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci (usvojeno od strane Odbora ministara 17. studenoga 2010. na 1098. sastanku), a nezaobilazna je i uloga Europskog suda za ljudska prava koji kroz sudsku praksu tumači procesna prava djeteta u kontekstu prava na poštovanje obiteljskog života, prava na pošteno suđenje, slobodu izražavanja, djelotvoran pravni lijek i drugo.

Upravni postupak, kao skup procesnih pravila kojima se propisuje način postupanja nadležnih upravnih tijela, rezultira odlukom o pravima, obvezama ili pravnim interesima osoba koje su inicirale njegovo pokretanje ili koje sudjeluju u njemu na temelju pokretanja postupka *ex officio* od strane nadležnog upravnog tijela. Da bi se donijela konačna odluka o upravnoj stvari, potrebno je provesti niz radnji kojima će se utvrditi jesu li ispunjene pretpostavke za ostvarivanje prava, odnosno nametanje obveze (Đerđa, 2010, 9–11). Samim time, upravni postupak treba rezultirati odlukom o upravnoj stvari koja podrazumijeva poduzimanje svih procesnih radnji te pravilnu primjenu materijalnog prava (Đerđa, 2010, 12). Svrha je upravnog postupka zaštititi slabiju stranu, odnosno onoga koji ostvaruje pravo, štiti pravni interes ili mu se nameću obveze budući da upravnopravni odnosi nastaju voljom zastupnika javnog interesa, a što se posebno očituje u odnosu na dijete (Trpin, 2009, 56).

Uzimajući u obzir da upravnopravni odnos, kao odnos u koji stupaju nadležna tijela i druge osobe, može nastati po sili zakona ili upravnim aktom (Borković, 2002, 62–64), to nedvojbeno ukazuje da i dijete u upravnom postupku može zahtijevati ostvarivanje određenih prava, kao što mu se mogu nametnuti i obveze. Drugim riječima, dijete može nastupati kao aktivna ili pasivna stranka u upravnom postupku, zastupano po zakonskom zastupniku (Borković, 2002, 421), pri čemu javnopravna tijela moraju postupati s posebnom pozornošću uzimajući u obzir njegovu ranjivost i društvenu zaštitu. Prije svega, potrebno je voditi računa o najboljem interesu djeteta i zaštititi njegova temeljno procesnog prava – prava da bude saslušano, čije „zaobilaženje“ može rezultirati nezakonitom odlukom te povredom njegovih prava. U tom smislu, ako Zakon o općem upravnom postupku (Narodne novine, broj 47/09, 110/21; u nastavku: ZUP), kao opći procesni propis ne uređuje određena pitanja vezana uz zastupanje djeteta ili njegova procesna prava, nadležna javnopravna tijela postupaju prema pravilima posebnog propisa (odnos *lex specialis* i *lex generalis*) (della Cananea, 2016, 164; Ljubanović, 2009, 146; Vrban, 2003, 467). Uz međunarodne dokumente koje je Republika Hrvatska ratificirala, to se

odnosi na odredbe ObZ-a te niz drugih podzakonskih propisa, kao što je Pravilnik o načinu pribavljanja mišljenja djeteta (Narodne novine, broj 103/15; u nastavku: PMD).

Analizirajući hrvatsko upravno postupovno zakonodavstvo, dijete se rijetko izri-jekom spominje u kontekstu upravnih postupaka. Stoga je cilj ovoga rada prikazati položaj djeteta u upravnom postupku prema hrvatskom zakonodavstvu, a što se odno-si na pretpostavke stranačkog djelovanja, zastupanje te pravo na izražavanje mišljenja kao jedno od temeljnih procesnih prava. Navedeni cilj postići će se analizom sadržaja pravnih propisa, domaće i međunarodne znanstvene i stručne literature, sudske prakse nacionalnih sudova i Europskog suda za ljudska prava te izvješćima nadležnih tijela za zaštitu prava djece. Rad se sastoji od tri poglavlja. U prvom poglavlju prikazuje se procesni položaj djeteta u upravnom postupku analizom pretpostavki stranačkog dje-lovanja te zastupanja djeteta, prema ObZ-u i ZUP-u. U drugom poglavlju prikazuje se temeljno procesno pravo djeteta – pravo da bude saslušano u međunarodnom pravu te nacionalnom pravu, u kontekstu upravnih postupaka. U trećem poglavlju, djetetov pro-cesni položaj u upravnom postupku prikazuje se u odnosu na upravne postupke vezane uz osobna stanja – osobno ime, osobnu iskaznicu i putovnicu, hrvatsko državljanstvo te prebivalište i boravište. U svakom od navedenih upravnih postupaka analizirat će se dva kriterija – zastupanje djeteta te njegova procesna prava, odnosno pravo da bude saslu-šano u užem smislu. Sukladno analizi, zaključno se navode smjernice *de lege ferenda* te prijedlozi daljnjih istraživanja vezanih uz položaj djeteta u upravnim postupcima.

2. DIJETE KAO STRANKA UPRAVNIH POSTUPAKA

Strankom u upravnom postupku određuje se fizička (ili pravna) osoba na čiji zahtjev je postupak pokrenut ili protiv koje se vodi postupak te koja radi zaštite svojih prava ili pravnih interesa ima pravo sudjelovati u postupku (čl. 4. st. 1. ZUP-a). U upravnom postupku radnje mogu poduzimati potpuno poslovno sposobne osobe te osobe s ogra-ničenom poslovnom sposobnošću kada im se na temelju zakona priznaje ograničena poslovna sposobnost u upravnoj stvari koja je predmet postupka (čl. 31. ZUP-a). Odre-đenje stranke u upravnom postupku ovisi o činjenici može li osoba biti nositelj prava i obveza (Đerđa, 2010, 88).

Iako dijete zbog svoje dobi i (ne)zrelosti katkad ne sudjeluje izravno u upravnom po-stupku, to nije zapreka ostvarivanja njegovih prava i interesa u pravnom prometu budući da procesne radnje u ime i za račun djeteta poduzimaju njegovi zakonski zastupnici. Već u definiranju stranke u upravnom postupku, taj status priznaje se i djetetu određujući strankom svaku fizičku osobu, što neminovno uključuje i dijete. Stoga se u nastavku pri-kazuju pretpostavke stranačkog djelovanja u upravnom postupku, kao i osobe ovlaštene za zastupanje djeteta.

2.1. PRETPOSTAVKE STRANAČKOG DJELOVANJA U UPRAVNOM POSTUPKU

Sudjelovanje u upravnom postupku uvjetovano je trima pretpostavkama: stranačkom i procesnom sposobnošću te stranačkom legitimacijom. Postojanje ovih pretpostavki utvrđuje nadležno tijelo, vodeći računa o njihovu postojanju tijekom cijelog postupka (Ljubanović i Petrović, 2015, 128; Babac, 2004, 863; Borković, 2002, 420).

Stranačka sposobnost označava sposobnost pravnog subjekta da bude nositelj procesnih prava i obveza. Ova se sposobnost stječe rođenjem, a gubi smrću, što znači da svaka fizička osoba ima stranačku sposobnost (Triva i Dika, 2004, 303, 304). Stranačka sposobnost proizlazi iz pravne sposobnosti, regulirane općim dijelom građanskog prava. Riječ je o pretpostavci bez koje se ne može voditi nijedan postupak. Budući da stranačka sposobnost proizlazi iz pravne sposobnosti, bilo bi bespredmetno voditi postupak bez pravnog subjekta, što označava i nemogućnost meritornog odlučivanja o stvari. Ova sposobnost označava aktivnu ili pasivnu stranku, odnosno onu koja inicira ili protiv koje se vodi postupak (vidi više: Uzelac i Rešetar, 2009, 164, 165). Prema tome, pravna sposobnost djeteta posljedično označava i njegovu stranačku sposobnost, a koju uživa i *nasciturus*, uz uvjet da se rodi živo (Šimović, 2011, 1627). ZUP, kao i drugi procesni propisi, izriječno određuje stranku kao fizičku osobu, što znači da strankom može biti svaka osoba, bez obzira na dob (čl. 4. st. 1. ZUP-a; Šago, 2017, 260, 261).

S druge pak strane, procesna sposobnost označava svojstvo osobe da vlastitim procesnim radnjama proizvodi određene pravne učinke u postupku. Procesna sposobnost ne znači da stranka isključivo samostalno poduzima procesne radnje. Njome se označava i pravo stranke da odredi drugu osobu, zastupnika koji će u njezino ime i za njezin račun poduzimati procesne radnje (Šimović, 2011, 1627, 1628). Za razliku od stranačke sposobnosti koja se stječe rođenjem, procesna sposobnost stječe se zajedno s poslovnom sposobnošću, pri čemu je stranačka sposobnost pretpostavka za postojanje procesne sposobnosti (Šago, 2017, 262, 263; Triva i Dika, 2004, 308). „Odgoda“ stjecanja poslovne, pa samim time i procesne sposobnosti djeteta povezuje se s tjelesnom i psihičkom nezrelošću zbog čega mu je potrebno pružiti zaštitu kako bi uživalo prava i slobode koje mu pripadaju kao pravnom subjektu (Klasiček i Pichler, 2009, 119).

Potpunu poslovnu sposobnost dijete stječe s navršениh 18 godina te sklapanjem braka uz dopuštenje suda, kada je dijete mlađe od 18, a starije od 16 godina (čl. 117. st. 2. i 3. ObZ-a). Navedena iznimka odnosi se samo na dijete starije od 16 godina koje je sklopilo brak uz odobrenje suda, ali ne i na dijete starije od 16 godina koji je postalo roditeljem djeteta (bez sklapanja braka) (Aras Kramar, 2022, 108). Osim potpune poslovne sposobnosti, dijete starije od 15 godina koje zarađuje, stječe ograničenu poslovnu sposobnost, što znači da može samostalno poduzimati pravne radnje u visini iznosa koji zarađuje, uz uvjet da time ne ugrozi svoje uzdržavanje (čl. 85. st. 1. ObZ-a). To posljedično znači i da je dijete procesno sposobno samo u granicama u kojima mu je priznata procesna sposobnost

(Aras Kramar, 2022, 109; Rešetar, 2022, 508). Za razliku od stranačke sposobnosti, čije nepostojanje vođenje postupka čini bespredmetnim, postupanje u slučaju nepostojanja procesne sposobnosti moguće je ako radnje u ime i za račun procesno nesposobne osobe poduzima zakonski zastupnik (Uzelac i Rešetar, 2009, 166). Budući da je opće pravilo da dijete stječe procesnu sposobnost punoljetnošću, procesne radnje s pravnim učincima u postupku za njega poduzimaju zakonski zastupnici – roditelji i posvojitelji (čl. 99. st. 1. i 180. st. 2. ObZ-a), skrbnik (čl. 227. ObZ-a) te posebni skrbnik (čl. 240. ObZ-a).¹

Stranačka legitimacija označava važnu pretpostavku sudjelovanja stranke u upravnom postupku, budući da označava vezu između osobe i predmeta o kojem se odlučuje. Sudjelovanje stranke u postupku određeno je njezinim pravnim, a ne faktičnim interesom što znači da interes za sudjelovanjem u postupku mora biti zasnovan na zakonu ili drugom propisu. Stranačka legitimacija mora postojati u trenutku vođenja postupka, pretpostavlja postojanje stranačke sposobnosti te je neovisna o procesnoj sposobnosti (Đerđa, 2010, 90, 91; Babac, 2004, 863; Borković, 2002, 420). *De facto*, stranačka legitimacija potvrđuje dijete kao stranku upravnog postupka pa tako nepostojanje procesne sposobnosti djeteta, koja bi mu omogućila samostalno poduzimanje procesnih radnji, nije zapreka za zaštitu ostvarenja zakonom određenih djetetovih interesa.

2.2. ZASTUPANJE DJETETA U UPRAVNOM POSTUPKU

Zbog nedostatka procesne sposobnosti kao pretpostavke stranačkog djelovanja, sudjelovanje djeteta u upravnom postupku određeno je zastupanjem zbog čega procesne radnje u njegovo ime i za njegov račun poduzimaju osobe ovlaštene za zastupanje, a to mogu biti: *i*) zakonski zastupnik, *ii*) privremeni zastupnik, *iii*) zajednički opunomoćenik, *iv*) zajednički predstavnik te *v*) opunomoćenik (čl. 32. st. 1. ZUP-a; Turčić, 2012, 83). Govoreći o zastupanju stranke, osoba ovlaštena za zastupanje dužna je, po zahtjevu službene osobe, dokazati pravni temelj zastupanja stranke jer u protivnom, ako osoba ne bi bila ovlaštena zastupati stranku, riječ bi bila o bitnoj procesnoj povredi (Staničić, 2020e, 25). Uzimajući u obzir brojne specifičnosti vezane uz zastupanje djeteta, u nastavku se prikazuje zastupanje djeteta u upravnom postupku prema ObZ-u te ZUP-u.

2.2.1. Osobe ovlaštene za zastupanje djeteta prema ObZ-u

Budući da dijete nema procesnu sposobnost, radnje u postupku u njegovo ime i za njegov račun poduzimaju zakonski zastupnici (čl. 33. st. 1. ZUP-a), a supsidijarnom primjenom ObZ-a, to mogu biti roditelji, uključujući i posvojitelje, skrbnik te posebni skrbnik (Staničić, 2020e, 21).

¹ Prema ObZ-u (čl. 355.), Hrvatski zavod za socijalni rad također ima položaj zastupnika djeteta, ali u sudskim (parničnim) postupcima radi utvrđivanja očinstva i uzdržavanja.

Govoreći o zastupanju djeteta od strane roditelja, opće je pravilo prema kojem se presumira da je jedan roditelj dao pristanak drugom roditelju za zastupanje djeteta i bez izričite suglasnosti. Ako roditelj ostvaruje samostalnu roditeljsku skrb u dijelu u kojem je drugi roditelj ograničen odredbama ObZ-a ili odlukom suda, samostalno zastupa dijete (čl. 99. st. 1., 2. i 3. ObZ-a; Šago, 2017, 274, 275). Iznimka od ovog općeg pravila odnosi se na zastupanje djeteta u vezi s bitnim osobnim pravima, a koja se odnose na: *i*) promjenu djetetova osobnog imena, *ii*) promjenu prebivališta ili boravišta djeteta, *iii*) izbor ili promjenu vjerske pripadnosti djeteta, *iv*) priznanje majčinstva ili očinstva maloljetnika mlađeg od 16 godina te *v*) pristanak na priznanje očinstva koji daje majka mlađa od 16 godina (čl. 100. ObZ-a; Rešetar, 2022, 414; Hrabar, 2019, 178). U prva dva slučaja riječ je o zastupanju djeteta u upravnom postupku, kao i u slučaju priznanja majčinstva ili očinstva, odnosno pristanka na priznanje očinstva kada se ono daje pred matičarom ili Hrvatskim zavodom za socijalni rad. Kod zastupanja u vezi s bitnim osobnim pravima djeteta, roditelj koji zastupa dijete mora imati pisanu suglasnost drugog roditelja koji ima pravo zastupati dijete (čl. 100. st. 1. i 2. ObZ-a). Ako roditelj samostalno ostvaruje roditeljsku skrb, u tom slučaju neće biti potrebna pisana suglasnost drugog roditelja (Rešetar, 2022, 414). S obzirom na to da ZUP predviđa dužnost osobe ovlaštene za zastupanje da podnese dokaz o ovlasti za zastupanje stranke (čl. 32.), roditelji bi u ovom slučaju bili dužni podnijeti pisanu suglasnost, za koju nije propisan način dokazivanja autentičnosti (npr. ovjerom potpisa pred nadležnim tijelom) (Lucić, 2021b, 818). U svim ostalim slučajevima, ovlast za zastupanje roditelji bi mogli dokazivati drugim odgovarajućim javnim ispravama, npr. rodnim listom djeteta ili izvatkom iz matice rođenih koji sadrže podatak o roditeljima djeteta kao zakonskim zastupnicima (čl. 9. Zakona o državnim maticama, Narodne novine, broj 96/93, 76/13, 98/19, 133/22).

Dijete može biti zastupano i po skrbniku. ObZ-om su taksativno navedeni slučajevi kada se djetetu imenuje skrbnik, a koji upotpunjuje sadržaje roditelje skrbi (Rešetar, 2022, 819). Skrbnik kao zakonski zastupnik djeteta, za razliku od roditelja, nema apsolutnu slobodu zastupanja djeteta budući da mu je za određene radnje potrebno prethodno odobrenje Hrvatskog zavoda za socijalni rad. To odobrenje odnosi se na odluku o izboru i promjeni škole i zanimanja, prekidi školovanja i zapošljavanje djeteta, mjere vezane uz osobna stanja djeteta te mjere u vezi s djetetovom imovinom (čl. 228. ObZ-a). Osim toga, za razliku od roditelja koji ovlast zastupanja djeteta temelje na ObZ-u, skrbnik tu ovlast temelji na odluci nadležnog Hrvatskog zavoda za socijalni rad (Hrabar i Korać Graovac, 2019, 144). Skrbnikova ovlast za zastupanje djeteta traje sve dok dijete ne stekne procesnu sposobnost, vraćanjem poslovne sposobnosti ili prava na roditeljsku skrb roditeljima ili dok sam skrbnik ne bude razriješen dužnosti (Hlača, 2021, 385). U ovom slučaju, dokaz o skrbnikovoj ovlasti za zastupanje, kako to zahtijeva ZUP, bilo bi rješenje Hrvatskog zavoda za socijalni rad o imenovanju skrbnika djetetu.

Naposljetku, prema ObZ-u, dijete može biti zastupano i po posebnom skrbniku. Posebni skrbnik imenuje se djetetu radi zaštite njegovih prava i interesa, odnosno u postup-

cima u kojima postoji sukob interesa između njega i zakonskih zastupnika (Hrabar, 2019, 214). Premda Hrvatski zavod za socijalni rad u upravnom postupku imenuje posebnog skrbnika djetetu stranom državljaninu ili djetetu bez državljanstva koje se bez pratnje zakonskoga zastupnika zatekne na teritoriju Republike Hrvatske (čl. 240. st. 5. i 6. ObZ-a), nije isključena i mogućnost njegova imenovanja u svim ostalim upravnim postupcima kada je to propisano ObZ-om ili je potrebno zaštititi prava i interese djeteta (Rešetar, 2022, 878; Lucić, 2021a, 105; Hrabar i Korac Graovac, 2019, 153). Za razliku od skrbnika, posebni skrbnik zastupa dijete isključivo u odnosu na postupak za koji je imenovan. Pri tome, roditelji i dalje ostvaruju roditeljsku skrb nad djetetom, no ne zastupaju dijete u postupku u kojem mu je imenovan posebni skrbnik (čl. 99. st. 6. ObZ-a). Uz opća pravna znanja (i dodatnu interdisciplinarnu edukaciju), posebni skrbnik treba imati i specifična pravna znanja i vještine vezane uz postupak u kojem je imenovan, u ovom slučaju u vezi s upravnim postupkom (Aras Kramar, 2022, 120, 121; Rešetar i Rupić, 2016, 1193). Rješenjem o imenovanju posebnog skrbnika određuju se njegove dužnosti u odnosu na dijete, a odnose se na zastupanje djeteta u postupku u kojem je imenovan, dužnost obavijestiti dijete o predmetu spora, tijeku i ishodu na način prilagođen djetetu te po potrebi kontaktirati s roditeljima ili drugim osobama bliskima djetetu (čl. 240. st. 2., čl. 242. st. 1. i 2. ObZ-a; Lucić, 2021a, 105, 106) Dužnost posebnog skrbnika prestaje okončanjem postupka za koji je imenovan posebnim skrbnikom, odnosno razrješenjem od strane Hrvatskog zavoda za socijalni rad (čl. 246. ObZ-a). U vezi sa zastupanjem djeteta od strane posebnog skrbnika, dokaz o ovlasti za zastupanje od strane posebnog skrbnika bilo bi rješenje Hrvatskog zavoda za socijalni rad o njegovu imenovanju.

2.2.2. Osobe ovlaštene za zastupanje djeteta prema ZUP-u

Uz navedene zakonske zastupnike djeteta prema ObZ-u kao *lex generalis* u odnosu na zastupanje djeteta, ZUP predviđa i mogućnost imenovanja privremenog zastupnika, opunomoćenika te zajedničkog predstavnika, odnosno opunomoćenika (čl. 32. st. 1. ZUP-a). Već iz samog naziva, razvidno je da privremeni zastupnik zastupa stranku ograničeno vrijeme, kada ne može poduzimati procesne radnje. Prema tome, privremeni zastupnik sudjeluje u postupku umjesto stranke kako bi obavio određenu procesnu radnju te kako ne bi došlo do nemogućnosti pokretanja ili vođenja postupka (Staničić, 2020d, 21; Turčić, 2012, 91). ZUP-om su određeni slučajevi kada se stranci imenuje privremeni zastupnik. To su slučajevi u kojima *i*) procesno nesposobna stranka nema zakonskog zastupnika, *ii*) je potrebno poduzeti hitnu radnju protiv stranke čije prebivalište ili boravište nije poznato, a nije odredila opunomoćenika, *iii*) se stranka ne nalazi na području Republike Hrvatske, a na zahtjev službene osobe nije postavila osobu ovlaštenu za zastupanje te *iv*) je potrebno poduzeti hitnu procesnu radnju, a sudjelovanje stranke u postupku nije moguće (čl. 34. st. 1-4. ZUP-a; Turčić, 2012, 90, 91; Đerđa, 2010, 99–101). Razlog za imenovanje privremenog skrbnika djetetu prvenstveno bi se odnosio na slučaj

kada ostane bez zakonskog zastupnika, npr. smrt roditelja, skrbnika ili posebnog skrbnika ili pak u slučaju kada djelovanje roditelja ili skrbnika šteti interesima djeteta, pa mu se do imenovanja posebnog skrbnika imenuje privremeni zastupnik koji treba poduzeti hitne procesne radnje. U potonjem slučaju, službena osoba koja vodi postupak zaključkom imenuje privremenog skrbnika koji je ovlašten poduzeti procesnu radnju za koju je ovlašten, a čijim izvršenjem ili imenovanjem zakonskog zastupnika djetetu, prestaje ovlast zastupanja (Babac, 2004, 863; Borković, 2002, 421). Privremeni zastupnik nije sinonim posebnom skrbniku. Naime, privremenog zastupnika postavlja službena osoba koja vodi upravni postupak, ne nužno Hrvatski zavod za socijalni rad (Đerđa, 2010, 101). Privremeni zastupnik imenuje se zaključkom protiv kojeg nije dopuštena žalba (čl. 34. st. 1., čl. 77. st. 5. ZUP-a), dok se posebni skrbnik imenuje rješenjem protiv kojeg je dopuštena žalba (čl. 242. st. 4. ObZ-a). Nije zanemariva ni činjenica da privremeni zastupnik ne mora imati položen pravosudni ispit, dok je to opći uvjet za obavljanje dužnosti posebnog skrbnika (čl. 240. st. 3. ObZ-a; Lucić, 2021a, 105). Dužnost privremenog zastupnika prestaje obavljanjem procesne radnje za čije poduzimanje je imenovan ili određivanjem zakonskog zastupnika djetetu (čl. 34. st. 5. ZUP-a), zbog čega nije potrebna posebna odluka o prestanku njegove ovlasti zastupanja (Staničić, 2020d, 21). *De facto*, dokaz (novog) zakonskog zastupnika o ovlasti za zastupanje djeteta označava prestanak ovlasti privremenog zastupnika za zastupanje. Stoga je svrha imenovanja privremenog zastupnika omogućiti nesmetan nastavak postupka te zaštititi procesna prava djeteta.

Jedna od osoba ovlaštenih za zastupanje djeteta u upravnom postupku je i opunomoćenik – odvjetnik ili druga pravna osoba ovlaštena zastupati stranku na temelju zakona ili bilo koja druga procesno sposobna fizička osoba (izuzevši one koje se bavi nadripisarstvom) (čl. 36. st. 1. ZUP-a).² Budući da je pravna osnova djelovanja opunomoćenika punomoć koja predstavlja pravni posao, nepostojanje poslovne sposobnosti na strani djeteta značilo bi da taj pravni posao sklapa njegov zakonski zastupnik (Klarić i Vedriš, 2014). Dakle, dijete u upravnom postupku mogu zastupati opunomoćenicima u granicama ovlasti koje u punomoći odrede zakonski zastupnici, pri čemu procesna radnja opunomoćenika stvara pravni učinak kao da je procesnu radnju poduzela stranka, u ovom slučaju, zakonski zastupnik djeteta (čl. 36. st. 3. ZUP-a). U tom smislu, nadležno tijelo dužno je voditi računa o postupanju opunomoćenika u granicama dane ovlasti na temelju punomoći (Staničić, 2020c, 21). Iako zakonski zastupnik djeteta sklapa pravni posao o zastupanju s opunomoćenikom, dijete zastupaju i zakonski zastupnik i opunomoćenik, pri čemu je jedina razlika pravni temelj zastupanja (zakon ili punomoć) (Rajko, 2015). Za razliku od privremenog zastupnika koji stranku zastupa neovisno o njezinoj volji sve dok se ne izvrši procesna radnja ili ne pojavi zakonski zastupnik, stran-

² Ispravno Staničić (2020b, 21) navodi da stranku ne može zastupati odvjetnički ured kao pravna osoba (što je pogrešno navedeno u čl. 36. st. 1. ZUP-a), već samo odvjetnik, odnosno odvjetnički vježbnik, sukladno Zakonu o odvjetništvu, Narodne novine, broj 9/94, 117/08, 50/09, 75/09, 18/11, 126/21.

ka može u bilo kojem trenutku opozvati punomoć (čl. 36. st. 6. ZUP-a), što bi u odnosu na dijete poduzeo njegov zakonski zastupnik.

Djetetu može biti imenovan i opunomoćenik za primanje pismena, a čija se dužnost zastupanja ogleda jedino u primanju pismena, odnosno obavještavanju stranke o zaprimljenom pismenu. Stranka uvijek može odrediti opunomoćenika za primanje pismena, no to je obvezna kada se nalazi izvan Republike Hrvatske (čl. 37. ZUP-a). U praktičnom smislu, imenovanje opunomoćenika za primanje pismena vezuje se uz osobnu dostavu koja implicira poduzimanje radnji u strogo propisanim rokovima. U tom smislu, dostava opunomoćeniku smatra se jednakovrijednom dostavi stranci (čl. 85. st. 6. ZUP-a). Samim time, ako je riječ o postupku u vezi s djetetom kojeg zastupaju roditelji, a koji nisu na području Republike Hrvatske, obavijest opunomoćenika za primanje pismena koje se vrši osobnom dostavom važna je zbog poduzimanja daljnjih procesnih radnji (npr. žalbe) budući da rok za njihovo poduzimanje teče od dana obavljene dostave (čl. 85. st. 1. ZUP-a; Staničić, 2020a, 21). Prema tome, propuštanje imenovanja opunomoćenika za primanje pismena, kao i njegov propust obavještavanja stranke o zaprimljenom pismenu, može znatno naštetiti djetetovim pravima i interesima.

Teorijski, djeci može biti imenovan i zajednički opunomoćenik, odnosno predstavnik kada postoji procesna zajednica, bilo u materijalnom ili formalnom smislu (Turčić, 2012, 92). Budući da djeca ne mogu poduzimati procesne radnje, zajedničkog predstavnika odredili bi njihovi zakonski zastupnici, odnosno opunomoćili zajedničkog opunomoćenika. Sve dok ne bi bio određen zajednički predstavnik ili opunomoćenik, službena osoba odredila bi zaključkom zajedničkog predstavnika, a što bi podrazumijevalo nekog od zakonskih zastupnika djece. Unatoč određivanju zajedničkog predstavnika ili opunomoćenika, svaka stranka i dalje zadržava pravo samostalnog poduzimanja procesnih radnji, što bi u ovom slučaju ponovno bili zakonski zastupnici djece (čl. 35. ZUP-a). Ako bi više djece činilo procesnu zajednicu i bilo zastupano po istom zakonskom zastupniku (roditelju ili skrbniku), a među njima dođe do sukoba interesa, tada se otvara mogućnost imenovanja posebnog skrbnika. Iako je intencija imenovanja osoba ovlaštenih za zastupanje djeteta u upravnom postupku upravo zaštita njegovih prava, ne treba zanemariti i činjenicu da je jedno od temeljnih prava djeteta izražavanje mišljenja o stvarima koje se odnose na njega, što bi se odnosilo i na određivanje ili imenovanje osoba ovlaštenih za zastupanje.

3. PRAVO DJETETA DA BUDE SASLUŠANO U UPRAVNOM POSTUPKU

Jedno je od temeljnih prava stranke u upravnom postupku pravo na izjašnjavaње o činjenicama, okolnostima i pravnim pitanjima važnim za rješavanje upravne stvari. Tek iznimno, ako se usvaja zahtjev stranke, odluka nema negativan učinak na njezine pravne interese ili je propisano zakonom, moguće je provesti postupak bez izjašnjavaња stranke

(čl. 30. ZUP-a). Uskrata izjašnjavanja stranke u postupku onemogućava zaštitu njezinih prava i interesa, a što bi posljedično rezultiralo nezakonitom odlukom (Đerđa, 2010, 83, 85). Generalno, stranka se u upravnom postupku izjašnjava o činjenicama važnim za donošenje rješenja, koje su važne za provedbu postupka i zaštitu pravnih interesa stranke te o činjenicama koje se odnose na primjenu prava u upravnoj stvari o kojoj se odlučuje (Babac, 2004, 842).

Djetetova procesna prava, prvenstveno pravo da bude saslušano, znači da je dijete aktivno uključeno u donošenje odluke o stvarima koje se odnose na njega, potvrđujući dijete kao pravni subjekt koji uz društvenu zaštitu zbog svoje ranjivosti uživa i odgovarajući stupanj utjecaja na odluke koje se odnose na njega (Vandenhole i sur., 2019, 158). Premda procesne radnje u ime i za račun djeteta poduzimaju osobe ovlaštene za zastupanje, to ne uskraćuje djetetovo pravo da bude saslušano, odnosno pravo na izražavanje mišljenje, kao jedno od njegovih temeljnih prava zajamčenih KPD-om. Štoviše, uzimajući u obzir načelo zakonitosti prema kojem javnopravno tijelo mora rješavati upravnu stvar na temelju zakona i drugih propisa (čl. 5. st. 1. ZUP-a), kao i činjenicu da su međunarodni ugovori dio unutarnjeg pravnog poretka Republike Hrvatske (čl. 134. Ustava Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 5/14), nedvojbeno je potrebno postupati i prema odredbama KPD-a koje jamče djetetu pravo da bude saslušano te drugim međunarodnim ugovorima koji reguliraju procesna prava djeteta.

Pravo djeteta da bude saslušano, kao okosnicu procesnih prava djeteta, potrebno je sagledati prije svega iz aspekta najboljeg interesa djeteta. Budući da se ovo načelo tumači i kao pravilo postupka, to znači da konačna odluka vezana uz pravo djeteta mora sadržavati i naznaku kriterija prema kojima je donesena odluka, što bi se nedvojbeno odnosilo i na procesna prava djeteta (para. 6.c. Općeg komentara br. 14 (2013.) o pravu djeteta da njegovi najbolji interesi moraju imati prednost (čl. 3. st. 1.), Odbor za prava djeteta, CR-C/C/GC/14, 29. svibnja 2013.; u nastavku: Opći komentar br. 14). Samim time, pravo djeteta da bude saslušano kao jedno od temeljnih procesnih prava, omogućava i donositeljima odluka da odluku donesu u skladu s najboljim interesom djeteta (Lansdown, 2016, 33). Slijedom Općeg komentara br. 14, procesna jamstva kojima se štiti najbolji interes djeteta odnose se na izražavanje mišljenja, utvrđivanje činjenica, percepciju vremena iz perspektive djeteta, stručnost službenih osoba, zastupanje djeteta, obrazloženje odluke u vezi s djetetom, mogućnost preispitivanja odluke te procjenu utjecaja odluke na dijete (tzv. *Child-rights impact assessment (CRIA)*) (para. 89.–99. Općeg komentara br. 14; Rešetar, 2022, 349; Vučković Šahović, 2015, 19, 20). Stoga se u nastavku prikazuje pravo djeteta da bude saslušano kao jedno od temeljnih procesnih prava djeteta u međunarodnom pravu te hrvatskom zakonodavstvu u kontekstu upravnog postupka.

3.1. MEĐUNARODNOPRAVNI TEMELJ PRAVA DJETETA DA BUDE SASLUŠANO

Članak 12. KPD-a svakom djetetu koje je u stanju oblikovati vlastito mišljenje, jamči pravo na slobodno izražavanje stavova o stvarima koje se odnose na njega, a koji se uvažavaju sukladno njegovoj dobi i zrelosti. U tom smislu, dijete ima pravo biti saslušano u svakom sudskom i upravnom postupku, sukladno pravilima nacionalnog zakonodavstva, samostalno ili preko posrednika. Pravo djeteta da bude saslušano jedno je od temeljnih načela tumačenja KPD-a (Erdem Türkelli i Vandenhole, 2022, 20), no ono se odnosi tek na dio procesnih prava djeteta. Pravo djeteta da bude saslušano potrebno je tumačiti uz ostale odredbe KPD-a. Tako, među ostalim, pravo na informaciju omogućava ostvarivanje drugih procesnih prava djeteta na temelju kojeg može zatražiti i pravnu zaštitu (Kloosterboer, 2017, 739; Korać Graovac i Rajhvajn Bulat, 2015, 16, 17; Fortin, 2005, 41).

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja, odnosno da bude saslušano, njegovo je pravo, ali ne i obveza. Pri tome, nedovoljno je samo „saslušati“ dijete, što znači da se njegovi stavovi moraju ozbiljno razmotriti (para. 16. i 28. Općeg komentara br. 12). Štoviše, donositelji odluka dužni su djetetu pružiti povratnu informaciju o značenju njegova mišljenja, što se posljedično nadovezuje i na mogućnost ulaganja pravnih lijekova (para. 45. Općeg komentara br. 12; Korać Graovac, 2009, 124). Članak 12. KPD-a ne postavlja dobnu ograničenje u kontekstu prava djeteta da bude saslušano budući da dijete može biti saslušano i uz posredovanje zastupnika. Pravo djeteta da bude saslušano odnosi se na svaki postupak koji se tiče njegovih prava, pred svim tijelima, pa tako i upravnim tijelima (para. 21., 26. i 32. Općeg komentara br. 12; Lucić, 2021a, 99). Uzimajući u obzir fleksibilnost i manju formalnost upravnih postupaka, posebnu pozornost države trebaju usmjeriti na razvoj upravnih postupaka prilagođenih djeci, omogućavajući time ostvarivanje djetetova prava da bude saslušano, zajedno s drugim procesnim pravima (para. 65. i 66. Općeg komentara br. 12).

Pravo djeteta na sudjelovanje u postupku, odnosno izražavanje mišljenja, ne znači nametanje konačnog rješenja, već ozbiljno razmatranje i uzimanje u obzir iznesenih stavova. Prema KPD-u, kriteriji uvažavanja djetetova mišljenja jesu stupanj razumijevanja i zrelosti što znači da je potrebno uzeti u obzir jedinstvenost svakog djeteta (Kosher i sur., 2016, 36) (o razlikovanju pojmova „razumijevanje“ i „zrelost“ vidi više: Vandenhole i sur., 2019, 152, 153). Ovakvom formulacijom prava djeteta da bude saslušano, ono se uvažava kao pravni subjekt, uz odmak njegove odgovornosti za dano mišljenje, odnosno poduzete postupke, zbog čega je opravdano tumačiti čl. 12. KPD-a kao načelo aktivnog sudionništva (Hrabar, 2021a, 76, 77; Hrabar, 2021b, 33). Prema tome, najbolji interes djeteta u kontekstu određenog postupka nemoguće je definirati bez djetetova prava na izražavanje mišljenja ili uzimanja istih u obzir zbog čega je pravo djeteta na izražavanje mišljenja sastavni dio najboljeg interesa djeteta (Rešetar, 2022, 349; Vandenhole i Erdem Türkelli, 2020, 216; Korać Graovac, 2009, 125), ujedno i temeljno procesno pravo djeteta.

Jedan od temeljnih međunarodnih dokumenata Vijeća Europe o procesnim pravima djeteta je Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava iz 1996. godine, koja ima trojnu svrhu: promicanje prava djeteta, ostvarivanje procesnih prava samostalno ili preko posrednika te olakšanje njihova ostvarivanja, sukladno najboljem interesu djeteta (čl. 1. st. 2.; Majstorović, 2021, 47; Šeparović, 2014, 51). Uz navođenje procesnih prava djeteta, Europskom konvencijom o ostvarivanju dječjih prava ističe se i uloga nadležnih tijela te djetetova zastupnika. Ipak, važno je naglasiti kako se Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava primjenjuje samo na predmete obiteljskopravne naravi, kako sudske, tako i one upravne (čl. 2.). Unatoč tome, njezine odredbe mogu poslužiti kao model regulacije procesnih prava djeteta i u drugim postupcima. Tijekom ratifikacije, svaka država određuje obiteljskopravne predmete na koje će primjenjivati ovu Konvenciju, pa je Republika Hrvatska odredila njezinu primjenu na sljedeće postupke: odlučivanje o roditeljskoj skrbi tijekom razvoda braka, postupak ostvarivanja roditeljske skrbi, mjere za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta, postupak posvojenja te postupak skrbništva za maloljetne osobe (Aras Kramar, 2022, 90; Hrabar, 2012, 71). Prema Europskoj konvenciji o ostvarivanju dječjih prava, temeljna procesna prava djeteta jesu: *i*) dobivanje odgovarajućih informacija, prilagođenih dobi i razumijevanju djeteta, *ii*) pravo djeteta na konzultacije i izražavanje mišljenja te *iii*) obavještanje djeteta o posljedicama iznesenog mišljenja i posljedicama same odluke (čl. 3.). Osim toga, djetetu se jamče i ostala procesna prava, kao što je pravo imenovanja posebnog skrbnika (čl. 4.). Dužnost je nadležnog tijela omogućiti djetetu ostvarivanje navedenih prava, a prije svega poštovati djetetovo mišljenje (čl. 6.; Fortin, 2005, 199, 200).

Uz Europsku konvenciju o ostvarivanju dječjih prava koja se odnosi isključivo na obiteljske predmete, važan izvor regulacije procesnih prava djeteta su i Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci (Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, 2014). Karakteristike pravosuđa prilagođenog djeci jesu pristupačnost, prilagođenost dobi djeteta, odgovornost te općenito, usredotočenost pravima djeteta. Riječ je o pravosudnom sustavu koji jamči poštovanje i ostvarivanje (procesnih) prava djeteta, uzimajući u obzir djetetovu zrelost, razumijevanje i okolnosti predmeta. Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci primjenjuju se i na upravne postupke jer, kako proizlazi iz uvodnih odredbi, one se primjenjuju uvijek kada je vjerojatno da će djeca zbog bilo kojeg razloga i u bilo kojem svojstvu biti dovedena u kontakt s nadležnim tijelima i službama, koje, među ostalim, provode i upravni postupak (Aras Kramar, 2022, 91; Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, 2014, 16). Kako proizlazi iz samog naziva, riječ je o smjernicama koje je potrebno implementirati u nacionalna zakonodavstva, a čija svrha je unaprijediti procesni položaj djeteta. Stoga se Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci temelje na pravu na informaciju, zastupanje, sudjelovanje te zaštitu djeteta (Hrabar, 2012, 73). U odnosu na procesna prava djeteta, posebno se ističu načela sudjelovanja te najboljeg interesa djeteta. Načelom sudjelovanja tako se ističu pravo djeteta da bude obaviješteno o svojim pravima, odgovarajući načini

pristupa pravosuđu, pravo da se dijete pita za mišljenje i da bude saslušano u postupku, pri čemu je zrelost djeteta ona determinanta prema kojoj se određuje i stupanj težine kad su posrijedi njegova stajališta. Također, ovim načelom ističe se i važnost uvažavanja djeteta kao punopravnog nositelja prava (Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, 2014, 17). Slijedom KPD-a, najbolji interes djeteta središnji je dio svakog postupka vezanog uz prava djeteta, djetetovim stajalištima potrebno je dati odgovarajuću težinu, poštovati njihova druga prava, pri čemu nadležna tijela moraju postupati sveobuhvatno, vodeći računa o svim interesima djeteta. Pri tome, (najbolji) interesi djeteta procjenjuju se zasebno, a ne skupno (Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, 2014, 17). Generalno, Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci slijede tumačenja Općeg komentara br. 12 pri čemu se precizira procesni položaj djeteta prije, tijekom i nakon postupka. Dijete tako ima pravo na zastupnika, olakšani pristup odvjetniku koji treba utvrditi mišljenje djeteta i zastupati ga, pravo saslušanja koje predstavlja djetetovo pravo, a ne obvezu (pa djetetovo mišljenje ne mora utjecati i na ishod postupka) te objašnjenje odluke vezane uz djetetova prava na njemu razumljiv način (više o tome: Aras Kramar, 2022, 92–94).

Premda Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17) ne regulira izriekom procesna prava djeteta, kroz dosadašnju praksu Europskog suda za ljudska prava utvrđeno je kako sadržaj odluke ne može biti lišen procesnog utjecaja (Fenton-Glynn, 2021, 297). Uz procesna prava (djece) vezuju se čl. 6. i 8. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Pri tome je Europski sud za ljudska prava zauzeo niz stajališta vezanih uz procesna prava djeteta. Tako dijete mora biti saslušano u svakom postupku pri čemu dijete nije dovoljno uključeno u postupak ako nije saslušano ili mu nije dana prilika da bude saslušano, a sposobno je oblikovati mišljenje (M. i M. protiv Hrvatske, ESLJP, 2015, para. 181). Osim toga, Europski sud za ljudska prava priznaje i široku slobodu procjene nacionalnim sudovima koji mogu procijeniti da nije razumno saslušati dijete osobno (R. M. protiv Latvije, ESLJP, 2021, para. 117). U kontekstu zaštite procesnih prava djeteta, ističe se i kako posebni skrbnik u pojedinim slučajevima omogućuje ostvarivanje djetetovih procesnih prava (C. protiv Hrvatske, ESLJP, 2020, para. 76, 77 i 80). Osiguravajući jednaka procesna prava svakom djetetu, Europski sud za ljudska prava posebnu pozornost usmjerio je na mlađu djecu koja svoje mišljenje mogu izraziti uz pomoć stručnjaka (npr. u razgovoru sa psihologom), ističući tako važnost interdisciplinarnog pristupa u kontekstu procesnih prava djeteta. Štoviše, onemogućavanje djece mlađeg uzrasta u izražavanju mišljenja, onemogućava se i utvrđivanje njihova najboljeg interesa (Neves Caratão Pinto protiv Portugala, ESLJP, 2021, para. 138; Zelikha Magomadova protiv Rusije, ESLJP, 2019, para. 116).

Osim u navedenim dokumentima, procesna prava djeteta prepoznata su i u drugim dokumentima kojima se uređuju posebna područja zaštite prava djece, pa se u tom smislu ističu revidirana Europska konvencija o posvojenju iz 2008. godine (Council of Europe

Treaty Series (CETS) – No. 202, Strasbourg, 27. studenoga 2008.), Konvencija o kontaktima s djecom iz 2003. godine (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 7/08) te Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja iz 2007. godine (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 11/11). Govoreći pak o pravu Europske unije, procesna prava djeteta, točnije pravo djeteta da bude saslušano izrijekom je uređeno Poveljom Europske unije o temeljnim pravima (Službeni list Europske unije, C 202/389 od 7. lipnja 2016.) te Uredbom Brisel II *ter* (Uredba Vijeća (EU) 2019/1111 od 25. lipnja 2019. o nadležnosti, priznavanju i ovrsi odluka u bračnim predmetima i predmetima roditeljske odgovornosti te o međunarodnoj otmici djece (preinaka), Službeni list Europske unije, L 178 od 2. srpnja 2019.; Majstorović i sur., 2022, 775; Aras Kramar, 2022, 94–95; Šeparović, 2014, 57; Hrabar, 2013, 62, 63; Korać Graovac, 2013, 45, 46). Prethodno analizirani međunarodni dokumenti, kao i sudska praksa Europskog suda za ljudska prava, slijedom KPD-a, ističu pravo djeteta da bude saslušano kao jedno od temeljnih procesnih prava, a čija realizacija znači i prilagodbu pravosudnog sustava djetetu.

3.2. PRAVO DJETETA DA BUDE SASLUŠANO U UPRAVNOM POSTUPKU PREMA HRVATSKOM ZAKONODAVSTVU

U hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu, procesna prava djeteta polaze od njegova prava da bude saslušano. Slijedom KPD-a i tumačenja Općeg komentara br. 12, prema ObZ-u, dijete ima pravo na prikladan način saznati sve važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o posljedicama izraženog mišljenja u svim postupcima u kojima se odlučuje o djetetovim pravima i interesima. Pri tome, relevantnost djetetova mišljenja procjenjuje se sukladno njegovoj dobi i zrelosti (čl. 86. ObZ-a). Ovako formulirana odredba ukazuje i na elemente uvažavanja djetetova mišljenja u praksi: *i*) dužnost je nadležnog tijela utvrditi je li dijete dovoljno sposobno da izrazi mišljenje, odnosno presumira se djetetova sposobnost oblikovanja mišljenja, *ii*) ne postoji dobno ograničenja u vezi s izražavanjem mišljenja djeteta, *iii*) dijete ima pravo biti saslušano u svakom postupku, pa tako i upravnom te *iv*) dijete izabire način na koji će biti saslušano (Rešetar, 2022, 350). Budući da je na nadležnom (upravnom) tijelu da utvrdi eventualnu nesposobnost djeteta da izrazi svoje mišljenje, kako bi se izbjeglo diskrecijsko postupanje u vezi s djetetovim pravom na izražavanje mišljenja, takva odluka mora biti detaljno obrazložena. Osim toga, ako dijete izražava mišljenje preko posrednika, važno je da posrednik posjeduje znanja i vještine u vezi s radom s djecom kako bi što kvalitetnije prenio djetetovo mišljenje nadležnom tijelu (Rešetar, 2022, 351).

Za razliku od obiteljskih sudskih postupaka u kojima je dijete izrijekom određeno strankom (čl. 358. ObZ-a), u obiteljskim upravnim postupcima dijete nema status stranke (izuzevši postupak zasnivanja posvojenja; čl. 209. st. 1. ObZ-a). Također, u obiteljskim sudskim postupcima ističe se i mogućnost priznanja procesne sposobnosti

djetetu starijem od 14 godina (čl. 359. ObZ-a), jamči se djetetovo pravo na izražavanje mišljenja na prikladnom mjestu, uz nazočnost stručne osobe (čl. 360. ObZ-a) te pravo na upoznavanje s odlukom suda (čl. 361. ObZ-a). Posebna pozornost usmjerava se prema djetetovu pravu na izražavanje mišljenja koje je uređeno i PMD-om. Prije svega, PMD-om se definira prikladno mjesto kao mjesto izvan sudnice koje je opremljeno i prilagođeno za rad s djecom, a u kojem je potrebno osigurati privatnost, sigurnost djeteta i nesmetan rad (čl. 5. st. 1. PMD-a). Osim toga, kao stručne osobe navode se psiholog te iznimno i osobe druge odgovarajuće stručne spreme, vještina i znanja potrebnih za utvrđivanje djetetova mišljenja (čl. 2. st. 4. PMD-a). PMD određuje pravo djeteta na izražavanje mišljenja sukladno njegovoj dobi. Tako dijete mlađe od 14 godina izražava mišljenja na prikladnom mjestu preko posebnog skrbnika ili druge stručne osobe, dok dijete starije od 14 godina samostalno izražava mišljenje na prikladnom mjestu, a prema potrebi, u nazočnosti stručne osobe (čl. 2. st. 2. i 3. PMD-a; Aras Kramar, 2022, 121). U kontekstu sudjelovanja djeteta u upravnim postupcima, važno je istaknuti kako stručna osoba, koja s djetetom obavlja razgovor, nije isto što i stručni pomagač prema ZUP-u (čl. 38.) budući da je u potonjem slučaju riječ o osobi koja pomaže stranci u razjašnjavanju pojedinih stručnih pitanja, a koju poziva sama stranka (Đerđa, 2010, 106). U odnosu na postupak pribavljanja djetetova mišljenja, on se sastoji od tri stadija: *i*) pripreme djeteta informiranjem o njegovu pravu na izražavanje mišljenja, *ii*) procjene djetetove sposobnosti izražavanja mišljenja te naposljetku *iii*) izražavanja djetetova mišljenja u obliku razgovora, u poticajnom i ohrabrujućem okruženju (čl. 7. st. 1. PMD-a), što je u skladu s Općim komentarom br. 12 (para. 41–47).

Premda se niti ZUP niti PMD ne referiraju izrijekom na djetetovo pravo izražavanja mišljenja u upravnom postupku, njihove odredbe potrebno je tumačiti u širem smislu. Prije svega, primjenjiva je opća odredba ObZ-a o pravu djeteta na izražavanje mišljenja (čl. 86. ObZ-a), dok se u svim ostalim aspektima potrebno voditi Smjernicama o pravosuđu prilagođenom djeci čije su odredbe izravno primjenjive i na upravne postupke (Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, 2014, 16, 27), kao i sudskom praksom Europskog suda za ljudska prava koja jamči djetetu pravo da bude u svim (sudskim i) upravnim postupcima (M. i M. protiv Hrvatske, ESLJP, 2015, para. 181). Samim time, ako je potrebno, i u upravnom postupku razgovor s djetetom može obaviti stručna osoba na prikladnom mjestu, dijete ima pravo biti i upoznato s odlukom nadležnog javnopravnog tijela te s daljnjim procesnim radnjama (Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, 2014, 29).

Hrvatsko zakonodavstvo slijedi odredbe međunarodnih dokumenata vezane uz procesna prava djeteta, pri čemu je ključno ukazati na stadije upravnog postupka u kojima se aktualizira djetetovo pravo na izražavanje mišljenja. Kada se provodi skraćeni upravni postupak, odnosno neposredno rješavanje upravne stvari, ne provodi se ispitni postupak, što znači da se u tom slučaju stranci ne daje mogućnost izjašnjavanja o činjenicama,

okolnostima i pravnim pitanjima budući da je riječ o manje složenim upravnim stvarima u kojima su činjenice utvrđene. Ipak, u slučaju dvojbe o utvrđenosti činjenica, provodi se ispitni postupak. S druge pak strane, u složenijim upravnim stvarima, provodi se ispitni postupak u kojem je nadležno javnopravno tijelo dužno omogućiti stranci sudjelovanje u postupku (Britvić Vetma i Pičuljan, 2016, 45, 46; Đerđa, 2010, 134, 136, 139). Stoga bi središnji stadij ovog postupka bila usmena rasprava koja se određuje: *i*) u upravnim stvarima u kojima sudjeluju dvije ili više stranaka s protivnim interesima, *ii*) kada je potrebno provesti očevid, saslušati svjedoke ili vještake te *iii*) u svim drugim slučajevima kada je to korisno za rješavanje upravne stvari (čl. 54. st. 1. ZUP-a). Generalno, određivanje usmene rasprave ovisi o službenoj osobi, koja će odrediti istu kada smatra da je to korisno radi razjašnjenja određenih pitanja u postupku (Borković, 2002, 444). Nema dvojbe, ako bi se pojavilo neko sporno pitanje u postupku u kojemu sudjeluje dijete, usmena rasprava može doprinijeti donošenju konačne odluke u najboljem interesu djeteta. Svrha je usmene rasprave omogućiti strankama, odnosno sudionicima, dopunu navoda, izjašnjavanje o navodima protivne strane te raspravljavanje o svim bitnim pitanjima za rješavanje upravne stvari (čl. 54. st. 3. ZUP-a). Ako bi u usmenoj raspravi sudjelovalo dijete, to bi bio razlog i za iznimku od javnosti usmene rasprave te bi se zaključkom javnost isključila radi zaštite privatnosti djeteta, iako o tome odluku donosi službena osoba (čl. 54. st. 2. ZUP-a). Usmena rasprava provodi se u službenim prostorijama javnopravnog tijela ili iznimno izvan njega (čl. 54. st. 4. ZUP-a), no slijedom Smjernica o pravosuđu prilagođenom djeci, djeci je potrebno osigurati okruženje koje ih neće zastrašiti, upoznati ih s ulogom službene osobe te koristiti način komunikacije razumljiv djeci (Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, 2014, 27, 28).

Pravo djeteta da bude saslušano u upravnom postupku vezuje se i uz izjavu stranke kao dokazno sredstvo. Naime, u slučajevima kada za utvrđivanje određenih činjenica ne postoje drugi dokazi, izjava stranke može se uzeti kao dokazno sredstvo (čl. 70. ZUP-a). Kada dijete nastupa kao stranka, izjavu daje njegov zakonski zastupnik, no to ponovno ne isključuje pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje (čl. 86. st. 1. ObZ-a). Iako pravo djeteta da bude saslušano nacionalnim zakonodavstvom nije izrijeekom određeno i za upravne postupke, odredba čl. 12. KPD-a naglašava djetetovo pravo na izražavanje mišljenja i u upravnim postupcima, a što izravno obvezuje i Republiku Hrvatsku. Samim time, u svakom stadiju upravnog postupka, kada se ukaže potreba, djetetu se omogućava pravo na izražavanje mišljenja.

4. POLOŽAJ DJETETA U UPRAVNIM POSTUPCIMA VEZANIM UZ OSOBNA STANJA GRAĐANA

Osobna stanja definiraju se kao „skup svojstava osobe za koje pravo vezuje određena djelovanja građanskopravnog ili upravnoopravnog karaktera“ (Staničić, 2015, 87). U

širem smislu riječ bi bila o statusnim pravima građana koja uređuju položaj pojedinaca u pravnom poretku, odnosno društvenoj zajednici, omogućavajući prepoznatljivost određene osobe te mogućnost preuzimanja prava i obveza (Dropulić, 2003, XII; Babac, 2004, 588). Generalno, osobna stanja građana odnose se na osobno ime, osobnu iskaznicu i putne isprave, prebivalište i boravište, a uz što se nedvojbeno vezuje i državljanstvo koje je povezano s drugim osobnim stanjima (Staničić, 2015, 87, 88, 95, 96). U ovim posebnim upravnim postupcima, procesni položaj djeteta analizira se iz aspekta zastupanja te razine njegove uključenosti u postupak ostvarujući pravo da bude saslušano, odnosno na izražavanje mišljenja i/ili pristanka.

4.1. OSOBNO IME

Osobno ime temeljna je odrednica identiteta svake osobe, odnosno naziv osobe koji se određuje odmah po rođenju, a koja je podložna promjenjivosti (Hlača, 2013, 106; Dropulić, 2006, 121). Osim što određuje identitet osobe, osobno ime ima i šire društveno značenje – omogućuje vođenje evidencija o građanima upravnim tijelima, određuje pripadnost pojedinca određenoj obiteljskoj zajednici te čini osobu prepoznatljivom u društvu (Winkler, 2013, 125). Pravo na osobno ime djetetu jamči se čl. 7. KPD-a prema kojem dijete odmah nakon rođenja ima pravo biti upisano u matične knjige, kao i čl. 24. st. 2. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 13/93, 7/95, 11/95). U širem smislu, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava štiti pravo na osobno ime u kontekstu prava na privatni i obiteljski život o čemu je Europski sud za ljudska prava odlučivao u brojnim predmetima (Lucić, 2021b, 820-822; Winkler, 2013, 129-133).

U Republici Hrvatskoj osobno ime regulirano je Zakonom o osobnom imenu (Narodne novine, broj 118/12, 70/17, 98/19; u nastavku: ZOI). Osobno ime čine ime i prezime, a koji se mogu sastojati od više riječi (čl. 2. st. 1. i 2. ZOI-ja). ZOI uređuje postupak određivanja te promjene osobnog imena hrvatskih državljana, pri čemu je izrijeком određeno da svaki građanin ima pravo i dužnost služiti se svojim osobnim imenom (čl. 1. ZOI-ja). Određivanje i promjena osobnog imena upravni je postupak u nadležnosti matičnih ureda, odnosno upravnog tijela županije (čl. 6. st. 3. ZOI-ja). Pri tome, važno je naglasiti kako Zakon o državnim maticama ovlaštenim osobama prema ZOI-ju ostavlja rok od 30 dana za određivanje osobnog imena djeteta u maticu rođenih (čl. 13. st. 1. Zakona o državnim maticama; Hrabar i Korać Graovac, 2019, 117). Budući da se ZOI odnosi i na postupak određivanja i promjene osobnog imena (čl. 1.), podredno se primjenjuju i odredbe ZUP-a na procesna pitanja koja nisu uređena ZOI-jem. Međutim, u odnosu na dijete, primjenjuju se i odredbe ObZ-a, u odnosu na zastupanje djeteta u vezi s promjenom osobnog imena.

Opće je pravilo da roditelji zajednički zastupaju dijete pri određivanju osobnog imena, kao i pri određivanju novog imena ako je do djetetove 18. godine života utvrđeno majčinstvo ili očinstvo (čl. 3. st. 1. i čl. 4. st. 1. ZOI-ja). Iznimka od sporazumnog zastupanja djeteta pri određivanju osobnog imena vrijedi u slučajevima kada se roditelji nisu sporazumjeli o osobnom imenu djeteta te po zahtjevu jednog od njih Hrvatski zavod za socijalni rad u roku 30 dana od dana podnošenja zahtjeva određuje osobno ime djetetu te kada drugi roditelj nije živ, proglašen je umrlim, nepoznatog je prebivališta, lišen prava na roditeljsku skrb ili poslovne sposobnosti u dijelu koji se odnosi na osobna stanja (čl. 3. st. 2. i 3. ZOI-ja). Ako su oba djetetova roditelja nepoznata, osobno ime djetetu određuje Hrvatski zavod za socijalni rad (čl. 3. st. 5. ZOI-ja), što znači da bi dijete u tom slučaju zastupao skrbnik (čl. 224. ObZ-a).

Govoreći o posvojenju, dijete *ex lege* dobiva zajedničko prezime posvojitelja sukladno ObZ-u. No, ako nemaju zajedničko prezime, ono se određuje odredbama ZOI-ja (čl. 198. st. 2. ObZ-a), što bi značilo sporazumno podnošenje zahtjeva i zastupanje djeteta od strane posvojitelja koji stječu roditeljsku skrb nad djetetom (čl. 180. st. 2. ObZ-a). Štoviše, posvojenik ima pravo zadržati prijašnje ime i prezime, koje je imalo prije zasnivanja posvojenja ili pak prijašnjem prezimenu dodati prezime posvojitelja, utvrdi li Hrvatski zavod za socijalni rad da je to u interesu djeteta (čl. 198. st. 3. ObZ-a). To mogu biti različite životne okolnosti, kao što je smrt bioloških roditelja pa zbog sjećanja na njih dijete želi zadržati prezime koje je imalo prije posvojenja (Jakovac-Lozić, 2021, 336).

Kako je već istaknuto, osobno ime dio je osobnog statusa osobe koji podliježe i mogućim promjenama pa tako i ZOI izrijekom navodi pravo svake osobe na promjenu osobnog imena (čl. 6.). U postupku promjene osobnog imena djeteta, roditelji zajednički zastupaju dijete, a ako je djetetu imenovan skrbnik, ono je zastupano po skrbniku kojemu je potrebna suglasnost Hrvatskog zavoda za socijalni rad, što je u skladu i s ObZ-om budući da bi u širem smislu bila riječ o važnijim mjerama kad je posrijedi osoba djeteta (čl. 7. st. 1. ZOI-ja; čl. 228. ObZ-a; Lucić, 2021b, 834). Kada roditelji djeteta ne žive zajedno, dijete zastupa roditelj s kojim živi, odnosno kojemu je povjereno sudskom odlukom, no i dalje je potrebna suglasnost drugog roditelja (čl. 7. st. 2. ZOI-ja). Riječ je o zastupanju u vezi s bitnim osobnim pravima djeteta pa je ObZ-om, kao *lex generalis* u odnosu na zastupanje djeteta, određena obveza pribavljanja pisane suglasnosti drugog roditelja (čl. 100. st. 1. i 2. ObZ-a). Ako se roditelji ne bi sporazumjeli o zastupanju djeteta, dužni su sudjelovati u postupku obveznog savjetovanja radi postizanja sporazuma, a ako navedeni postupak ne bi rezultirao sporazumom, sud u izvanparničnom postupku odlučuje koji će roditelj zastupati dijete u postupku promjene osobnog imena (čl. 100. st. 5. i čl. 329. st. 1. t. 5. ObZ-a; Rešetar, 2022, 1107–1109; Čulo Margaletić, 2021, 263). Kroz dosadašnju sudsku praksu, roditelji su uglavnom zahtijevali odobrenje suda radi samostalnog zastupanja djeteta u vezi s promjenom osobnog imena zbog narušenih odnosa, pri čemu je naglašeno kako nepovoljne životne situacije roditelja ne smiju biti

razlog za promjenu djetetova osobnog imena (presuda Županijskog suda u Splitu, Gž Ob-830/2020-2; presuda Županijskog suda u Zagrebu, Gž Ob-953/2021-2). Sukladno ZOI-ju, kao *lex specialis*, suglasnost drugog roditelja radi promjene osobnog imena djeteta nije potrebna u slučaju kada je nepoznatog prebivališta, lišen prava na roditeljsku skrb ili poslovne sposobnosti u dijelu koji se odnosi na poduzimanje radnji u odnosu na osobna stanja (čl. 7. st. 4. ZOI-ja).

Govoreći o procesnom položaju djeteta u postupku određivanja, odnosno promjene imena, dijete starije od deset godina daje pristanak za određivanje novog i promjenu osobnog imena (čl. 4. st. 3. i čl. 7. st. 5. ZOI-ja). Ipak, u odnosu na posvojenje, *lex generalis* određuje da dijete starije od dvanaest godina daje pristanak za određivanje osobnog imena (čl. 198. st. 5. ObZ-a). Važno je istaknuti i sudski postupak radi odobrenja roditelju za zastupanje djeteta pri promjeni osobnog imena u kojima se posebna pozornost posvećuje djetetovu mišljenju i interesu radi promjene osobnog imena (rješenje Općinskog suda u Velikoj Gorici, R1 Ob-336/2021-23; rješenje Općinskog suda u Velikoj Gorici, R1 Ob-227/2021-17). Premda nije izrijekom određeno pravo djeteta mlađeg od deset, odnosno dvanaest godina na izražavanje mišljenja o promjeni imena, u tom slučaju primjenjiva je opća odredba ObZ-a o pravu djeteta na izražavanje mišljenja (čl. 86. ObZ-a). Uzimajući u obzir kompleksnost postupka promjene osobnog imena koja izravno utječe na djetetov identitet, u određenim slučajevima ako bi se za time ukazala potreba, ne treba isključiti i razgovor sa stručnom osobnom sukladno PMD-u.

4.2. OSOBNA ISKAZNICA I PUTNE ISPRAVE

Osobna iskaznica javna je isprava višestrukog značaja kojom se dokazuju identitet, hrvatsko državljanstvo, spol, datum i mjesto rođenja te mjesto prebivališta, a može služiti i kao putna isprava (čl. 1. st. 1. i 4. Zakona o osobnoj iskaznici, Narodne novine, broj 62/15, 42/20, 144/20, 114/22, 18/24). Iz toga proizlazi i dužnost svakog građanina posjedovati osobnu iskaznicu te ju dati na uvid za to zakonom ovlaštenim osobama (Staničić, 2015, 95, 96, 103, 104; Babac, 2004, 594, 595; Borković, 2002, 159, 160). Dijete, kao i sve druge osobe, sudjeluje u pravnom prometu te u brojnim slučajevima dokazuje svoj identitet i druge osobne podatke. Pravo je svakog hrvatskog državljanina imati osobnu iskaznicu, točnije, osoba s navršениh 18 godina života, s prijavljenim prebivalištem u Republici Hrvatskoj, mora ishoditi osobnu iskaznicu. Istu dužnost ima i osoba koja je navršila 16 godina života, a kojoj je sud u izvanparničnom postupku dopustio sklapanje braka te je sklopila brak, ako ima prebivalište u Republici Hrvatskoj (čl. 3. Zakona o osobnoj iskaznici). Iako služi i kao putna isprava, osobna iskaznica ne služi djetetu samo radi putovanja u inozemstvo, već je generalno riječ o njegovu pravu da kao hrvatski državljanin ima osobnu iskaznicu (ili putnu ispravu) (rješenje Općinskog suda u Splitu, R1 Ob-34/2022). Putna isprava definira se kao javna isprava kojom se dokazuju identi-

tet i hrvatsko državljanstvo, a to mogu biti putovnica, diplomatska putovnica, službena putovnica, putni list te druge putne isprave koje se izdaju na temelju međunarodnog ugovora. Svaki hrvatski državljanin ima pravo na putnu ispravu, ali samo jednu vrstu iste putne isprave (čl. 1. st. 1., čl. 2. st. 2. i čl. 4. Zakona o putnim ispravama hrvatskih državljana, Narodne novine, broj 77/99, 133/02, 48/05, 74/09, 154/14, 82/15, 42/20, 10/23; Babac, 2004, 596, 597; Borković, 2002, 160).

Zakonom o osobnoj iskaznici, kao i Zakonom o putnim ispravama hrvatskih državljana, uz materijalne, uređuju se i procesne pretpostavke njihova ishoda (čl. 8.–23. Zakona o osobnoj iskaznici; čl. 25.–45. Zakona o putnim ispravama hrvatskih državljana), što bi značilo supsidijarnu primjenu odredbi ZUP-a u odnosu na procesna pitanja koja nisu uređena navedenim propisima, kao i ObZ-a u odnosu na zastupanje djeteta i druga pitanja koja nisu uređena navedenim propisima.

Opće je pravilo da se zahtjev za izdavanje osobne iskaznice i putne isprave podnosi osobno, stoga je riječ o postupku pokrenutom po zahtjevu stranke. No, kada je riječ o djetetu, taj zahtjev podnosi zakonski zastupnik djeteta. Zakonski zastupnici djeteta tako mogu biti roditelji, skrbnik ili osoba kojoj je sudskom odlukom 1u cijelosti ili djelomično povjereno ostvarivanje roditeljske skrbi nad djetetom (čl. 10. st. 1., 2., 4. i 5. Zakona o osobnoj iskaznici; čl. 33. st. 1. i 2., čl. 34. st. 1., 3. i 4. Zakona o putnim ispravama). Budući da zastupanje djeteta u postupku izdavanja osobne iskaznice ili putne isprave nije određeno kao zastupanje u vezi s bitnim osobnim pravima djeteta, u tom postupku dijete može zastupati jedan roditelj pri čemu se smatra da je drugi dao svoj pristanak (čl. 99. st. 1. i 2. ObZ-a). Raniji Zakon o osobnoj iskaznici (Narodne novine, broj 62/15, 42/20) te Zakon o putnim ispravama hrvatskih državljana (Narodne novine, broj 77/99, 133/02, 48/05, 74/09, 154/14, 82/15, 42/20) zahtijevali su sudjelovanje oba roditelja u postupku ishoda osobne iskaznice ili putne isprave, što je stvaralo teškoće u praksi, posebice kada je riječ o konfliktnim odnosima među roditeljima. Budući da je bila potrebna suglasnost drugog roditelja, to je dovodilo do odugovlačenja postupaka, čemu su doprinosile i nedorečene sudske odluke glede preciziranja ovlasti za samostalno zastupanje djeteta (Pravobraniteljica za djecu, 2023, 15, 27; Pravobraniteljica za djecu, 2022, 13, 14; Pravobraniteljica za djecu, 2021, 13, 14; Pravobraniteljica za djecu, 2019, 11). U sudskoj praksi, najčešći razlozi zbog kojih su roditelji zahtijevali zastupanje djeteta u odnosu na ishoda osobnih i putnih isprava djeteta bili su uvjetovani nezainteresiranošću drugog roditelja glede davanja pisane suglasnosti (presuda Općinskog suda u Slavonskom Brodu, P Ob-210/2022-16; presuda Općinskog suda u Osijeku, P Ob-21/2022-9; presuda Općinskog suda u Vinkovcima, P Ob-241/19-26; rješenje Općinskog suda u Čakovcu, R1Ob-312/17-6).

Zakonom o osobnoj iskaznici i Zakonom o putnim ispravama hrvatskih državljana uređeno je i postupanje u slučaju kada zahtjev za izdavanje osobne iskaznice ili putne isprave djeteta podnese roditelj lišen prava na roditeljsku skrb, kojemu je ograničeno pravo na ostvarivanje roditeljske skrbi ili je pak lišen poslovne sposobnosti u dijelu koji

se odnosi na ishodaenje osobne iskaznice ili putne isprave: u tom slučaju zahtjev se rješenjem odbija. No, utvrdi li se naknadno da je roditelj prethodno navedenih negativnih pretpostavki ishodio osobnu iskaznicu ili putnu ispravu za dijete, a odbija ju predati roditelju koji (samostalno) ostvaruje roditeljsku skrb u cijelosti ili dijelu koji se odnosi na ishodaenje navedenih isprava, te se javne isprave rješenjem poništavaju (čl. 10. st. 6. i 7. Zakona o osobnoj iskaznici; čl. 34. st. 5. i 6. Zakona o putnim ispravama hrvatskih državljana). Što se pak tiče preuzimanja osobne iskaznice ili putne isprave za dijete, vrijedila bi ista pravila kako je navedeno, što znači da to može obaviti zakonski zastupnik, odnosno bilo koji od roditelja, osim roditelja na strani kojih se nalaze negativne pretpostavke (lišenje prava na roditeljsku skrb, ograničeno pravo na ostvarivanje roditeljske skrbi ili lišenje poslovne sposobnosti u dijelu koji se odnosi na ishodaenje osobne iskaznice ili putne isprave), što znači da roditelju nije potrebno prethodno odobrenje suda radi samostalnog preuzimanja osobne iskaznice ili putne isprave (rješenje Općinskog suda u Šibeniku, poslovni broj 4 R1 Ob-99/2019-4). Dodatno se ističe i da ovo pravo pripada roditeljima kada ne žive zajedno, odnosno kada postoji plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi kojim je moguće dodatno regulirati i pitanja kao što je zastupanje djeteta u vezi s ishodaenjem isprava (čl. 106. st. 3. ObZ-a; Rešetar, 2022, 478, 479).

Iako se postupci za izdavanje osobne iskaznice, putnog lista i putovnice pokreću po zahtjevu stranke, u odnosu na diplomatsku i službenu putovnicu postoji izvjesna razlika budući da se one izdaju po zahtjevu nadležnog tijela, odnosno po službenoj dužnosti (čl. 8. st. 2. Zakona o osobnoj iskaznici; čl. 33. st. 1. i 2. Zakona o putnim ispravama hrvatskih državljana). Naime, djetetu čiji su roditelj/i predsjednik Republike Hrvatske, pot/predsjednik Hrvatskog sabora, pot/predsjednik Vlade ili ministar u Vladi Republike Hrvatske, predstojnik Ureda predsjednika Republike Hrvatske, djelatnici diplomatskih misija i konzularnih ureda Republike Hrvatske u inozemstvu ili osobe koje su upućene na rad u međunarodne organizacije u svojstvu dužnosnika diplomatskog ranga, po službenoj se dužnosti izdaje diplomatska putovnica. Isto tako, djetetu se po službenoj dužnosti izdaje i službena putovnica ako je riječ o roditeljima članovima osobnog osiguranja državnih dužnosnika ili čiji su roditelji upućeni na rad u međunarodne organizacije, vojne ili policijske mirovne operacije (čl. 9. b., čl. 9. d. st. 1. t. 3. i 4., čl. 9. f. st. 1. t. 3. i 4. Zakona o putnim ispravama hrvatskih državljana). Temeljni uvjet izdavanja diplomatske ili službene putovnice djetetu je život u zajedničkom kućanstvu s roditeljima koji su nositelji prava na navedenu javnu ispravu, pri čemu se u određenim slučajevima dodatno navodi i trajni boravak u inozemstvu i redovito školovanje, uz njezino najdulje trajanje do 27. godine života (čl. 9. h. st. 1., 2. i 3. Zakona o putnim ispravama hrvatskih državljana). Ipak, i u ovom slučaju postoji iznimka pa pravo na diplomatsku ili službenu putovnicu ne pripada djetetu s posebnim potrebama koje živi u kućanstvu s roditeljima koji su nositelji toga prava (čl. 9. h. st. 4. Zakona o putnim ispravama hrvatskih državljana). Ostaje otvoreno pitanje zbog čega je zakonodavac predvidio navedenu iznimku, odnosno koja je njezina svrha.

U odnosu na izdavanje osobne iskaznice te putnih isprava ne navode se posebna procesna prava djeteta. Ipak, u oba slučaja dijete mlađe od dvanaest godina ne mora biti nazočno pri podnošenju zahtjeva za izdavanje osobne iskaznice ili putne isprave (čl. 10. st. 4. Zakona o osobnoj iskaznici; čl. 34. st. 3. Zakona o putnim ispravama hrvatskih državljana), što znači da djeca starija od dvanaest godina imaju obvezu biti nazočna pri podnošenju ovih zahtjeva zbog davanja otiska prsta te potpisa (čl. 12. st. 4. Zakona o osobnoj iskaznici; čl. 37. st. 3. Zakona o putnim ispravama hrvatskih državljana). Davanjem otiska barem formalno se jača procesni položaj djeteta. No, kao i za sve ostale slučajeve, ne treba zanemariti i pravo djeteta na izražavanje mišljenja.

4.3. HRVATSKO DRŽAVLJANSTVO

Državljanstvo predstavlja najužu pravnu vezu pojedinca i države iz koje proizlaze određena prava i obveze. Državljanstvo se stječe primjenom nekog od triju načela: načelom podrijetla (lat. *ius sanguinis*), načelom teritorija (lat. *ius soli*) ili načelom prebivališta (lat. *ius domicilii*). U Republici Hrvatskoj, kao i ostalim europskim zemljama, ono se primarno stječe načelom podrijetla (Guštin, 2019, 229; Babac, 2004, 552, 554; Borković, 2002, 165, 172). Državljanstvo omogućava djeci traženje zaštite svoje države, određujući pri tome mjesto djetetova prebivanja te osobe s kojima živi. Obitelj je, kao i država, ključni čimbenik djetetova razvoja koja unaprjeđuje njegovu dobrobit. Državljanstvo tako pruža mogućnost ujedinjenja obitelji što posljedično označava stabilnost i sigurnost za dijete (Thronson, 2020, 223). KPD jamči pravo na državljanstvo kao jedno od djetetovih temeljnih prava (čl. 7.). Državama se tako ostavlja sloboda u regulaciji postupaka radi stjecanja, odnosno gubitka državljanstva sukladno obvezama iz međunarodnih dokumenata te najboljem interesu djeteta (Vandenhoele i sur., 2019, 103; Ziemele, 2007, 23–25). U Republici Hrvatskoj državljanstvo je regulirano Zakonom o hrvatskom državljanstvu (Narodne novine, broj 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11, 110/15, 102/19, 138/21; u nastavku: ZHD) kojim se određuju materijalne i procesne pretpostavke njegova stjecanja i prestanka.

Hrvatsko državljanstvo stječe se podrijetlom, rođenjem na teritoriju Republike Hrvatske, prirođenjem te prema međunarodnim ugovorima (čl. 3. ZHD-a). Opće je pravilo da djeca stječu hrvatsko državljanstvo prema načelu podrijetla pod jednom od sljedećih pretpostavki: *i*) ako su oba roditelja u trenutku djetetova rođenja hrvatski državljani, *ii*) ako je jedan od roditelja u trenutku djetetova rođenja hrvatski državljanin, a dijete je rođeno u Hrvatskoj te *iii*) dijete stranog državljanstva ili apatrid kojeg su posvojili hrvatski državljani (čl. 4. ZHD-a). Također, dijete može steći hrvatsko državljanstvo i prema načelu teritorija ako je rođeno ili nađeno na području Republike Hrvatske, ako su oba roditelja nepoznata ili nepoznatog državljanstva ili apatridi pri čemu bi djetetu prestalo hrvatsko državljanstvo ako bi se do navršene 14. godine života utvrdilo da su oba njegova roditelja strani državljani (čl. 7. ZHD-a; Guštin, 2019, 235, 236).

Za razliku od stjecanja hrvatskog državljanstva podrijetlom ili rođenjem na teritoriju Republike Hrvatske kojemu ne prethodi upravni postupak, već upis u matricu rođenih kao upravno-pravni odnos nastao na temelju zakona (čl. 24. st. 1. ZHD-a; Dropulić, 2003, 27, 28), u upravnom postupku dijete stječe državljanstvo prirođenjem koje podrazumijeva podnošenje zahtjeva, odnosno pokretanje upravnog postupka po zahtjevu stranke (čl. 8. ZHD-a). Riječ je o postupcima u nadležnosti policijskih uprava, odnosno policijskih postaja (čl. 24. st. 3. ZHD-a). Dijete u ovom slučaju slijedi pravni položaj svojih roditelja (Staničić, 2015, 117), pa prirođenjem, maloljetno dijete stječe hrvatsko državljanstvo: *i*) ako oba roditelja prirođenjem stječu hrvatsko državljanstvo, *ii*) ako jedan od roditelja na ovaj način stječe hrvatsko državljanstvo, a dijete živi u Republici Hrvatskoj i ima odobren stalni boravak ili *iii*) ako jedan roditelja stječe državljanstvo prirođenjem kao iseljenik ili pripadnik hrvatskog naroda (čl. 13. st. 1. ZHD-a). Ovakva regulacija stjecanja državljanstva djeteta predstavlja pojednostavnjeni oblik stjecanja državljanstva, sukladno Europskoj konvenciji o državljanstvu³ (čl. 6. st. 4., Council of Europe Treaty Series (CETS) – No. 166, Strasbourg, 6. studenoga 1997.). Važno je istaknuti kako je primitak stranaca u hrvatsko državljanstvo podložan diskrecijskoj ocjeni, a kako dijete slijedi pravni položaj roditelja, i njegov bi državljski status ovisio o diskreciji nadležnog tijela (Guštin, 2019, 236; Staničić, 2015, 118). Slijedom ZHD-a, kao *lex specialis* koji regulira materiju državljanstva, u postupku stjecanja državljanstva prirođenjem, dijete zastupa jedan od roditelja uz pisanu suglasnost drugog roditelja ili pak djetetov skrbnik (čl. 13. st. 2. ZHD-a). Budući da je potrebna pisana suglasnost drugog roditelja, riječ bi bila o zastupanju djeteta u vezi s bitnim osobnim pravima, iako to nije izrijekom navedeno ObZ-om (čl. 100. st. 1. ObZ-a). Dakako, ako je jedan od roditelja umro, proglašen mrtvim ili postoje druge negativne pretpostavke (lišenje poslovne sposobnosti u odnosu na odlučivanje o statusnim pitanjima djeteta, mirovanje roditeljske skrbi, sudska odluka o samostalnom ostvarivanju roditeljske skrbi drugog roditelja ili nepoznato boravište), tada dijete zastupa jedan roditelja, odnosno u njegovo ime i za njegov račun podnosi zahtjev za stjecanje državljanstva prirođenjem. Međutim, ako jedan roditelj zastupa dijete samostalno zbog nepoznatog boravišta drugog roditelja, u tom je slučaju potrebna i prethodna suglasnost Hrvatskog zavoda za socijalni rad (čl. 13. st. 3. i 4. ZHD-a). Govoreći o stjecanju državljanstva djeteta prirođenjem, ono ne može prirođenjem steći hrvatsko državljanstvo kao pripadnik hrvatskog naroda nakon što je jedan roditelj ranije stekao hrvatsko državljanstvo na taj način, što bi značilo da dijete stječe hrvatsko državljanstvo prirođenjem isključivo kada i roditelj/i (presuda Upravnog suda Republike Hrvatske, Us-9506/2007-4).

Hrvatsko državljanstvo može prestati otpustom, odricanjem ili prema međunarodnim ugovorima (čl. 17. ZHD-a). Drugim riječima, državljanstvo može prestati samo

³ Republika Hrvatska potpisala je ovu Konvenciju 2005. godine, ali nije ju i ratificirala. *Chart of signatures and ratifications of Treaty 166*. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=166> (pristupljeno: 19. travnja 2024.).

na temelju zakona, a i u ovom slučaju djeca slijede roditelje (Guštin, 2019, 238; Staničić, 2015, 118, 120). Stoga djetetu prestaje hrvatsko državljanstvo: *i*) po zahtjevu oba roditelja ako im je hrvatsko državljanstvo prestalo otpustom ili odricanjem, *ii*) ako je jednom od roditelja prestalo hrvatsko državljanstvo otpustom ili odricanjem, a drugi roditelj je stranac te *iii*) ako je otpustom hrvatsko državljanstvo prestalo jednom roditelju, a drugi koji je hrvatski državljanin da pisanu suglasnost za otpust djeteta iz hrvatskog državljanstva. Kako je već istaknuto, pisana suglasnost označavala bi zastupanje djeteta u vezi s bitnim osobnim pravima, odnosno njegova uskrata implicirala bi postupak kako je navedeno i kod stjecanja državljanstva djeteta prirođenjem. Kada je riječ o posvojenom djetetu, hrvatsko državljanstvo može mu prestati otpustom ili odricanjem do 18. godine života po zahtjevu posvojitelja (čl. 20. i 22. ZHD-a).

Za razliku od analiziranih upravnih postupaka u kojima sudjeluju djeca, ZHD ne sadrži odredbe koje izrijeком govore o procesnim pravima djeteta u postupku stjecanja državljanstva prirođenjem ili njegova gubitka odricanjem ili otpustom, odnosno pravu na izražavanje mišljenja. Premda pojedini autori navode kako dijete starije od 14 godina daje pristanak za stjecanje državljanstva prirođenjem ili pak njegov gubitak odricanjem ili otpustom (Staničić, 2015, 117, 120; Borković, 2002, 182), trenutačno važeći ZHD ne sadrži izrijeком takvu odredbu. Točnije, ZHD je izvorno sadržavao odredbu o pristanku djeteta starijeg od 14 godina za stjecanje ili gubitak hrvatskog državljanstva (Ukaz o proglašenju Zakona o hrvatskom državljanstvu, Narodne novine, broj 53/91). Stoga bi se primijenilo opće pravilo iz ObZ-a prema kojemu dijete ima pravo izraziti mišljenje u postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima i interesima, a koje se uzima u obzir u skladu s dobi i zrelošću djeteta (čl. 86. ObZ-a). S obzirom na to da se stjecanje državljanstva djeteta prirođenjem, odnosno njegov prestanak izravno odnosi na identitet djeteta, kao i kod promjene osobnog imena, ni u ovom slučaju ne treba isključiti primjenu odredbi PMD-a.

4.4. PREBIVALIŠTE I BORAVIŠTE

Prema Zakonu o prebivalištu (Narodne novine, broj 144/12, 158/13, 114/22; u nastavku: ZP), prebivalište se definira kao mjesto i adresa u Republici Hrvatskoj na kojoj se osoba trajno nastanila radi ostvarivanja prava i obveza vezanih uz obiteljske, profesionalne, ekonomske, socijalne, kulturne i druge interese. S druge strane, boravište se definira kao mjesto i adresa u Republici Hrvatskoj gdje osoba privremeno boravi, ali se nije trajno nastanila (čl. 2. st. 1. i 2. ZP-a). Prema tome, oba pojma karakteriziraju subjektivni i objektivni element. Kod prebivališta, objektivni element ukazuje na prisutnost osobe u nekom mjestu, dok kod boravišta znači stvarni boravak osobe izvan mjesta prebivališta. S druge strane, subjektivni element u odnosu na prebivalište ukazuje na namjeru osobe da trajno ostane u određenom mjestu, dok kod boravišta označava

namjeru osobe da u određenom mjestu ostane samo privremeno (Pravni leksikon, 2018, 108, 1237; Dropulić, 2003, 370). ZP uređuje postupak prijave i odjave prebivališta i boravišta, pri čemu se u odnosu na dijete primjenjuje i ObZ budući da u odnosu na promjenu djetetova prebivališta izrijekom propisuje zastupanje djeteta uz pisanu suglasnost drugog roditelja (čl. 100. st. 1. ObZ-a).

Mjesto djetetova stanovanja je prebivalište, odnosno boravište roditelja, koje sporazumno određuju roditelji, a što proizlazi iz njihova prava na roditeljsku skrb (Rešetar, 2022, 403). Ako roditelji ne stanuju zajedno, djetetovo mjesto stanovanja može biti samo kod jednog roditelja, pri čemu je ta mogućnost isključena za roditelja koji ne ostvaruje roditeljsku skrb o osobnim pravima djeteta ili je lišen prava na roditeljsku skrb. Pravo određivanja djetetova mjesta stanovanja roditelju je uskraćeno u slučajevima kada je ono ograničeno sudskom odlukom ili potrebom pribavljanja suglasnosti Hrvatskog zavoda za socijalni rad (čl. 96. ObZ-a). Prijava ili odjava prebivališta i boravišta podnosi se osobno, u roku 15 dana od dana nastanjenja u mjestu prebivališta, odnosno dolaska u mjesto boravišta (čl. 4. st. 1. ZP-a). I u ovom slučaju riječ je o upravnom postupku u nadležnosti policijskih uprava, odnosno policijskih postaja (čl. 3. st. 1. ZP-a) koji se pokreću po zahtjevu stranke. Međutim, u odnosu na dijete, prijavu, odnosno odjavu prebivališta i boravišta podnose zakonski zastupnici – roditelji ili skrbnici (čl. 5. st. 1. i 2. ZP-a). Ako prijavu prebivališta ili boravišta podnosi skrbnik, sukladno ObZ-u, potrebno mu je prethodno odobrenje Hrvatskog zavoda za socijalni rad budući da bi, u širem smislu, riječ bila o važnijim mjerama u vezi s osobom djeteta (čl. 228. ObZ-a; Lucić, 2021b, 834).

Prebivalište djeteta posebno se aktualizira u slučaju kada roditelji ne žive zajedno, odnosno zbog razvoda braka, što je usko povezano i s pravom na ostvarivanje osobnih odnosa s drugim roditeljem (Rešetar, 2011, 26). Zbog toga i Vijeće Europe Preporukom CM/REC(2015)4 navodi smjernice prema kojima je potrebno odrediti djetetovo prebivalište u slučaju kada roditelji ne žive zajedno. Posebno se pri tome ističe postupanje u skladu s najboljim interesom djeteta, njegovo pravo na informiranje te, među ostalim, nastojanje za alternativnim mehanizmima rješavanja sporova u vezi s prebivalištem djeteta (Rešetar, 2022, 402; Lucić, 2021b, 826, 827).

U slučaju kada roditelji djeteta imaju različito prebivalište, odnosno boravište, prebivalište ili boravište djeteta prijavljuje se na adresi jednog roditelja uz suglasnost drugog roditelja (čl. 5. st. 3. ZP-a). Među ostalim, to je određeno i ObZ-om prema kojemu promjena prebivališta ili boravišta djeteta predstavlja zastupanje djeteta u vezi s bitnim osobnim pravima, što podrazumijeva pribavljanje pisane suglasnosti drugog roditelja (čl. 100. st. 1. i 2. ObZ-a). Odluku o tome s kime će dijete stanovati donose roditelji samostalno, na temelju plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi ili sud (Rešetar, 2022, 403; Hrabar, 2019, 177). Međutim, u slučaju kada drugi roditelj uskraćuje pisanu suglasnost radi promjene djetetova prebivališta, odluku o zastupanju djeteta u tom postupku do-

nosi sud po prijedlogu djeteta ili roditelja, a čemu prethodi postupak obveznog savjetovanja u vezi s ostvarivanjem određenih sadržaja roditeljske skrbi (čl. 100. st. 5., čl. 329. st. 1. t. 5. ObZ-a; Čulo Margaletić, 2021, 263; Medić i Mioč, 2017, 128). Prema ObZ-u, dva su slučaja kada nije potrebna pisana suglasnost drugog roditelja, već Hrvatskog zavoda za socijalni rad u vezi s promjenom djetetova prebivališta. To se odnosi na situacije kada promjena djetetova prebivališta ne utječe na ostvarivanje osobnih odnosa s drugim roditeljem ili je pak nužna radi zaštite djetetovih prava i interesa (čl. 100. st. 3. i 4. ObZ-a; Šago, 2017, 276; Medić i Mioč, 2017, 128). Važno je istaknuti i kako drugi roditelj ne može osporavati suglasnost Hrvatskog zavoda za socijalni rad budući da nije riječ o upravnom aktu protiv kojeg je moguće izjaviti žalbu ili pokrenuti upravni spor (presuda Visokog upravnog suda Republike Hrvatske, Usž-906/21-2).

Zakonodavna regulacija prebivališta djeteta, odnosno zastupanja u vezi s promjenom prebivališta ili boravišta ukazuje na brojne probleme u praksi. Nerijetko se konflikti roditelja, samim time i nemogućnost postizanja suglasnosti oko promjene djetetova prebivališta, preslikavaju i na ostvarivanje drugih djetetovih prava, kao što je upis u vrtić ili školu. Drugim riječima, u praksi se događa da dijete katkad mora pohađati drugu školu, a ne onu koja mu je bliža prema mjestu stvarnog stanovanja zbog uskrate suglasnosti drugog roditelja radi promjene prebivališta. To dovodi i do postupanja suprotnog najboljem interesu djeteta. Ipak, kako navodi pravobraniteljica za djecu, katkad problem nije samo u roditeljima koji odbijaju dati potrebnu suglasnost, već i postupanju nadležnih tijela, npr. kada policijski službenici traže pisanu suglasnost drugog roditelja za prijavu prebivališta iako je sudskom odlukom određeno s kojim roditeljem dijete stanuje (Pravobraniteljica za djecu, 2024, 16; Pravobraniteljica za djecu, 2023, 15; Pravobraniteljica za djecu, 2022, 26; Pravobraniteljica za djecu, 2021, 14).

Ipak, u slučaju kada roditelji djeteta ne žive u obiteljskoj zajednici, tada zahtjev za prijavu prebivališta djeteta podnosi roditelj s kojim dijete živi na temelju odluke nadležnog tijela. Dakle, u tom je slučaju dijete zastupano po jednom roditelju, a njegovo prebivalište prijavljuje se na adresi roditelja koji ga zastupa. Ako nije donesena odluka nadležnog tijela o tome s kojim će roditeljem dijete stanovati, roditelj s kojim dijete živi i dalje će zastupati dijete, odnosno podnijeti zahtjev za prijavu prebivališta, ali uz suglasnost Hrvatskog zavoda za socijalni rad (čl. 5. st. 4. i 5. ZP-a). Iako je ove odredbe ZP-a potrebno tumačiti kao pojednostavnjenje postupaka vezanih uz prijavu djetetova prebivališta radi zaštite njegovih prava, u praksi se one rijetko primjenjuju budući da područni uredi Hrvatskog zavoda za socijalni rad uglavnom upućuju na sudsko razrješenje nastalog spora (Pravobraniteljica za djecu, 2024, 16). No, uzimajući u obzir odredbe ObZ-a, u ovom bi slučaju bilo potrebno pribaviti pisanu suglasnost drugog roditelja, a ne Hrvatskog zavoda za socijalni rad. U krajnjem slučaju, ako drugi roditelj odbije dati pisanu suglasnost, o zastupanju djeteta u vezi s promjenom prebivališta djeteta treba odlučiti sud (Lucić, 2021b, 828).

U odnosu na boravište, koje se prijavljuje ako je njegovo trajanje dulje od tri mjeseca ili uvjetovano ostvarivanjem drugih prava i obveza vezanih uz životne interese, djetetovo boravište potrebno je prijaviti i pri određivanju mjere oduzimanja prava na stanovanje s roditeljima budući da traje do godinu dana uz mogućnost produljenja za dodatnih godinu dana (Rešetar, 2022, 648). U tom slučaju, ObZ kao *lex generalis*, određuje da fizička ili pravna osoba kod koje je dijete smješteno, u roku 15 dana od djetetova smještaja na temelju sudske odluke o izdvajanju djeteta iz obitelji, prijavljuje djetetovo boravište (čl. 161. st. 1. ObZ-a). Iako nije izrijeком određeno, obveza prijave boravišta djeteta vrijedila bi i za mjeru privremenog povjeravanja djeteta s problemima u ponašanju s obzirom na to da se određuje u trajanju do jedne godine uz mogućnost produljenja. ObZ-om nije izrijeком naveden rok, no u ovom slučaju primjenjuje se ZP kao *lex specialis* prema kojemu se boravište prijavljuje u roku 15 dana od dana nastanjenja na adresi boravišta (čl. čl. 4. st. 1. ZP-a). U oba slučaju, pri prijavi boravišta djeteta, proizlazi da dijete zastupaju udomitelji ili druga fizička osoba kojoj je povjereno, a što potvrđuje potrebu određenja udomitelja i drugih osoba kojima je privremeno povjerena skrb o djetetu kao osoba koje mogu (privremeno) ostvarivati roditeljsku skrb o djetetu (Rešetar, 2022, 433, 434).

Kao niti ZHD, tako niti ZP ne regulira izrijeком procesna prava djeteta, odnosno pravo na izražavanje mišljenja ili nazočnost djeteta u postupku. U tom slučaju, supsidijarno se primjenjuju odredbe ObZ-a te drugi propisi kojima se uređuju procesna prava djeteta, odnosno pravo djeteta da bude saslušano pred nadležnim upravnim tijelom. Ipak, ne treba zanemariti i mogućnost provođenja sudskog postupka radi odobrenja promjene djetetova prebivališta u kojem dijete mora biti saslušano, pri čemu sudska odluka mora sadržavati razloge zbog kojih mišljenje djeteta ne bi bilo uzeto u obzir (rješenje Županijskog suda u Splitu, Gž Ob-564/2020-2).

6. ZAKLJUČAK

Iako nedostatak procesne sposobnosti djeteta onemogućuje samostalno poduzimanje procesnih radnji, to ne uskraćuje njegovo pravo aktivnog sudjelovanja u postupku. Štoviše, time se nameće obveza zastupanja zakonskim zastupnicima, što čini jedno od procesnih prava djeteta, a koje bi u protivnom bilo uskraćeno u ostvarivanje temeljnih prava i interesa. Drugim riječima, stranačka sposobnost omogućuje djetetu sudjelovanje u upravnom postupku, dok se zastupanjem, uz posredovanje zakonskih zastupnika nadomješta djetetova aktivna procesna uloga. Govoreći o zastupanju djeteta u upravnom postupku prema hrvatskom zakonodavstvu, uz propise kojima se uređuju pojedina upravna postupanja, nužna je supsidijarna primjena ObZ-a koji detaljno uređuje zastupanje djeteta, kao i odgovarajućih podzakonskih propisa u odnosu na pravo djeteta da bude saslušano u postupku.

ZUP kao procesni propis, nijednom odredbom ne navodi izrijeком dijete i njegova procesna prava u upravnom postupku, osobito pravo djeteta da bude saslušano, odnosno da izrazi svoje mišljenje o stvarima koje se odnose na njega. Međutim, odredba ObZ-a o pravu djeteta na izražavanje mišljenja u svim postupcima koji se tiču njegovih prava i interesa, supsidijarno je primjenjiva i na upravne postupke. U odnosu na zastupanje djeteta prema ObZ-u, ističe se i zastupanje prema ZUP-u kao *lex generalis* u odnosu na upravni postupak, pri čemu se posebno ističe mogućnost zastupanja po privremenom zastupniku. Uzimajući u obzir djetetovu ranjivost, razvidno je kako privremeni zastupnik ne mora biti osoba posebno educirana za rad s djecom, odnosno njihovo zastupanje, kao što je to slučaj s posebnim skrbnicima. Iako je nužno razlikovati privremenog zastupnika i posebnog skrbnika, nužno je istaknuti kako je cilj njihova djelovanja isti, a to je zaštita prava i interesa djeteta u (upravnom) postupku. Uzimajući u obzir činjenicu da je Republika Hrvatska stranka KPD-a, a čiju odredbu čl. 12. dodatno pojašnjava Opći komentar br. 12, obveza je države prilagoditi upravni postupak kada u njemu sudjeluje dijete te omogućiti ostvarivanje prava zajamčenih međunarodnim dokumentima.

Uz zastupanje kao jedno od procesnih prava djeteta, u upravnim i drugim postupcima posebno se ističe djetetovo pravo na izražavanje mišljenja, odnosno da bude saslušano. Premda se uglavnom ističe djetetovo pravo da svoje stavove izrazi pred nadležnim tijelom, ne treba zanemariti ni privatnopravni element ovog prava koji označava dužnost zakonskog zastupnika djeteta da prije poduzimanja određene procesne radnje u upravnom postupku uzme u obzir djetetovo mišljenje. Ne treba zanemariti kompleksnost pojedinih upravnih postupaka u kojima djetetovo mišljenje također treba biti izraženo na odgovarajući način, uz posredovanje stručnih osoba, a što potvrđuje i sudska praksa Europskog suda za ljudska prava. Na taj se način dosljedno provode i smjernice iz Općeg komentara br. 12 o prilagodbi upravnih postupaka u kojima sudjeluju djeca. Ipak, uzimajući u obzir analizirane upravne postupke u vezi s osobnim stanjima građana, razvidno je kako nije svaki upravni postupak u odnosu na djecu jednako kompleksan. Neki od njih su „tehničke“ naravi i rješavaju se neposredno (npr. izdavanje osobne iskaznice ili putnih isprava), dok se neki izravno dotiču djetetove osobnosti i identiteta (npr. promjena osobnog imena ili državljanstva, gubitak državljanstva ili pak promjena djetetova prebivališta) čime opravdavaju i djetetovo pravo na izražavanje mišljenja, odnosno pravo biti saslušano. Referirajući se na ranije isticanje potrebe prilagodbe upravnih postupaka u kojima sudjeluju djeca, u kontekstu kompleksnijih upravnih postupaka u kojima mogu sudjelovati djeca, navedena prilagodba posredno bi se odnosila i na edukaciju upravnih službenika u vezi sa zaštitom procesnih prava djeteta.

Analizirajući odabrane upravne postupke vezane uz osobna stanja glede zastupanja djeteta i njegovih procesnih prava, razvidno je kako je riječ o neujednačenoj regulaciji zbog čega je navedene propise potrebno uskladiti s ObZ-om i drugim međunarodnim dokumentima. Sukladno smjericama pravobraniteljice za djecu, zakonodavac je

znatno pojednostavnio zastupanje djeteta u vezi s ishođenjem osobne iskaznice i putnih isprava. Nastavno na navedene propise, valja istaknuti i njihovu pravnu preciznost navođenjem posljedica ako roditelj koji nema pravo zastupanja djeteta podnese zahtjev za izdavanje osobne iskaznice ili putne isprave, ili ju pak preuzme. Premda bi se i bez te odredbe primijenile odredbe ZUP-a, na ovaj se način jača pravna sigurnost, osobito zbog toga što je riječ o djeci. No, zastupanje djeteta u vezi s promjenom prebivališta i dalje stvara niz problema u praksi. Kako je riječ o zastupanju u vezi s bitnim osobnim pravima djeteta, nezainteresiranost roditelja u pojedinim slučajevima, suprotno najboljem interesu djeteta, onemogućuje ostvarivanje drugih prava. U tom smislu, nužno je jasnije istaknuti ulogu Hrvatskog zavoda za socijalni rad koji svojom suglasnošću može nadomjestiti pisani pristanak drugog roditelja u vezi s promjenom prebivališta djeteta, a čime bi se adekvatnije zaštitili djetetova prava i interesi.

Govoreći o zastupanju djeteta u upravnom postupku stjecanja, odnosno prestanka državljanstva, ObZ-om je potrebno odrediti i taj postupak kao zastupanje djeteta u vezi s bitnim osobnim pravima budući da ZHD navodi pisani pristanak drugog roditelja kao pretpostavku odlučivanja. Osim kod promjene osobnog imena djeteta, nijedan drugi propis koji uređuje odabrana upravna postupanja ne regulira izrijekom djetetovo pravo na izražavanje mišljenja, bilo kroz pristanak ili samo izražavanje mišljenja. Zakonodavac i u tom smislu djeluje neujednačeno budući da prema ZOI-ju dijete starije od deset godina daje pristanak radi promjene imena, dok je ObZ-om ta dobna granica dvanaest godina za posvojeno dijete, što bi trebalo ujednačiti dajući prednost ZOI-ju kao *lex generalis* u odnosu na promjenu osobnog imena. Nedostatak djetetova prava na izražavanje mišljenja, odnosno pristanka, osobito se očituje u odnosu na ZHD pri stjecanju ili prestanku hrvatskog državljanstva koje izravno utječe na djetetov identitet. *De lege ferenda*, zakonodavac bi trebao jasnije istaknuti pravo djeteta na izražavanje mišljenja u upravnim postupcima bez postavljanja dobnog ograničenja, što bi značilo, u skladu s najboljim interesom djeteta, procjenu djetetove sposobnosti da izrazi svoje mišljenje, sukladno dobi i zrelosti.

Radi potpunijeg razumijevanja djetetova položaja u upravnom postupku u hrvatskom zakonodavstvu, daljnje pravce istraživanja potrebno je usmjeriti na analizu ostalih upravnih područja u kojima dijete također može djelovati kao stranka, analizirajući zastupanje djeteta te njegova procesna prava, prije svega pravo da bude saslušano. Time bi se utvrdila usklađenost hrvatskog zakonodavstva s međunarodnim dokumentima i drugim smjernicama, a što bi ujedno bila i podloga daljnje zakonodavne intervencije u regulaciji djetetova položaja u upravnom postupku.

LITERATURA

KNJIGE I ZNANSTVENI ČLANCI:

1. Aras Kramar, S. (2022). *Komentar Obiteljskog zakona (Knjiga II.)*. Zagreb: Organizator d.o.o.
2. Babac, B. (2004). *Upravo pravo: Odabrana poglavlja iz teorije i praxisa*. Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
3. Borković, I. (2002). *Upravno pravo*. Zagreb: Narodne novine.
4. Britvić Vetma, B.; Pičuljan, N. (2016). Pravno uređenje i glavna obilježja upravnog postupka u Republici Hrvatskoj. *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku*, 10(3–4), 37.–51.
5. Čulo Margaletić, A. (2021). Mirno rješavanje obiteljskih prijevora. U: D. Hrabar (ur.). *Obiteljsko pravo* (str. 259.–272.). Zagreb: Narodne novine.
6. ddella Cananea, G. (2016). *Due Process of Law Beyond the State: Requirements of Administrative Procedure*. Oxford: Oxford University Press.
7. Dropulić, J. (2003). *Statusna prava građana*. Zagreb: Vizura.
8. Dropulić, J. (2006). Pravo na osobno ime. *Hrvatska javna uprava*, 6(2), 121.–138.
9. Derđa, D. (2010). *Opći upravni postupak u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Inženjerski biro.
10. Erdem Türkelli, G.; Vandenhole, W. (2022). *Advanced Introduction to Children's Rights*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
11. Fenton-Glynn, C. (2021). *Children and the European Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
12. Fortin, J. (2005). *Children's Rights and the Developing Law (Second Edition)*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Guštin, M. (2019). Državljanstvo kao temeljna odlika državnog suvereniteta u Republici Hrvatskoj s osvrtom na države zapadnog Balkana i građanstvo Europske unije. *Paragraf*, 3(1), 227.–252.
14. Hlača, N. (2013). Osobni status građana u EU. U: A. Korać Graovac; I. Majstorović (ur.). *Europsko obiteljsko pravo* (str. 105.–123.). Zagreb: Narodne novine.
15. Hlača, N. (2021). Skrbništvo. U: D. Hrabar (ur.). *Obiteljsko pravo* (str. 355.–398.). Zagreb: Narodne novine.
16. Hrabar, D. (1994). *Dijete – pravni subjekt u obitelji*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
17. Hrabar, D. (2012). Nova procesna prava djeteta – europski pogled. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 4(1), 65.–76.
18. Hrabar, D. (2013). Prava djece u EU – pravni okvir. U: A. Korać Graovac; I. Majstorović (ur.). *Europsko obiteljsko pravo* (str. 53.–71.). Zagreb: Narodne novine.
19. Hrabar, D. (2019). *Obiteljsko pravo u sustavu socijalne skrbi*. Zagreb: Narodne novine.
20. Hrabar, D. (2021a). Prava djece u obiteljskom zakonodavstvu. U: D. Hrabar (ur.). *Prava djece – multidisciplinarni pristup (drugo neizmijenjeno izdanje)* (str. 61.–80.). Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
21. Hrabar, D. (2021b). Uvod u prava djece. U: D. Hrabar (ur.). *Prava djece – multidisciplinarni pristup (drugo neizmijenjeno izdanje)* (str. 11.–35.). Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
22. Hrabar, D.; Korać Graovac, A. (2019). *Obiteljsko pravo i matičarstvo*. Zagreb: Narodne novine.
23. Jakovac-Lozić, D. (2021). Posvojenje. U: D. Hrabar (ur.). *Obiteljsko pravo* (str. 273.–338.). Zagreb: Narodne novine.
24. Kilkelly, U. (2016). *The Child and the European Convention on Human Rights*. New York: Routledge.
25. Klarić, P.; Vedriš, M. (2014). *Građansko pravo*. Zagreb: Narodne novine.

26. Klasiček, D.; Pichler, D. (2009). O poslovnoj, oporučnoj i deliktnoj sposobnosti djeteta. U: B. Rešetar (ur.). *Dijete i pravo* (str. 117.–138.). Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
27. Kloosterboer, K. (2017). To Be Heard and Seen: Youth Participation as a Goal and as a Means to Improve Children's Rights Situations. U: T. Liefwaard; J. Sloth-Nielsen (ur.). *The United Nations Convention on the Rights of the Child: Taking Stock after 25 Years and Looking Ahead* (str. 736–752). Leiden, Boston: Brill – Nijhoff.
28. Korać Graovac, A. (2009). Pravo djeteta da bude saslušano – Opći komentar br. 12 Odbora za prava djeteta (2009.). U: G. Filipović; D. Osmak Franjić (ur.). *Zbornik priopćenja sa stručnih skupova pravobraniteljice za djecu „Dijete u pravosudnom postupku: Primjena Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava“* (str. 117.–137.). Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
29. Korać Graovac, A. (2013). Povelja o temeljnim pravima Europske unije i obiteljsko pravo. U: A. Korać Graovac; I. Majstorović (ur.). *Europsko obiteljsko pravo* (str. 25.–51.). Zagreb: Narodne novine.
30. Korać Graovac, A.; Rajhvajn Bulat, L. (2015). Pravo djeteta na informacije. U: S. Aras Kramar; A. Korać Graovac; L. Rajhvan Bulat; I. Eterović. *Vodič za ostvarivanje prava djeteta na: informacije, izražavanje mišljenja, zastupnika i prilagođen postupak u sudskim postupcima razvoda braka i o roditeljskoj skrbi* (str. 16.–28.). Zagreb: Hrvatski pravni centar.
31. Kosher, H.; Beh-Arieh, A.; Hendelsman, Y. (2016). *Children's Rights and Social Work*. Cham: Springer.
32. Lansdown, G. (2016). Best interests of the child and the right to be heard. U: M. Sormunen (ur.). *The best interests of the child – A dialogue between theory and practice* (str. 31.–35.). Strasbourg: Vijeće Europe.
33. Lucić, N. (2021a). Child's Special Guardian – International and European Expectations and Croatian Reality. *Balkan Social Science Review*, 17, 97.–116. DOI: <https://doi.org/10.46763/BSSR211700971>.
34. Lucić, N. (2021b). Zastupanje u vezi s bitnim osobnim pravima djeteta. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 58(3), 815.–840. DOI: <https://doi.org/10.31141/zrpf.2021.58.141.815>.
35. Ljubanović, B. (2009). Postupanje po novom Zakonu o općem upravnom postupku i posebni upravni postupci. U: I. Koprić; V. Đulabić (ur.). *Modernizacija općeg upravnog postupka i javne uprave u Hrvatskoj* (str. 143.–154.). Zagreb: Institut za javnu upravu i Društveno veleučilište u Zagrebu.
36. Ljubanović, B.; Petrović, I. (2015). Stranka u hrvatskom upravnom postupku i upravnom sporu. *Pravni vjesnik*, 31(1), 127.–140.
37. Majstorović, I. (2021). Europski obiteljskopравни sustav zaštite prava djece. U: D. Hrabar (ur.). *Prava djece – multidisciplinarni pristup (drugo neizmijenjeno izdanje)* (str. 37.–60.). Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
38. Majstorović, I.; Šimović, I.; Hoško, T. (2022). Obiteljsko pravo. U: T. Josipović (ur.). *Privatno pravo Europske unije – posebni dio* (str. 765.–806.). Zagreb: Narodne novine.
39. Medić, I.; Mioč, P. (2017). Preseljenje djeteta. U: B. Rešetar; S. Aras Kramar; N. Lucić; I. Medić; D. Šago; I. Tucak; P. Mioč. *Suvremeno obiteljsko pravo i postupak* (str. 105.–136.). Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
40. Rešetar, B. (2011). *Pravna zaštita prava na susrete i druženje*. Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
41. Rešetar, B. (2022). *Komentar Obiteljskog zakona (Knjiga I.)*. Zagreb: Organizator d.o.o.
42. Rešetar, B.; Rupić, D. (2016). Posebni skrbnik za dijete u hrvatskom i njemačkom obiteljskopravnom sustavu. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 37(3), 1175.–1198.
43. Staničić, F. (2015). *Policijsko upravno pravo*. Zagreb: Narodne novine.
44. Staničić, F. (2020a). Abecedarij upravnog postupka: Opunomoćenik za primanje pismena. *Novi informator*, 6630, 21.–21.
45. Staničić, F. (2020b). Abecedarij upravnog postupka: Opunomoćenik (čl. 36. st. 1. i 2. ZUP-a). *Novi informator*, 6628, 21.–21.

46. Staničić, F. (2020c). Abecedarij upravnog postupka: Opunomoćenik (čl. 36. st. 3.–6. ZUP-a). *Novi informator*, 6629, 21.–21.
47. Staničić, F. (2020d). Abecedarij upravnog postupka: Privremeni zastupnik, *Novi informator*, 6625, 21.–21.
48. Staničić, F. (2020e). Abecedarij upravnog postupka: Zastupanje stranke. *Novi informator*, 6620–6621, 25.–25.
49. Šago, D. (2017). Procesna prava djeteta. U: B. Rešetar; S. Aras Kramar; N. Lucić; I. Medić; D. Šago; I. Tucak; P. Mioč. *Suvremeno obiteljsko pravo i postupak* (str. 259.–290.). Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
50. Šeparović, M. (2014). *Dobrobit djeteta i najbolji interes djeteta u sudskoj praksi: Europski sud za ljudska prava i Ustavni sud Republike Hrvatske*. Zagreb: Novi informator.
51. Šimović, I. (2011). Utjecaj dobi na poslovnu i parničnu sposobnost. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 61(5), 1625.–1686.
52. Thronson, D. B. (2020). Citizenship and Rights of Children. U: J. Todres, S. M. King (ur.). *The Oxford Handbook of Children's Rights Law* (str. 223.–236.). New York: Oxford University Press.
53. Triva, S.; Dika, M. (2004). *Građansko parnično procesno pravo (sedmo izmijenjeno i dopunjeno izdanje)*. Zagreb: Narodne novine.
54. Trpin, G. (2009). Komparativna iskustva modernizacije općeg upravnog postupka. U: I. Koprić; V. Đulabić (ur.). *Modernizacija općeg upravnog postupka i javne uprave u Hrvatskoj* (str. 55.–70.). Zagreb: Institut za javnu upravu i Društveno veleučilište u Zagrebu.
55. Turčić, Z. (2012). *Komentar Zakona o općem upravnom postupku s priložima, sudskom praksom i abecednim kazalom pojmova (treće, dopunjeno izdanje)*. Zagreb: Organizator d.o.o.
56. Uzelac, A.; Rešetar, B. (2009). Procesni položaj i zastupanje djeteta u sudskom postupku prema hrvatskom i komparativnom pravu – neka otvorena pitanja. U: B. Rešetar (ur.). *Dijete i pravo* (str. 163.–198.). Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
57. Vandenhoe, W.; Erdem Türkelli, G. (2020). The Best Interests of the Child. U: J. Todres; S. M. King (ur.). *The Oxford Handbook of Children's Rights Law* (str. 205.–222.). New York: Oxford University Press.
58. Vandenhoe, W.; Erdem Türkelli, G.; Lembrechts, S. (2019). *Children's Rights: A Commentary on the Convention on the Rights of the Child and its Protocols*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
59. Vijeće Europe (2014). *Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci*. Strasbourg: Vijeće Europe.
60. Vrban, D. (2003). *Država i pravo*. Zagreb: Golden marketing.
61. Vučković Šahović, N. (2015). Najbolji interesi deteta: pravo, principi i procesno pravilo – međunarodni standard i alatke za sprovođenje. U: I. Milas Klarić; E. Radmić (ur.). *Zbornik priopćenja s Godišnje konferencije i Tematskog sastanka Mreže pravobranitelja za djecu Jugoistočne Europe „Zaštita najboljeg interesa djeteta“* (str. 14.–20.). Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
62. Winkler, S. (2013). Pravo na osobno ime u praksi europskih sudova. U: A. Korać Graovac; I. Majstorović (ur.). *Europsko obiteljsko pravo* (str. 125.–143.). Zagreb: Narodne novine.
63. Ziemele, I. (2007). Article 7: The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents. U: A. Alen; J. Vande Lanotte; E. Verhellen; F. Ang; E. Berghmans; M. Verheyde (ur.). *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child* (str. 1.–30.). Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

PROPISI:

1. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.
2. Konvencija UN-a o pravima djeteta, Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, broj 15/90, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 12/93, 20/97, 4/98, 13/98.
3. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 13/93, 7/95, 11/95.
4. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17.
5. Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 11/11.
6. Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 1/10.
7. Konvencija o kontaktima s djecom, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 7/08.
8. Povelja Europske unije o temeljnim pravima, Službeni list Europske unije, C 202/389 od 7. lipnja 2016.
9. Uredba Vijeća (EU) 2019/1111 od 25. lipnja 2019. o nadležnosti, priznavanju i ovrši odluka u bračnim predmetima i predmetima roditeljske odgovornosti, te o međunarodnoj otmici djece (preinaka), Službeni list Europske unije, L 178 od 2. srpnja 2019.
10. Europska konvencija o posvojenju djece (revidirana), Council of Europe Treaty Series (CETS) – No. 202, Strasbourg, 27. studenoga 2008.
11. Europska konvencija o državljanstvu, Council of Europe Treaty Series (CETS) – No. 166, Strasbourg, 6. studenoga 1997.
12. Obiteljski zakon, Narodne novine, broj 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.
13. Zakon o općem upravnom postupku, Narodne novine, broj 47/09, 110/21.
14. Zakona o državnim maticama, Narodne novine, broj 96/93, 76/13, 98/19, 133/22.
15. Zakon o osobnom imenu, Narodne novine, broj 118/12, 70/17, 98/19.
16. Zakon o osobnoj iskaznici, Narodne novine, broj 62/15, 42/20, 144/20, 114/22, 18/24.
17. Zakon o putnim ispravama hrvatskih državljana, Narodne novine, broj 77/99, 133/02, 48/05, 74/09, 154/14, 82/15, 42/20, 10/23.
18. Zakon o hrvatskom državljanstvu, Narodne novine, broj 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11, 110/15, 102/19, 138/21.
19. Zakon o prebivalištu, Narodne novine, broj 144/12, 158/13, 114/22.
20. Ukaz o proglašenju Zakona o hrvatskom državljanstvu, Narodne novine, broj 53/91.
21. Pravilnik o načinu pribavljanja mišljenja djeteta, Narodne novine, broj 123/15.
22. Opći komentar br. 14 (2013.) o pravu djeteta da njegovi najbolji interes moraju imati prednost (čl. 3. st. 1.), Odbor za prava djeteta, CRC/C/GC/14, 29. svibnja 2013.
23. Opći komentar br. 12 (2009.) o pravu djeteta da bude saslušano, Odbor za prava djeteta, CRC/C/GC/12, 20. srpnja 2009.
24. Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci, 1098. sastanak Odbora ministara, 17. studenoga 2010.

SUDSKA PRAKSA EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA:

1. R.M. protiv Latvije, ESLJP, zahtjev br. 53487/13, presuda od 9. prosinca 2021.
2. Neves Caratão Pinto protiv Portugala, ESLJP, zahtjev br. 28443/19, presuda od 13. srpnja 2021.
3. C. protiv Hrvatske, ESLJP, zahtjev br. 80117/17, presuda od 8. listopada 2020.

4. Zelikha Magomadova protiv Rusije, ESLJP, zahtjev br. 58724/14, presuda od 8. listopada 2019.
5. M. i M. protiv Hrvatske, ESLJP, zahtjev br. 10161/13, presuda od 3. rujna 2015.

SUDSKA PRAKSA NACIONALNIH SUDOVA:

1. Presuda Visokog upravnog suda Republike Hrvatske, Usž-906/21-2 od 24. studenoga 2021.
2. Presuda Upravnog suda Republike Hrvatske, Us-9506/2007-4 od 8. prosinca 2010.
3. Presuda Županijskog suda u Splitu, Gž Ob-830/2020-2 od 7. prosinca 2020.
4. Presuda Županijskog suda u Zagrebu, Gž Ob-953/2021-2 od 30. rujna 2021.
5. Rješenje Općinskog suda u Velikoj Gorici, R1 Ob-336/2021-23 od 3. veljače 2023.
6. Rješenje Općinskog suda u Velikoj Gorici, R1 Ob-227/2021-17 od 29. studenoga 2021.
7. Rješenje Općinskog suda u Splitu, R1 Ob-34/2022 od 17. studenoga 2023.
8. Presuda Općinskog suda u Slavanskom Brodu, P Ob-210/2022-16 od 16. lipnja 2023.
9. Presuda Općinskog suda u Osijeku, P Ob-21/2022-9 od 28. travnja 2022.
10. Presuda Općinskog suda u Vinkovcima, P Ob-241/19-26 od 5. lipnja 2020.
11. Rješenje Općinskog suda u Čakovcu, R1 Ob-312/17-6 od 30. ožujka 2018.
12. Rješenje Općinskog suda u Šibeniku, 4 R1 Ob-99/2019-4 od 30. rujna 2022.
13. Rješenje Županijskog suda u Splitu, Gž Ob-564/2020-2 od 14. kolovoza 2020.

IZVJEŠĆA:

1. Pravobraniteljica za djecu (2024). *Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2023. godinu*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu. Dostupno: <https://dijete.hr/hr/izvjesca/izvjesca-o-radu-pravobranitelja-za-djecu/> (pristupljeno: 15. travnja 2024.).
2. Pravobraniteljica za djecu (2023). *Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2022. godinu*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu. Dostupno: <https://dijete.hr/hr/izvjesca/izvjesca-o-radu-pravobranitelja-za-djecu/> (pristupljeno: 15. travnja 2024.).
3. Pravobraniteljica za djecu (2022). *Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2021. godinu*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu. Dostupno: <https://dijete.hr/hr/izvjesca/izvjesca-o-radu-pravobranitelja-za-djecu/> (pristupljeno: 15. travnja 2024.).
4. Pravobraniteljica za djecu (2021). *Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2020. godinu*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu. Dostupno: <https://dijete.hr/hr/izvjesca/izvjesca-o-radu-pravobranitelja-za-djecu/> (pristupljeno: 15. travnja 2024.).
5. Pravobraniteljica za djecu (2019). *Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2018. godinu*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu. Dostupno: <https://dijete.hr/hr/izvjesca/izvjesca-o-radu-pravobranitelja-za-djecu/> (pristupljeno: 15. travnja 2024.).

MREŽNE STRANICE:

1. *Chart of signatures and ratifications of Treaty 166*. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=166> (pristupljeno: 19. travnja 2024.).
2. Rajko, A. (2015). *Zastupa li opunomoćenik stranku ili zakonskog zastupnika*. URL: <https://www.iu-sinfo.hr/aktualno/u-sredistu/zastupa-li-opunomocenic-stranku-ili-zakonskog-zastupnika-24080> (pristupljeno: 29. travnja 2024.).

Matko Guštin, Master of Laws, Teaching Assistant

Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

E-mail: mgustin@pravos.hr

PROTECTION OF PROCEDURAL RIGHTS OF THE CHILD IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS WITH SPECIAL REFERENCE TO PROCEEDINGS RELATED TO STATUS LAW ISSUES

Abstract

Considering that administrative law regulations cover a significant number of areas important for citizens' lives, administrative procedures are the most common procedures in which citizens, including children, exercise their rights and impose obligations on them. The UN Convention on the Rights of the Child, as well as General Comment No. 12 of the Committee on the Rights of the Child on the child's right to be heard, determine the child as an active legal subject. This applies to all procedures in which the child participates, including administrative procedures. Due to legal and therefore procedural capacity, the child is represented by legal representatives in the administrative procedure, which does not reduce the active role of the child in the procedure, who has the right to be heard, that is, to express an opinion on issues related to him. Therefore, this paper aims to present the position of the child in the administrative procedure in the Republic of Croatia, that is, its procedural rights from the aspect of representation and the right to be heard. In the first part of the paper, the assumptions of the child's party activity in the administrative procedure are analyzed, after which the representation of the child according to the Family Law Act and the General Administrative Procedure Act is presented. In the central part of the paper, *de lege lata*, the child's right to be heard is analyzed in the context of international law and national regulations, in relation to administrative procedures. Taking into account the importance of the status law issues, the paper presents the position of the child in administrative procedures related to personal name, identity card, travel documents, Croatian citizenship, and residence, analyzing the legal arrangement of the child's representation and its right to be heard, that is, to express its opinion.

Keywords: *child, administrative procedure, child representation, child's right to be heard, status law issues*

Prof. dr. sc. Branka Rešetar

Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
E-pošta: bresetar@pravos.hr

Izv. prof. dr. sc. Nataša Lucić

Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
E-pošta: nlucic@pravos.hr

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper

UDK 342.7-053.2

DOI: <https://doi.org/10.25234/dosd/30470>

PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U PRAVU I SOCIJALNOM RADU

Sažetak

Pravo djeteta iz čl. 12. Konvencije UN-a o pravima djeteta jamči svakom djetetu koje je sposobno formirati vlastito mišljenje pravo na izražavanje mišljenja u stvarima koje se na njega odnose. Ono se aktualizira u svim područjima djetetova života, u obitelji, školi, zdravstvenom sustavu, različitim vrstama postupaka (obiteljskim, kaznenim, građanskim, upravnim), u zajednici, kao i na nacionalnoj te međunarodnoj razini. Globalno priznato pravo djeteta na izražavanje mišljenja štiti se također pred Europskim sudom za ljudska prava koji kontinuirano razvija praksu zaštite participativnih prava djeteta. Pravo djeteta na izražavanje mišljenja izravno je povezano sa socijalnim radom, kao profesijom koja se temelji na principima poštovanja ljudskih prava uključujući prava djece i principu participacije korisnika što predstavlja temelj suvremenog socijalnog rada. Cilj je ovog rada na temelju analize sadržaja propisa, sudske prakse, domaće i strane literature pružiti pregled međunarodnog i nacionalnog pravnog okvira kojim se jamči pravo djeteta na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima i socijalnom radu te ukazati na praktične probleme u ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja, detektirane u domaćim i stranim istraživanjima.

Ključne riječi: *pravo djeteta na izražavanje mišljenja, čl. 12. Konvencije UN-a o pravima djeteta, Europski sud za ljudska prava, socijalni rad, načelo participacije*

* Ovaj je rad financirao Pravni fakultet Osijek Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku internim projektom br. IP-PRAVOS-2 „Pravna zaštita obitelji i ranjivih skupina društva“.

1. UVOD

Djeca su kroz dugu povijest čovječanstva bila tretirana kao ljudska bića bez prava glasa, nisu imala pravo izraziti svoje mišljenje niti se protiviti odlukama odraslih kojima se utjecalo na njihove živote. S vremenom se, iz svjedočenja u djetinjstvu zlostavljanih i zanemarenih osoba, razotkrilo kako su djeca diljem svijeta predugo bila obespravljena, ranjiva i bez prava da ih netko sasluša. Takva povijesno marginalizirana pozicija djece proizlazila je upravo iz njihovog pasivnog društvenog položaja, u kojem odrasli djecu vide, ali ih ne čuju. Pogreške prošlosti potaknule su društvo da počne raditi za djecu i s djecom, kako se obespravljena i marginalizirana pozicija djeteta u društvu nikada i nigdje na svijetu ne bi ponovila (Parkes, 2013, 1). Jedan od načina na koji je međunarodna zajednica nastojala osigurati minimalni standard uključivanja djeteta u društvo bilo je donošenje Konvencije UN-a o pravima djeteta (Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, broj 15/90; Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 12/93, 20/97, 4/98, 13/98; u nastavku: KPD) kojom se djeci jamči čitav set građanskih i političkih prava (tzv. prava na participaciju) koja uključuju: pravo djeteta na izražavanje mišljenja (čl. 12.), opće pravo na slobodu izražavanja misli (čl. 13.), pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti (čl. 14.), pravo na slobodu udruživanja i mirnog okupljanja (čl. 15.) te pravo na pristup informacijama (čl. 17.).

U središtu prava na participaciju djeteta smjestilo se pravo na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a. Štoviše, pravo djeteta da izrazi mišljenje predstavlja jedan od temeljnih principa KPD-a u skladu s kojim se tumače sva ostala prava djece. Pravo djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a jamči svakom djetetu koje je sposobno formirati vlastito mišljenje pravo na izražavanje mišljenja u stvarima koje se na njega odnose. Ono se aktualizira u svim područjima djetetova života, u obitelji, školi, zdravstvenom sustavu, različitim vrstama postupaka (obiteljskim, kaznenim, građanskim, upravnim), u zajednici, kao i na nacionalnoj te međunarodnoj razini (Parkes, 2013, 2–6; Parkinson i Cashmore, 2008, 10). Pravo djeteta na izražavanje mišljenja dovelo je do promjene društvene paradigme na način da je dijete od pozicije pasivnog subjekta koje se vidi, a ne čuje, postalo aktivni sudionik u donošenju odluka koje se tiču njegova života (Bruning i Mol, 2021, 12–16; Vandenhoele i sur., 2021, 144; Parkes, 2013, 1; Fortin, 2009, 42; Parkinson i Cashmore, 2008, 9–10).

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja direktno je povezano sa socijalnim radom, kao profesijom koja se temelji na principima poštovanja ljudskih prava što podrazumijeva i prava djeteta. Opće načelo participacije korisnika temelj je suvremenog socijalnog rada. Prema Etičkom kodeksu za djelatnost socijalnog rada (2021) (u nastavku: Etički kodeks socijalnog rada), „socijalne radnice i socijalni radnici svojim djelovanjem trebaju promicati punu uključenost i sudjelovanje korisnika i korisnica u procesu donošenja odluka i postupaka koji utječu na njihove živote“. Ovo načelo socijalnog rada vrijedi i za

socijalni rad s djecom. Da bi zaštita djeteta u socijalnom radu bila u skladu s principima zaštite ljudskih prava i prava djeteta, socijalni rad mora integrirati s jedne strane poštovanje prava djeteta na izražavanje mišljenja, a s druge strane obvezu socijalnog radnika uključiti dijete u proces donošenja odluka koje se na njega odnose (McPherson i Abell, 2020, 2; Ife, 2017, 140–141; Kosher i sur., 2016, v–x; Reichert, 2011, 198).

Unatoč više od dva desetljeća globalnog prihvaćanja prava djeteta na izražavanje mišljenja, akademska i stručna zajednica i danas se intenzivno bave pitanjem ostvaruje li se pravo djeteta na izražavanje mišljenja u praksi sudova i socijalnih službi, na koji način te koje prepreke stoje na putu prema punom ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja. Na tragu istih pitanja, cilj je ovog rada pružiti pregled međunarodnog i nacionalnog pravnog okvira kojim se jamči pravo djeteta na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima i socijalnom radu te ukazati na probleme u ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja u praksi, detektirane u domaćim i stranim istraživanjima.

Stoga će se u ovom radu na temelju analize sadržaja propisa, sudske prakse, domaće i strane literature u prvom dijelu rada dati pregled međunarodnih i europskih pravnih izvora djetetova prava na izražavanje mišljenja. U drugom dijelu rada prikazat će se implementacija prava djeteta na izražavanje mišljenja u hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu. U trećem dijelu rada prikazat će se pravo djeteta na izražavanje mišljenja iz perspektive socijalnog rada. Zaključno će se istaknuti prepreke u ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja u postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima i dati preporuke za efikasnije ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja kao i preporuke za daljnja istraživanja.

2. PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U MEĐUNARODNOM I EUROPSKOM PRAVU

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja prvi put je priznato na globalnoj razini čl. 12. KPD-a, obvezujući države stranke na implementaciju prava djeteta na izražavanje mišljenja u nacionalne pravne sustave. Članak 12. KPD-a predstavlja važnu smjernicu u kreiranju pravnih mehanizama, strategija i drugih aktivnosti Vijeća Europe i Europske unije kako bi se djeci zajamčilo ostvarivanje prava na izražavanje mišljenja i participaciju u donošenju odluka koje ga se tiču. Slijedi analiza prava djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a, prikaz pravaca u kojima Europski sud za ljudska prava (u nastavku: ESLJP) razvija praksu zaštite prava djeteta na izražavanje mišljenja te aktivnosti Vijeća Europe i Europske unije u području zaštite prava djeteta na izražavanje mišljenja.

2.1. ČLANAK 12. KONVENCIJE UN-A O PRAVIMA DJETETA

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a predstavlja jedno od najvažnijih prava iz KPD-a, ne samo iz perspektive djeteta, nego i iz perspektive društva u cjelini. Djeca u stvarnosti mogu imati dobre ideje, razmišljaju na način na koji odrasli to nisu u stanju. Istraživanja su pokazala da djeca koja se potiču i osnažuju na izražavanje mišljenja uče kako razgovarati s odraslima, kako pregovarati, rješavati probleme i utjecati na odlučivanje. Osim toga djeca koja se potiču na izražavanje mišljenja manje su ranjiva u kontekstu nasilja, pa su stoga u stanju zaštititi se od drugih. U poticanju i osnaživanju djece na izražavanje mišljenja ključnu ulogu imaju odrasli, pa je stoga kompetencija odraslih za razgovor s djecom iznimno važna (Parkes, 2013, 13). Odbor UN-a za prava djece kontinuirano ističe kako pravo djeteta na izražavanje mišljenja predstavlja načelo koje ne smije ovisiti o diskreciji osoba koje odlučuju o djetetu, nego pravo djeteta koje svatko ima obvezu poštovati (Fortin, 2009, 42, 235).

Odredbom čl. 12. KPD-a djetetu koje je sposobno formirati vlastito mišljenje jamči se pravo na izražavanje mišljenja u stvarima koje se na njega odnose. Mišljenje djeteta uzima se u obzir u skladu s djetetovom dobi i zrelosti. U tom smislu djetetu se jamči pravo da izravno ili uz posredovanje druge osobe izrazi svoje mišljenje u svim postupcima (sudskim ili upravnim), u kojima se odlučuje o nekom njegovu pravu. Pravu djeteta na izražavanje vlastita mišljenja iz čl. 12. KPD-a komplementarna je obveza države da djetetu osigura ostvarenje tog prava.

Odbor UN-a za prava djece izradio je u srpnju 2009. godine Opći komentar br. 12 (CRC/C/GC/12, 20. srpnja 2009.) kojemu je cilj pružiti smjernice za implementaciju djetetova prava na izražavanje mišljenja. Da bi se pravo djeteta na izražavanje mišljenja efikasno implementiralo u nacionalne sustave, Odbor UN-a za prava djece predlaže nacionalnim zakonodavcima poduzimanje pet ključnih koraka u svim vrstama sudskih postupaka u kojima se odlučuje o nekom pravu djeteta. Aisling (2013, 108-109) je preporuke Općeg komentara br. 12 sumirala na sljedeći način:

1. Dijete mora biti tijekom cijelog postupka informirano o svom pravu da izrazi mišljenje, mogućnosti da mišljenje izrazi u postupku izravno ili uz posredovanje druge osobe, kao i posljedicama koje će njegovo mišljenje imati na odluku. Odgovornost je suda ili druge ovlaštene osobe objasniti djetetu na prikladan način detalje kako, kada i gdje će dijete imati priliku izraziti svoje mišljenje i tko će biti nazočan.
2. Sam proces utvrđivanja mišljenja djeteta mora biti usmjeren na osnaživanje i poticanje djeteta da izrazi mišljenje, što predstavlja obvezu suda ili druge osobe ovlaštene utvrditi mišljenje djeteta. Težište u tom procesu ne bi smjelo biti na kompetenciji djeteta da izrazi svoje mišljenje, nego na kompetenciji odraslih da utvrde djetetovo mišljenje. To znači da osobe koje su u poziciji razgovora s dje-

tetom moraju biti sposobne i educirane razumjeti razliku između jezika odraslih i jezika djece te razumjeti način na koji djeca izražavaju svoje mišljenje i opisuju svoja iskustva. Osoba koja obavlja razgovor s djetetom mora imati sposobnost oblikovanja okruženja koje će potaknuti i ohrabriti dijete za razgovor. Utvrđivanje mišljenja djeteta mora više nalikovati razgovoru negoli ispitivanju.

3. Procjena djetetove zrelosti i sposobnosti izraziti mišljenje ne smije ovisiti o dobi, nego o procjeni svakog pojedinog djeteta i ovisno od slučaja do slučaja.
4. Osoba koja donosi odluku ili druga osoba ovlaštena za razgovor s djetetom ima obvezu na prikladan način obavijestiti dijete o odluci, kao i o utjecaju djetetova mišljenja na odluku.
5. U slučajevima u kojima mišljenje djeteta nije uzeto u obzir pri donošenju odluke, a dijete je bilo dovoljno zrelo i sposobno izraziti svoje mišljenje, zakonodavstvo mora propisati pravo žalbe na odluku, a posebno pravo djeteta pobijati odluku donesenu bez njegova sudjelovanja u postupku.

U svim postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta tijela koja vode postupak dužna su primarno voditi računa o najboljem interesu djeteta što predstavlja načelo najboljeg interesa djeteta iz čl. 3. KPD-a. Djetetovo pravo na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a integrativni je element prava djeteta na zaštitu najboljeg interesa (čl. 3. KPD-a). Za procjenu najboljeg interesa djeteta neizostavno je poštovanje procesnih jamstava prema kojima su nadležna tijela dužna osigurati sljedeća procesna jamstva: omogućiti djetetu da iznese vlastito mišljenje, adekvatno zastupati dijete, utvrditi činjenice, uzeti u obzir doživljaj vremena, educiranost stručnjaka, pravnu argumentaciju i mogućnost pobijanja odluke (Rešetar, 2022, 348–349; Parkes, 2013, 10–11).

Za ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a nužna je efikasna implementacija u nacionalne sustave u svim područjima života djeteta, od obiteljskog okruženja, škole i zajednice, pri čemu obitelj, učionica i igralište predstavljaju područje primarne i svakodnevne interakcija djeteta s odraslima (Parkes, 2013, 23). Posebno područje u kojem je implementacija čl. 12. KPD-a nužna odnosi se na sudske i upravne postupke u kojima se odlučuje o nizu drugih prava djece važnih za život djeteta. Stoga države stranke pri implementaciji moraju voditi računa o ključnim elementima čl. 12. KPD-a: a) svako dijete koje je u stanju formirati mišljenje ima pravo dobiti priliku biti saslušano, b) u svim stvarima koje se odnose na njega i c) mišljenje djeteta mora biti uzeto u obzir u skladu s djetetovom dobi i zrelosti. Pri tome treba biti svjestan da zakonodavna implementacija čl. 12. KPD-a, ne znači ujedno i ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja u praksi, niti znači da nacionalne reforme imaju utjecaj na živote djece u praksi (Parkes, 2013, 44). Na koji način je hrvatski zakonodavac uvažio preporuke Odbora UN-a za prava djece precizirane Općim komentarom br. 12 te na taj način implementirao čl. 12. KPD-a u hrvatsko obiteljsko zakonodavstvo, bit će prikazano u trećem poglavlju ovog rada.

2.2. ČLANCI 6. I 8. EUROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I TEMELJNIH SLOBODA

(Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17; u nastavku: EKLJP) je pri donošenju bila usredotočena isključivo na odrasle, a ne i na djecu. To je rezultiralo tekstom u kojem se djeca spominju tek na dva mjesta, u kontekstu prava na slobodu i sigurnost (čl. 5. st. 1. (d)) i prava na pravično suđenje, odnosno isključivanje javnosti u interesu djece i mladih (čl. 6. st. 1.). Poslije su Protokoli 1. i 7. uz EKLJP zajamčili pravo djece na obrazovanje i odgoj u skladu s roditeljskim uvjerenjima (Protokol 1., čl. 2.) i zaštitu interesa djece u postizanju ravnopravnosti između roditelja (Protokol 7., čl. 5.). ESLJP je dugo i polako razvijao sudsku praksu prema priznavanju autonomnog položaja djece u odnosu na roditelje u postupcima zaštite njihovih prava pred ESLJP-om. Značajan utjecaj u tom smislu odigrao je KPD, na način da je ESLJP počeo interpretirati odredbe EKLJP-a mijenjajući povijesnu paradigmu od patrijarhalnog zaštitničkog pristupa djeci u obitelji i društvu prema priznavanju njihovih individualnih prava i autonomije (Fenton-Glynn, 2021, 2–3; Kilkelly, 2016, 14–15).

Posljednjih desetak godina, ESLJP u obiteljskim predmetima koji se odnose na konflikte između roditelja sve češće priznaje djetetu autonomna procesna prava zajamčena čl. 8. (pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života) i čl. 6. (pravo na pristup pravosuđu) EKLJP-a, interpretirajući ih u skladu s čl. 12. KPD-a. Odredba čl. 8. EKLJP-a u prvom redu pruža materijalnopravnu zaštitu prava na poštovanje obiteljskog života, nudeći ujedno i procesna jamstva radi zaštite prava na poštovanje obiteljskog života. Procesna jamstva iz čl. 8. EKLJP-a ne odnose se samo na sudski postupak, već i na sve faze postupanja kako pred sudom tako i pred drugim tijelima koja sudjeluju u postupku. Tako primjerice nedostatak stručnog mišljenja psihologa kad je riječ o negativno izraženoj volji petogodišnje djevojčice prema kontaktima s ocem, može predstavljati povredu procesnih zahtjeva iz čl. 8. EKLJP-a (Elsholz protiv Njemačke, ESLJP, 2000, para. 65. i 66.). U drugom predmetu ESLJP zauzima suprotan stav, pa smatra da mišljenje stručnjaka psihologa o odbijanju kontakata djeteta s roditeljem nije uvijek potrebno, što ovisi o dobi i zrelosti djeteta. U konkretnom slučaju njemački sud je prema mišljenju ESLJP-a pravilno odučio kad je poštovao volju trinaestogodišnjeg djeteta koje je odbijalo kontakte s ocem (Sommerfeld protiv Njemačke, ESLJP, 2003, para. 90. i 91.). Očito su u ova dva predmeta primarnu ulogu imala dob i zrelost djeteta kad je posrijedi utjecaj volje djeteta na odluku suda. U najnovijoj odluci ESLJP donosi nov pristup, pa odgovornost za mišljenje djeteta koje je prema ocjeni suda bilo u suprotnosti s njegovom dobrobiti, prebacuje na socijalnu službu. Dakle, u ovom predmetu slovenski sud nije uvažio odbijanje kontakata djeteta (dvanaest godina na početku i petnaest godina na kraju postupka) s ocem te je donio odluku o kontaktima pod nadzorom stručne osobe. ESLJP je odgovornost za izostanak kontakata djeteta i oca prebacio na socijalnu službu koja nije kvalitetno procijenila obiteljsku situaciju, nije isplanirala rad s obitelji, nije stvorila pozitivno ozračje

u kojem bi se potaknuli kontakti niti je djetetu ponudila pomoć i savjetovanje s ciljem uspostave kontakta djeteta s ocem. ESLJP je u ovom važnom predmetu istaknuo da u postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta mišljenje djeteta treba uzeti u obzir, uzimajući u obzir okolnosti slučaja. Tako u kontekstu kontakata s roditeljem, djetetovo odbijanje kontakta s roditeljem mora se razmotriti, uzimajući u obzir druge okolnosti. ESLJP smatra da je u najboljem interesu djeteta da održava veze s roditeljima pa čak i onda kad mu to nije po volji, osim u slučajevima u kojima bi djetetovo zdravlje i razvoj bili u opasnosti (A. V. protiv Slovenije, ESLJP, 2016., para. 80–82.).

Određba čl. 6. EKLJP-a nudi stroža procesna jamstva od procesnih prava iz čl. 8. EKLJP-a. Ako je neko pravo zajamčeno EKLJP-om povrijeđeno na štetu djeteta, dijete u zahtjevu mora biti navedeno kao osoba koja traži zaštitu pred ESLJP-om. U nekoliko predmeta pokrenutih zajednički od roditelja i djeteta, ESLJP je ocijenio da je riječ isključivo o povredi prava djeteta, pa je zahtjev roditelja ocijenio nedopuštenim te nastavio odlučivati o zahtjevu djeteta (Costello-Roberts protiv Ujedinjene Kraljevine, ESLJP, 1993., para. 23. i A. protiv Ujedinjene Kraljevine, ESLJP, 1998., para. 17.).

U novijem referentnom predmetu M. i M. protiv Hrvatske (2015) koji se odnosi na odlučivanje o roditeljskoj skrbi, uključujući i tvrdnje o nasilju nad djetetom od strane oca, ESLJP je oštro kritizirao postupanje nadležnih državnih tijela u kojima djevojčica stara trinaest i pol godina nije bila saslušana u postupku koji je trajao više od četiri godine, zbog čega nije imala priliku izraziti svoje mišljenje s kojim bi roditeljem željela živjeti. U ovom slučaju djevojčica, koja je bila dovoljno zrela da formira i izrazi svoje mišljenje, nije bila uključena u postupak donošenja odluke. Na taj način hrvatski sud nije poštovao njezino pravo na autonomiju koje se razvija u skladu s djetetovom zrelosti, što mora biti popraćeno pravom djeteta da izrazi svoje mišljenje. Isključivanjem djevojčice iz postupka u kojemu se odlučivalo o skrbi nakon razvoda braka njezinih roditelja, nacionalni sudovi su povrijedili njezino pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života iz čl. 8. EKLJP-a (M. i M. protiv Hrvatske, ESLJP, 2015., para. 185. i 186.).

ESLJP je prije nekoliko godina počeo prepoznavati problem u postupcima u kojima jedan roditelj u ime djeteta pokreće postupak i zastupa ga pred ESLJP-om u vezi s konfliktnim obiteljskim odnosima. Posebno je prepoznao problem kad je riječ o postupcima u kojima su roditelji zlostavljali dijete, što predstavlja očit konflikt interesa djeteta i roditelja. U takvim postupcima ESLJP je počeo razvijati nov pristup zastupanja djeteta kako bi djetetova prava i interesi pred sudom bili zaštićeni pa je najprije priznao pravo trećih osoba da pokrenu postupak pred ESLJP-om u ime djeteta, što uključuje određene osobe, odvjetnike pa čak i organizacije civilnog društva (Fenton-Glynn, 2021, 258). U predmetu S. P., D. P. i A. T. protiv Ujedinjene Kraljevine (1996) ESLJP je dopustio pokretanje postupka u ime troje djece koju je zastupao odvjetnik u postupcima pred nacionalnim sudovima (a da roditelji nisu ovlastili odvjetnika na zastupanje njihove djece). ESLJP je praktično i fleksibilno tumačio KPD na način da je postavio četiri pitanja: 1.) postoji

li prikladnija opcija zastupanja djece, 2.) priroda i odnos između odvjetnika i djece, 3.) predmet i obujam zastupanja i 4.) postoji li sukob interesa (Fenton-Glynn, 2021, 259).

U predmetu N. T. protiv Gruzije (2016), ESLJP je dopustio ujaku da zastupa troje djece, njegovih nećaka, unatoč ocu koji je imao pravo na roditeljsku skrb, a time i isključivo pravo na zastupanje djece. Djeca su nakon smrti majke živjela s majčinom obitelji s kojom je otac bio u neprijateljskim odnosima. Unatoč činjenici da djeca nisu živjela s ocem od majčine smrti i da su odbijala živjeti s ocem, nacionalna tijela su odlučila da djeca moraju živjeti s ocem, zbog čega je ujak djece podnio zahtjev ESLJP-u tvrdeći pri tom da nacionalna tijela nisu postupala u najboljem interesu djece i da djeca nisu bila uključena u postupak pred nacionalnim sudovima. ESLJP je zaključio da su djeca bila u ranjivoj poziciji, da je ujak bio u bliskom odnosu s djecom s obzirom na to da ih je odgajao i živio s njima. Unatoč tome što je otac imao pravo na roditeljsku skrb i uzimajući u obzir neprijateljski odnos oca s ujakom i majčinom obitelji, nitko drugi osim ujaka nije bio u boljoj poziciji štitići interese djece (Fenton-Glynn, 2021, 258–259).

Recentni predmet L. R. protiv Makedonije (2020) otvorio je put organizacijama civilnog društva da pod određenim pretpostavkama pokrenu postupak pred ESLJP-om u ime djece čija su prava povrijeđena. U ovom slučaju riječ je bila o djetetu s teškoćama u razvoju koje je bilo napušteno nakon rođenja. Helsinški odbor za ljudska prava u ime osmogodišnjeg djeteta s teškim mentalnim i tjelesnim teškoćama (engl. *cerebral palsy*) te govornim manama, pokrenuo je postupak pred ESLJP-om zbog nečovječnog i ponižavajućeg postupanja zabranjenog čl. 3. EKLJP-a. Naime makedonski pravobranitelj je dijete koje je po rođenju bilo smješteno u instituciju, zatekao u nehumanim uvjetima i vezano za krevet. Izvještaj makedonskog pravobranitelja potaknuo je Helsinški odbor za ljudska prava da pokrene istražne postupke protiv institucija i osoba koje nisu zaštitile dijete. Helsinški odbor za ljudska prava u ime je djeteta pokrenuo postupak protiv Makedonije pred ESLJP-om u kojem je utvrđeno da je riječ o višestruko ranjivoj osobi koja nije u stanju izraziti svoje želje i zaštititi svoje interese, da djetetov skrbnik nije ovlastio Helsinški odbor na zastupanje djeteta, pa je zbog svega navedenog priznao pravo organizaciji civilnog društva da dijete zastupa pred sudom. Dodatni argument za davanje ovlasti organizaciji civilnog društva da zastupa dijete pred ESLJP-om bila je činjenica što je protiv djetetova skrbnika bio pokrenut kazneni postupak, a uz to izostalo je postupanje makedonskog pravobranitelja koji je imao zakonsku ovlast pokrenuti postupke pred nacionalnim sudovima (L. R. protiv Sjeverne Makedonije, ESLJP, 2020., para. 1.–3.; Erdem Türkelli, 2020.).

Prvi put u povijesti svog rada ESLJP je 2019. godine zatražio od države protiv koje se vodi postupak da osigura odvojeno zastupanje djeteta u predmetu koji je pokrenula majka u ime djeteta. Riječ je bila o predmetu A i B protiv Hrvatske (2019) u kojem je majka tvrdila da hrvatska tijela nisu na odgovarajući način zaštitila zajedničko dijete (djevojčicu tada staru četiri i pol godine) od seksualnog zlostavljanja oca u vrijeme dok se nalazila kod oca. Na temelju prijave majke policija je žurno i u skladu sa zakonom provela kriminalni-

stičku obradu, pedijatar je također žurno pregledao dijete ne utvrdivši znakove spolnog zlostavljanja, kao i psiholog koji nije utvrdio kod djevojčice znakove traume ili zlostavljanja. Istovremeno je interdisciplinarni tim stručnjaka utvrdio emocionalno zlostavljanje djeteta od strane majke, preporučivši roditeljima savjetovanje. Policija i nadležno državno odvjetništvo nakon provedenih radnji, na nekoliko su mjeseci obustavili istragu. Centar za socijalnu skrb odredio je mjeru obiteljskoppravne zaštite djece izrekavši roditeljima mjeru nadzora nad roditeljskom skrbi. Majka je pokrenula postupak pred ESLJP-om tvrdeći da Republika Hrvatska nije provela učinkovitu istragu te da je izostala zaštita njezina djeteta od nečovječnog i ponižavajućeg postupanja od strane oca, odnosno da je izostala zaštita prava na obiteljski život iz čl. 8. EKLJP-a. U ovom postupku ESLJP je zatražio od Hrvatske odvjetničke komore imenovanje odvjetnika koji će u postupku pred ESLJP-om zastupati interese djeteta. ESLJP je u ovom predmetu zaključio da Republika Hrvatska, odnosno nadležna državna tijela nisu povrijedila EKLJP te da je provedena istraga bila učinkovita u smislu čl. 3. i čl. 8 EKLJP-a (Fenton-Glynn, 2021, 258).

ESLJP je pod utjecajem participativnih prava djeteta iz KPD-a u posljednjem desetljeću razvio bogatu sudsku praksu u smjeru priznavanja individualnih prava djeteta, posebno prava djeteta na izražavanje mišljenja i autonomiju, sve u okviru prava na poštovanje privatnog i obiteljskog života (čl. 8. EKLJP-a) i prava na pristup pravosuđu (čl. 6. EKLJP-a). Iz presuda ESLJP-a u vezi sa sudjelovanjem djeteta u postupku, nedvojbeno proizlazi da bi u postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta sudac trebao razgovarati s djetetom, imajući pritom u vidu njegovu dob i zrelost. Međutim, to nije apsolutno pravo, što znači da sud nije uvijek dužan saslušati dijete, premda neopravdani izostanak utvrđivanja volje djeteta može predstavljati povredu procesne naravi. Nadalje, ESLJP se najnovijom praksom odmiče od tradicionalnog prava roditelja na zastupanje djeteta, ustupajući to pravo osobi koja je bliska s djetetom, odnosno organizaciji civilnog društva čija je misija zaštita ljudskih prava, u slučajevima u kojima je očit konflikt roditelja i djeteta, odnosno u slučaju izostanka zaštite djeteta.

Unatoč utjecaju čl. 12. KPD-a i presuda ESLJP-a na razvoj nacionalnih pravnih sustava, europski sustavi su i dalje neujednačeni što utječe na ostvarivanje ovog prava djeteta kako u nacionalnom tako i u međunarodnom kontekstu. Stoga je Vijeće Europe 2000. godine izradilo Europsku konvenciju o ostvarivanju dječjih prava (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 1/10, 3/10; u nastavku: EKODP) kojoj je cilj utjecati na harmonizaciju europskih pravnih sustava kad je riječ o implementaciji i provedbi čl. 12. KPD-a.

2.3. EUROPSKA KONVENCIJA O OSTVARIVANJU DJEČJIH PRAVA

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a odigralo je ključnu ulogu u kreiranju poslije donesenih međunarodnih dokumenta među koje se ubraja EKODP, koji u cijelosti razrađuje pravo djeteta na izražavanje mišljenja. Svrha donošenja

EKODP-a bila je pronalazjenje praktičnog načina ostvarivanja materijalnih prava djece zajamčenih KPD-om i EKLJP-om, odnosno odgovor Vijeća Europe na zahtjev sadržan u čl. 4. KPD-a, prema kojem su države članice dužne poduzeti sve odgovarajuće zakonske, administrativne i druge mjere radi implementacije zajamčenih prava djeteta.

Cilj EKODP-a izražen u njegovu uvodnom dijelu jest zaštita djetetova najboljeg interesa stvaranjem određenih procesnih mehanizama kojima se podupire ostvarivanje djetetovih prava u određenim obiteljskopравnim postupcima pred sudom (čl. 1. st. 1. i 2. EKODP-a). EKODP sadržava odredbe o procesnim instrumentima čija je svrha promicanje ostvarivanja prava djece: a) odredbe o procesnim pravima djeteta, b) odredbe o ulozi suda i djetetova zastupnika te c) odredbe o alternativnim načinima rješavanja sporova i pružanju pravne pomoći (Rešetar, 2011, 138–139).

Ključni elementi za ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja u praksi jesu:

1. pretpostavka da dijete ima sposobnost oblikovati i izraziti svoje mišljenje te dužnost nadležnih tijela poštovati to pravo
2. izostanak dobnog ograničenja kad je riječ o pravu djeteta na izražavanje mišljenja
3. pravo djeteta da dobije priliku izraziti svoje mišljenje u svakom postupku u kojem odluka ima utjecaj na dijete i
4. pravo djeteta da odluči hoće li izraziti mišljenje izravno ili preko posrednika (Rešetar, 2022, 350–351).

Kad god je to moguće, djetetu mora biti dana prilika da bude izravno saslušano u svakom postupku. Posrednik koji nadležnom tijelu prenosi mišljenje djeteta može biti roditelj (roditelji), odvjetnik ili druga ovlaštena osoba poput socijalnog radnika. Kako u sporovima u vezi s roditeljskom skrbi postoje rizici sukoba interesa između djeteta i njegova roditelja, pravo djeteta na izražavanje mišljenja treba se ostvarivati preko drugih osoba. Ako se saslušanje djeteta poduzima uz pomoć posebnog skrbnika ili drugih osoba (socijalnog radnika, psihologa, odvjetnika), od najveće je važnosti da on točno prenosi mišljenja djeteta nadležnom tijelu koje donosi odluke. Osobe koje su ovlaštene prenijeti mišljenje djeteta sudu, moraju imati dovoljna znanja i razumijevanje različitih aspekata procesa donošenja odluka i iskustvo u radu s djecom. Posebni skrbnik ili drugi posrednik mora biti svjestan da zastupa isključivo interese djeteta, a ne interese drugih osoba (roditelja, udomitelja, skrbnika), ustanova ili tijela (npr. dječjeg doma ili ustanove za pomoć u odgoju). Nužno bi bilo razraditi kodekse ponašanja onih koji zastupaju mišljenje djeteta (posebni skrbnici, odvjetnici, socijalni radnici, psiholozi i dr.) (Rešetar, 2022, 350–351). Preporuke izražene u EKODP-u u potpunosti su implementirane u hrvatsko obiteljsko zakonodavstvo o čemu će više riječi biti u trećem poglavlju ovog rada.

2.4. PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U PRAVU EUROPSKE UNIJE

Europska unija je pravo djeteta na izražavanje mišljenja izričito implementirala u Povelji EU-a o temeljnim pravima (Službeni list Europske unije, C 202/389 od 7. lipnja 2016.; u nastavku: Povelja EU-a) te Uredbu Vijeća (EU) 2019/1111 od 25. lipnja 2019. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju odluka u bračnim sporovima i u stvarima povezanim s roditeljskom odgovornošću te o međunarodnoj otmici djece (u nastavku: BU II *ter*).

Prema čl. 24. st. 1. Povelje EU-a djeca imaju pravo slobodno izraziti svoje mišljenje koje se treba uzeti u skladu s djetetovom dobi i zrelosti, u svim stvarima u kojima se odlučuje o pravima djeteta. Ova odredba opće je naravi i odnosi se na pravo djeteta da izrazi mišljenje u svim vrstama postupaka. Tijela država članica EU-a koja donose odluke u vezi s djetetom dužna su istinski i efikasno omogućiti djetetu da izrazi svoje mišljenje, direktno ili uz posredovanje ovlaštene osobe ili tijela u skladu s nacionalnim pravom i postupkom te države. U pravilu se ovo pravo djeteta iz čl. 24. st. 1. Povelje EU-a tumači pred Sudom Europske unije (u nastavku: Sud EU-a) u vezi s primjenom BU II *ter*, prema kojoj svako dijete do navršениh osamnaest godina ima pravo izraziti svoje mišljenje. Sudovi koji su odlučili saslušati dijete, prema tumačenju BU II *ter*, imaju dužnost poduzeti sve prikladne mjere za osiguranje stvarnog i učinkovitog razgovora s djetetom, poput korištenja dostupne komunikacijske tehnologije onda kad nije moguće razgovarati s djetetom direktno i osobno. Pravo djeteta na izražavanje mišljenja prema tumačenju BU II *ter* nije apsolutno, već se ostvarivanje ovog prava tumači u svakom pojedinom slučaju i u odnosu na pojedino dijete. Tako primjerice postojanje sporazuma između roditelja može isključiti obvezu razgovora s djetetom i utvrđivanje njegova mišljenja. Ipak, okolnost da dijete nije izrazilo svoje mišljenje u postupku u kojem je odlučeno o roditeljskoj skrbi i djetetovu prebivalištu u jednoj državi članici, ne može biti razlog za odbijanje povratka nezakonito odvedenog djeteta, unatoč djetetovu protivljenju da se vrati u državu iz koje je nezakonito odvedeno (Sud EU, C-491/10 PPU Joseba Andoni Aguirre Zarraga v. Simone Pelz [2010]) (Aras Kramar, 2022, 94–95; Handbook on EU law, 2022, 44–45).

U EU-u prevelik broj djece smatra da nisu dovoljno uključeni u donošenju odluka, što se događa zbog stereotipa i predodžbi da je sudjelovanje djece problematično, skupo, zahtijeva resurse i stručnost. Čini se da je većina djece svjesna svojih prava, no tek manji broj djece smatra da društvo poštuje njihova prava. To negativno utječe na sudjelovanje djece u školama, sportu, kulturi i drugim slobodnim aktivnostima, u pravosudnim i migracijskim sustavima ili u sektoru zdravstvene skrbi te u obiteljima. Strategija EU-a o pravima djeteta ((COM(2021) 142 od 24. ožujka 2024.; u nastavku: Strategija EU-a) obilježava novo poglavlje i važan korak za EU prema istinskom javnom sudjelovanju djece u postupcima donošenja odluka najprije time što je razvijena za djecu i zajedno s djecom. U pripremi Strategije uzeta su u obzir mišljenja i prijedlozi više od 10.000 dje-

ce (Strategija EU-a, 2021, 4). Jedno od područja na koje je Strategija EU-a usmjerena odnosi se upravo na područje „Pravosuđa prilagođenog djeci: Pravosudni sustav EU-a koji poštuje prava i potrebe djece“. Strategija EU-a ističe da bi se djeca trebala osjećati ugodno i sigurno kako bi mogla aktivno sudjelovati i biti saslušana. Sudski postupci moraju biti prilagođeni dobi i potrebama djeteta, moraju poštovati sva njegova prava i prvenstveno uzimati u obzir njegove najbolje interese. Nacionalni pravosudni sustavi moraju biti bolje opremljeni kako bi mogli odgovoriti na potrebe i prava djece. Stručnjaci moraju biti osposobljeni za komunikaciju s djecom na način koji je prilagođen dobi djeteta, među ostalim, kad s djecom razgovaraju o rezultatima postupka, kao i za poštovanje najboljeg interesa djeteta. Europska komisija poziva države članice da podupiru aktivnosti pružatelja pravosudnog osposobljavanja i svih stručnih tijela u rješavanju pitanja prava djeteta i djeci prilagođenog i dostupnog pravosuđa te u tu svrhu dodijele potrebna sredstva te iskoriste potporu FRA-e za jačanje kapaciteta pravosuđa prilagođenog djeci (Strategija EU-a, 2021, 14–15).

Europska unija se nije zadržala samo na zakonodavnim koracima prema ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja, poput priznavanja prava djeteta na izražavanje mišljenja u Povelji EU-a ili u BU II *ter*, već planira daljnje strateške mjere osnaživanja djece u privatnoj i javnoj sferi života, potičući države članice prema aktivnostima koje će dovesti do stvarne i učinkovite participacije djece u donošenju odluka koje se odnose na sva područja njihova privatnog i javnog života u EU-u.

2.5. EUROPSKE I MEĐUNARODNE SMJERNICE O DJECI U PRAVOSUDNOM SUSTAVU

Vijeće Europe je 2010. godine izradilo Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci (u nastavku: Europske smjernice 2010.) i premda nisu pravno obvezujuće, one predstavljaju temelj za reguliranje prava djeteta na aktivno sudjelovanje u sudskim postupcima i koristan alat za stručnjake koji rade s djecom u sudskim postupcima. Temelje se na postojećoj sudskoj praksi ESLJP-a i drugim europskim i međunarodnim pravnim standardima o pravima djeteta (Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu, 2015, 192–193).

Međunarodno udruženje obiteljskih sudaca i sudaca za mladež izradilo je 2017. godine Smjernice o djeci u kontaktu s pravosudnim sustavom (u nastavku: Međunarodne smjernice 2017.). Međunarodne smjernice 2017. sadrže niz istih principa koji su sadržani u Europskim smjernicama 2010., međutim ove su smjernice za razliku od Europskih smjernica 2010. usredotočene na obiteljske sudske postupke i postupke zaštite djece. Premda ni Međunarodne smjernice 2017. nisu obvezujuće, one reflektiraju percepciju sudaca koji sude u stvarima u kojima se odlučuje o pravima djece, o tome kako bi se pravo djeteta na sudjelovanje u ovim postupcima trebalo u praksi ostvarivati, pa stoga teže predstavljati međunarodne profesionalne standarde. Pojedini autori smatraju kako

su smjernice same po sebi slab instrument za postizanje efikasnije zaštite prava djeteta na sudjelovanje i izražavanje mišljenja u postupcima u kojima se odlučuje o njima. Osim toga, isti autori ocjenjuju kako Međunarodne smjernice iz 2017. nisu dodale novu vrijednost u odnosu na Europske smjernice iz 2010. (Liefwaard i Kilkelly 2018, prema Schrama i sur., 2021, 19).

U svakom slučaju Europska komisija zajedno s Vijećem Europe i ubuduće planira jačati provedbu Smjernica iz 2010., ističući ovu aktivnost kao jednu od ključnih mjera za stvaranje pravosuđa prilagođenog djeci, odnosno pravosudnog sustava koji će poštovati prava i potrebe djece, uključujući pravo djeteta na izražavanje mišljenja (Strategija EU-a, 2021, 14).

3. PROCESNA PRAVA DJETETA U OBITELJSKOM ZAKONU

KPD predstavlja temelj za implementaciju prava djece u nacionalne pravne sustave, uključujući i čl. 12. KPD-a, odnosno pravo djeteta na izražavanje mišljenja. Reforme nacionalnih sustava ne znače samo promjenu zakona, nego i poduzimanje onih mjera koje će omogućiti stvarno ostvarivanje prava djeteta u praksi, poput izmjene propisa, osnivanje ili reforma institucija, nove politike, kao i osiguravanje novčanih sredstava za te svrhe na razini nacionalnih proračuna. Nažalost, procesi reformi u mnogim državama nisu sustavni, nego se često svode na rješavanje problema pravnih praznina koje se uočava u povodu aktualnih slučajeva ili tema u medijima. Članak 4. KPD-a državama nameće pozitivnu obvezu implementirati građanska i politička prava djece zajamčena KPD-om, što uključuje i pravo djeteta na izražavanje mišljenja (Parkes, 2013, 45–46).

Obiteljski zakon (Narodne novine, broj 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23; u nastavku: ObZ) u skladu je sa zahtjevima iz međunarodnih dokumenata i smjernica kreirao cjelovit koncept usmjeren prema efikasnom ostvarivanju materijalnog prava djeteta na participaciju u postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima iz čl. 86. i 87. ObZ-a. Uzimajući u obzir europske Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci, ObZ je na sljedeći način propisao pravo djeteta, ulogu suda i zastupnika djeteta, kao i mogućnost uključivanja djeteta u alternativne načine rješavanja obiteljskih sporova: a) odredbe o procesnim pravima djeteta sadržane su od čl. 358. do čl. 361. ObZ-a, odredbe o ulozi suda i djetetova zastupnika sadržane su od čl. 359. do 363. i 240. ObZ-a i odredbe o alternativnim načinima rješavanja sporova i pružanju pravne pomoći sadržane su od čl. 320. do 344. ObZ-a. Odredbe ObZ-a koje služe ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima prikazuju se u tri dijela, prvo se prikazuje reguliranje prava djeteta na izražavanje mišljenje i dužnost suda da omogući djetetu ostvarivanje tog prava, zatim pravo djeteta na pokretanje postupaka, uključujući i pravo djeteta na posebnog skrbnika, dok se u trećem dijelu prikazuje pravo djeteta na izražavanje mišljenja u alternativnim načinima rješavanja obiteljskih sporova.

3.1. PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U SUDSKOM POSTUPKU

U svim postupcima (sudskim ili upravnim) u kojima se odlučuje o nekom djetetovu pravu ili interesu, dijete ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o mogućim posljedicama poštovanja njegova mišljenja. Mišljenje djeteta uzima se u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelošću (čl. 86. st. 2. ObZ-a). Kad je riječ o sudskim postupcima ovo materijalno pravo djeteta razrađuje se procesnim odredbama čl. 360. ObZ-a, gdje se propisuje dužnost suda da omogući djetetu izražavanje mišljenja. U postupcima u kojima se odlučuje o osobnim i imovinskim pravima i interesima djeteta sud će omogućiti djetetu da izrazi svoje mišljenje, osim ako se dijete tome protivi. Sud će omogućiti djetetu da izrazi mišljenje na prikladnom mjestu i u nazočnosti stručne osobe ako procijeni da je to s obzirom na okolnosti slučaja potrebno. Sud koji vodi postupak nije dužan utvrđivati mišljenje djeteta kad za to postoje posebno opravdani razlozi koji se u odluci moraju obrazložiti. Dijete mora biti obaviješteno o predmetu, tijeku i mogućem ishodu postupka na način koji je prikladan njegovoj dobi i zrelosti te ako to ne predstavlja opasnost za razvoj, odgoj i zdravlje djeteta. Obvezu obavještavanja djeteta imaju posebni skrbnik djeteta, sud ili stručna osoba Hrvatskog zavoda za socijalni rad (u nastavku: HZSR), ovisno o okolnostima slučaja, o čemu je sud dužan voditi računa (čl. 360. ObZ-a).

Pravilnikom o načinu pribavljanja mišljenja djeteta (Narodne novine, broj 123/15) propisuje se način pribavljanja mišljenja djeteta ovisno o njegovoj dobi (čl. 2. i 3.), osobe koje su ovlaštene razgovarati s djetetom (čl. 2.), način pribavljanja mišljenja djeteta (čl. 6-8.) i prikladnost mjesta na kojemu se obavlja razgovor s djetetom (čl. 5.). Odbor UN-a za prava djece inzistira na interdisciplinarnoj edukaciji stručnih osoba koje razgovaraju s djetetom bilo da je riječ o sucima ili djetetovim zastupnicima. Kad su posrijedi zastupnici djeteta, ključno je vjerodostojno prenošenje volje djeteta sudu, dok je kod svih sudionika sudskog postupka ključno osvijestiti da je ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja integralni stadij sudskog postupka i odlučivanja te integralni element standarda najboljeg interesa djeteta (Rešetar, 2017, 52).

3.2. PRAVO DJETETA NA POKRETANJE SUDSKOG POSTUPKA I POSEBNOG SKRBNIKA

Pravo djeteta na pokretanje sudskog postupka propisano je čl. 87. ObZ-a prema kojemu dijete koje je navršilo četrnaest godina ima pravo samostalno pokrenuti postupke pred nadležnim tijelima u vezi s ostvarivanjem svojih prava i interesa u obiteljskim i statusnim stvarima. Ovo se pravo djeteta ostvaruje u skladu s procesnim odredbama čl. 359. ObZ-a. U stvarima u kojima se odlučuje o osobnim pravima i interesima djeteta sud će na zahtjev djeteta rješenjem dopustiti djetetu koje je navršilo četrnaest godina da

iznosi činjenice, predlaže dokaze, podnosi pravne lijekove i poduzima druge radnje u tom postupku ako je sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji. Na taj način ObZ priznaje djetetu ograničenu postupovnu sposobnost koju dijete stječe odlukom suda. U tom slučaju dijete može samostalno poduzimati radnje u određenom postupku, pa tako i ovlastiti drugu osobu za zastupanje te se u tom slučaju djetetu neće imenovati posebni skrbnik (čl. 240. st. 4. ObZ-a). Prije donošenja rješenja kojim priznaje postupovnu sposobnost djeteta, sud je dužan zatražiti mišljenje područnog ureda HZSR-a.

Novo pravno uređenje instituta posebnog skrbnika za dijete predstavlja značajan dio reforme u području procesnog položaja djeteta u obiteljskim sudskim postupcima. Cilj zakonodavca bio je da se procesna prava djeteta zajamčena prijašnjim obiteljskopравnim propisima i međunarodnim dokumentima u praksi sudova doista i ostvaruju. ObZ propisuje: a) u kojim se postupcima imenuje posebni skrbnik za dijete, b) tko i s kojim kvalifikacijama može obavljati zadaću posebnog skrbnika i c) koja su prava i dužnosti posebnog skrbnika.

3.2.1. Postupci u kojima se imenuje posebni skrbnik za dijete

Imenovanje posebnog skrbnika za dijete može odrediti sud, HZSR ili se poseban skrbnik može imenovati na zahtjev djeteta starijeg od četrnaest godina, a ulogu posebnog skrbnika mogu ostvarivati različite kategorije stručnjaka, ovisno o tome tko ga je imenovao i vrsti postupka u kojemu se djetetu posebni skrbnik imenuje.

Sud će djetetu imenovati posebnog skrbnika: 1. u bračnim sporovima i postupcima osporavanja majčinstva ili očinstva, 2. u postupcima u kojima se odlučuje o roditeljskoj skrbi, pojedinim sadržajima roditeljske skrbi i osobnim odnosima s djetetom kad postoji spor među strankama, 3. u postupku izricanja mjera za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta iz nadležnosti suda, 4. u postupku donošenja rješenja koje zamjenjuje pristanak na posvojenje, 5. kad postoji sukob interesa između djeteta i njegovih zakonskih zastupnika u imovinskim postupcima ili sporovima odnosno pri sklapanju pojedinih pravnih poslova i 6. u slučaju spora ili sklapanja pravnog posla između djece kad ista osoba nad njima ostvaruje roditeljsku skrb (čl. 240. st. 1. t. 1-6. ObZ-a).

HZSR će djetetu imenovati posebnog skrbnika u sljedećim slučajevima: 1. djetetu stranom državljaninu ili djetetu bez državljanstva koje se bez pratnje zakonskoga zastupnika zatekne na teritoriju Republike Hrvatske i 2. u drugim slučajevima kad je to propisano odredbama ObZ-a, odnosno posebnih propisa ili ako je to potrebno radi zaštite prava i interesa djeteta (čl. 240. st. 1. t. 7. i 8. ObZ-a).

Premda čl. 240. ObZ-a ne propisuje imenovanja posebnog skrbnika djetetu u postupcima ovrhe i određivanja privremene mjere u vezi s ostvarivanjem roditeljske skrbi i osobnih odnosa s djetetom, ObZ imenovanje posebnog skrbnika u tim postupcima

izričito propisuje u dijelu ObZ koji uređuje postupak pred sudom (čl. 521. st. 4. i čl. 536. st. 4. ObZ-a). U kontekstu ovrhe ili izvršenja odluka u kojima se odlučivalo o pravima djeteta, ostaje otvoreno pitanje je li potrebno za postupak ovrhe donositi novo rješenje kojim bi se proširile ovlasti posebnog skrbnika koji je dijete zastupao u postupku koji je prethodio odluci ili se u tom slučaju novim rješenjem imenuje posebni skrbnik za novi postupak. Uzimajući u obzir načelo najboljeg interesa djeteta, koje je nužno primijeniti u korist djeteta uvijek kad određena norma izaziva dvojbe, jasno je da bi u postupku ovrhe dijete trebao zastupati onaj posebni skrbnik koji je najbolje upoznat sa stanjem iz postupka koji je prethodio postupku ovrhe i kojeg dijete već poznaje. Štoviše, trebalo bi, ako je to moguće, voditi računa da se djetetu koje se pojavljuje kao stranka u različitim obiteljskim sudskim postupcima nastoji imenovati isti posebni skrbnik kojemu su obiteljske prilike djeteta poznate iz prijašnjih postupaka, a dijete već ima uspostavljen odnos s posebnim skrbnikom (Rešetar i Rupiće, 2016, 1187).

3.2.2. Tko može obavljati zadaću posebnog skrbnika?

Posebni skrbnik za dijete može biti osoba koja ima položen pravosudni ispit, zaposlena je u Centru za posebno skrbništvo (u nastavku: CPS), a tek iznimno riječ je o djelatniku područnog ureda HZSR-a. Zakonodavac je predvidio posebne skrbnike za dijete kao pravnike s položenim pravosudnim ispitom koji će imati obvezu interdisciplinarno se educirati za zastupanje i komunikaciju s djecom kao i pravo tražiti stručnu pomoć uvijek kad im je to potrebno radi potpunijeg razumijevanja djetetove obiteljske situacije i djetetova razmišljanja. Sukladno međunarodnim standardima, osobe koje u svom poslu komuniciraju s djecom trebaju biti multidisciplinarno educirane o pravima i potrebama djece različitih dobnih skupina, o načinu komunikacije s djecom sukladno dobi i u svim fazama razvoja, a posebno s djecom u situacijama osobite ranjivosti, kako bi stekli vještine i kompetencije za komunikaciju s djecom u pravosuđu. Multidisciplinarni pristup osim stečenih znanja i vještina razgovora s djetetom podrazumijeva i blisku suradnju između stručnjaka različitih struka, sve s ciljem razumijevanja djeteta i sveobuhvatne procjene njegove obiteljske situacije (Rešetar i Rupiće, 2016, 1184, 1185).

Zakon o centru za posebno skrbništvo (Narodne novine, broj 47/20; u nastavku: ZCPS) propisuje obvezu edukacije posebnih skrbnika koja se osim na zastupanje djece odnosi i na zastupanje odraslih osoba u postupcima pred sudovima i drugim tijelima. Pravilnik o edukacijama, stručnim znanjima i vještinama potrebnim za komunikaciju s djetetom i odraslom osobom pravnik s položenim pravosudnim ispitom te dodatnim stručnim znanjima, vještinama i kompetencijama socijalnog radnika, psihologa i socijalnog pedagoga zaposlenog u centru za posebno skrbništvo (Narodne novine, broj 2/21; u nastavku: Pravilnik o edukaciji stručnjaka CPS-a) propisuju se edukacije, stručna znanja i vještine potrebne za komunikaciju s djetetom i odraslom osobom koju posebni skrbnici zastupaju. Ishodi učenja edukacije posebnih skrbnika propisani Pravilnikom o

edukaciji stručnjaka CPS-a odnose se na: a) poznavanje pravnih propisa koji uređuju zastupanje djece i odraslih osoba prema ObZ-u, b) komunikaciju s djecom i odraslim osobama te komunikaciju s osobama koje odbijaju suradnju, osobama s invaliditetom i timsku komunikaciju (čl. 2. Pravilnika o edukaciji stručnjaka CPS-a). Svi dosad zaposleni posebni skrbnici u CPS-u pohađali su interdisciplinarni program cjeloživotnog obrazovanja u području zaštite procesnih prava djeteta i komunikacije s djetetom koji uključuje teorijska predavanja i praktične vježbe. Završetkom programa stekli su Sveučilišni certifikat o stručnoj osposobljenosti u području zaštite procesnih prava djeteta i komunikacije s djetetom.¹

Iznimno, ObZ je ostavio mogućnost imenovanja posebnog skrbnika izvan CPS-a kada je riječ o djetetu stranom državljaninu ili djetetu bez državljanstva koje se bez pratnje zakonskoga zastupnika zatekne na teritoriju Republike Hrvatske te u drugim slučajevima kada je to potrebno radi zaštite prava i interesa djeteta (čl. 240. st. 1. t. 7. i 8. i čl. 240. st. 6. i 7. ObZ-a). Pod standardom “drugih slučajeva” riječ će biti o potrebi hitnog i jednokratnog postupanja, a za to su djelatnici HZSR-a u sustavu najdostupniji (Rešetar i Rupiće, 2016, 1184).

3.2.3. Prava i dužnosti posebnog skrbnika

Bez obzira na to tko je donio odluku o imenovanju posebnog skrbnika, je li posebni skrbnik zaposlen u CPS-u, HZSR-u ili je odvjetnik, prava i dužnosti posebnog skrbnika su jednake. Tako je posebni skrbnik dužan odazvati se pozivu da sudjeluje u postupku kao zastupnik djeteta te zastupati interese djeteta u postupku za koji je imenovan. Dužan je obavijestiti dijete o predmetu spora, tijeku i ishodu na način koji je primjeren djetetovoj dobi i ako je to moguće razgovarati s roditeljem ili drugim osobama koje su djetetu bliske ako to smatra potrebnim ili ga na to obveže sud, odnosno područni ured HZSR-a (čl. 240. st. 2. ObZ-a). Odredbe kojima se uređuje postupak pred sudom, odnosno pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje, također se odnose na obvezu posebnog skrbnika da razgovara s djetetom radi uvida u djetetove želje i razmišljanja, bez obzira na dob djeteta, ako je to moguće i ako se dijete tomu ne protivi. Nažalost, CPS ne zapošljava dovoljan broj posebnih skrbnika pa posljedično, opterećeni iznimno velikim brojem predmeta, posebni skrbnici vrlo teško mogu u svakom pojedinom predmetu zastupati dijete na način utvrđen relevantnim međunarodnim dokumentima i nacionalnim pravom (Lucić, 2021).

Tko god razgovarao s djetetom, sudac, posebni skrbnik ili druga stručna osoba, dužan je obavijestiti dijete o predmetu, tijeku i mogućem ishodu postupka na način koji

¹ Vidi više o Interdisciplinarnom programu cjeloživotnog obrazovanja „Dijete u pravosuđu“ čiji izvoditelj je Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku: <https://www.pravos.unios.hr/dijete-u-pravosuđu/> (pristupljeno: 26. ožujka 2024.).

je djetetu razumljiv (čl. 360. ObZ-a). ObZ izričito navodi da se odluka suda kojom se odlučuje o osobnim pravima i interesima djeteta dostavlja posebnom skrbniku, koji je dijete dužan upoznati sa sadržajem odluke i pravom na izjavljivanje žalbe, što može učiniti osobno ili uz pomoć stručne osobe. Ipak, dijete neće upoznavati s obrazloženjem odluke ako bi to imalo posljedice na njegovo zdravlje i razvoj (čl. 361. ObZ-a). Kad je riječ o mjerama za zaštitu djece, tada posebni skrbnik ima pravo na uvid u izvješće o djetetu i roditelju, koje mu je HZSR dužan dostaviti u roku od trideset dana prije isteka roka na koji je mjera bila određena, kako bi mogao zastupati dijete u daljnjem postupku, bilo da je riječ o povratku djeteta u biološku obitelj, produženju trajanja mjere ili izricanju druge mjere za zaštitu osobnih prava djeteta (čl. 163. st. 3. i čl. 169. st. 2. ObZ-a; Rešetar i Rupić, 2016, 1185–1186).

3.3. PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U ALTERNATIVNIM NAČINIMA RJEŠAVANJA OBITELJSKIH SPOROVA

ObZ predviđa dva oblika izvansudskog rješavanja obiteljskih sporova: 1) obvezno savjetovanje i 2) obiteljsku medijaciju. Oba postupka, svaki sa svojim specifičnostima, primarno su usmjereni na postizanje sporazuma o sporu koji postoji u obitelji u vezi s osobnim pravima maloljetnog djeteta. Zbog promjena u životu djeteta koje donosi primjerice razvod braka ili odvojeni život roditelja, važno je promjenu obiteljskog života sagledati iz perspektive djeteta, omogućiti djetetu da izrazi svoje mišljenje i viđenje budućeg obiteljskog života. Djeca kroz razgovor znaju upozoriti na stvari koje su njima bitne, o kojima roditelji ne razmišljaju zbog usmjerenosti na vlastite interese. Slušanje djetetovih misli i želja može prevenirati buduće sukobe roditelja. Sudjelovanjem djeteta u obveznom savjetovanju ili obiteljskoj medijaciji ono dobiva priliku izraziti svoje osjećaje u okolnostima spornih obiteljskih odnosa, što može utjecati i na promjenu ponašanja i stajališta roditelja. Istraživanja su pokazala niz prednosti sudjelovanja djeteta u izvansudskim postupcima u kojima se sporazumno uređuju obiteljski odnosi: veće zadovoljstvo roditelja i djece postignutim sporazumom, veća stabilnost i trajnost postignutih rješenja i manje zahtjeva za naknadnim izmjenama, kvalitetniji odnosi djece i roditelja, posebno s roditeljem s kojim dijete ne živi. Kako bi sporazum o roditeljskoj skrbi bio učinkovit i prihvatljiv za dijete, iznimno je važno da je dijete s njim upoznato i da ga prihvaća (Rešetar, 2022, 1099–1010; Parkinson i Cashmore, 2008, 190–194). U skladu s međunarodnim standardima važno je djetetu omogućiti izražavanje mišljenja u postupku obveznoga savjetovanja (čl. 329. st. 2. ObZ-a) ili obiteljske medijacije (čl. 339. st. 2. ObZ-a).

Može se zaključiti da je pravo djeteta na izražavanje mišljenja u hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu temeljito razrađeno prema međunarodnim standardima, određujući s jedne strane pravo djeteta, a s druge strane obvezu onih koji su dužni djetetu

omogućiti da izrazi svoje mišljenje u sudskim postupcima – sudaca i posebnih skrbnika. Danas djeca u Republici Hrvatskoj sasvim sigurno imaju više prilike utjecati na donošenje odluka koje ih se tiču, nego što je to bilo prije deset ili dvadeset godina, čemu je doprinijelo osnivanje CPS-a i izričito obvezivanje suda da se djetetu imenuje posebni skrbnik koji je dužan razgovarati s djetetom. Međutim, broj djece kojima je imenovan posebni skrbnik ne govori mnogo o kvaliteti ostvarivanja prava djece na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima niti o utjecaju mišljenja djeteta na odluke sudova, što zahtijeva buduća empirijska istraživanja o pravu djece na izražavanje mišljenja iz njihove perspektive.

4. OSTVARIVANJE PRAVA DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U SOCIJALNOM RADU

U području javnopravne zaštite prava i interesa djece postupci suda i socijalnog rada funkcionalno su povezani i isprepleteni. Posebno osjetljivo područje obiteljskopravne zaštite djece predstavljaju postupci za izricanje mjera za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta, posebno oni koji rezultiraju izdvajanjem djeteta iz obitelji. U tom kontekstu socijalni radnik je prva osoba koja dolazi u kontakt s djetetom, zbog čega je nužno ispitati ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja u socijalnom radu s djecom u teoriji i praksi.

4.1. HRVATSKI PRAVNI OKVIR ZA OSTVARIVANJE PRAVA DJECE NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U SOCIJALNOM RADU S DJECOM

Hrvatski pravni okvir za participaciju korisnika, pa tako i djece, u socijalnom radu sadržan je u više propisa koji se mogu podijeliti na dvije skupine: a) opći propisi kojima se uređuje djelatnost socijalnog rada i b) specijalni propisi kojima se uređuje posebno područje prava. Za potrebe ovog rada prikazat ćemo pravo djeteta na izražavanje mišljenja u postupcima koje HZSR vodi prema pravilima ObZ-a.

Opći propisi kojima se uređuje participacija korisnika u socijalnom radu propisana su u čl. 10. Zakona o socijalnoj skrbi (Narodne novine, broj 18/22, 46/22, 119/22, 71/23, 156/23; u nastavku: ZSS) i Etičkom kodeksu socijalnog rada (2021). ZSS među temeljna načela uključuje načelo sudjelovanja djeteta u donošenju odluka, prema kojem dijete ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja njegova mišljenja. Djetetovo mišljenje uzima se u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelošću (čl. 10. st. 3. ZSS-a). Etički kodeks socijalnog rada (2021) propisuje da socijalne radnice i socijalni

radnici svojim djelovanjem trebaju promicati punu uključenost i sudjelovanje korisnika i korisnica u procesu donošenja odluka i postupaka koji utječu na njihove živote.

Jedno od temeljnih načela Europske preporuke o socijalnom radu s djecom i obiteljima (2011), predstavlja načelo prema kojemu su socijalni radnici dužni osigurati djetetu pravo da bude saslušano i da njegovo mišljenje bude s dužnom pozornošću uzeto u obzir. To znači da djeca moraju biti prihvaćena i tretirana kao nositelji svojih prava i aktivni sudionici u planiranju, pružanju i evaluaciji socijalnih usluga i prava. Formalne i neformalne procedure te protokoli u tom bi se smislu trebali koristiti u socijalnom radu s djecom. Sudjelovanje djeteta ne treba shvaćati kao sredstvo za odluke koje se odnose samo na djetetovu budućnost, nego i na kvalitetu života u vrijeme kad se odluka o djetetu donosi. Dijete treba uvažavati s obzirom na njegov status djeteta u sadašnjosti, a ne isključivo kao projekciju osobe koja će u budućnosti postati. U svakom pojedinačnom postupku u kojem se pruža djetetu socijalna usluga ili ostvaruje njegovo pravo, dijete ima pravo biti primjereno informirano o svom pravu na pristup i dostupnim socijalnim uslugama i pravima, pravo na relevantne informacije o situaciji u kojoj se nalazi, pravo na podršku u izražavanju mišljenja, pravo biti saslušano i pravo na ozbiljno razmatranje njegova mišljenja u skladu s dobi i zrelosti te pravo na informaciju o odlukama koje se na njega odnose kao i o tome u kojoj mjeri je mišljenje djeteta bilo uzeto u obzir. Suradnja s roditeljima i uključivanje roditelja u osiguravanje socijalnih usluga i prava za dijete i obitelji ne smije uzrokovati isključivanje prava djeteta da bude saslušano i prava djeteta da njegovo mišljenje bude uzeto u obzir s dužnom pažnjom (Rešetar, 2022, 577).

U skladu s Europskom preporukom o socijalnom radu s djecom i obiteljima hrvatski zakonodavac je izričito propisao pravo djeteta na sudjelovanje u postupcima pred HZSR-om. Tako čl. 130. ObZ-a propisuje da: „dijete ima pravo sudjelovati i izraziti svoje mišljenje u svim postupcima procjenjivanja i određivanja mjera kojima se štite njegova prava i dobrobit“. Štoviše, u postupcima u kojima se određuju mjere za zaštitu prava i dobrobiti djeteta tijela koja donose odluku, rješenjem će dopustiti djetetu koje je navršilo četrnaest godina da iznosi činjenice, predlaže dokaze, podnosi pravne lijekove i poduzima druge radnje u postupku ako je sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji (čl. 130. st. 2. ObZ-a).

Pravilnik o mjerama za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta (Narodne novine, broj 123/15; u nastavku: Pravilnik o mjerama za zaštitu djeteta), kao provedbeni akt uz ObZ, propisuje kriterije za stručnu procjenu i provedbu mjera za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta, međutim isti ne uzima u obzir pravo djeteta niti obvezu HZSR-a da djetetu omogući ostvarivanje prava na izražavanje mišljenja u postupcima procjena ugroženosti prava i dobrobiti djeteta na temelju kojih se izriču ili predlažu mjere za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta. Neovisno o Pravilniku o mjerama za zaštitu djeteta, pravo djeteta da sudjeluje u postupcima procjenjivanja i određivanja mjera kojima se štite njegova prava i dobrobit izvire direktno iz čl. 130. ObZ-a kao i iz navedenih

propisa kojima se uređuje djelatnost socijalnog rada. Svi navedeni propisi prema pravnoj snazi iznad su Pravilnika o mjerama za zaštitu djeteta provedbenog akta te direktno obvezuju HZSR na uključivanje djeteta u postupke socijalnog rada.

4.2. PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U PRAKSI SOCIJALNOG RADA S DJECOM

U hrvatskom pravnom sustavu postupci za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta mogu se voditi u sudskom ili upravnom postupku, ovisno o tome je li za te mjere nadležan sud ili HZSR. Mjere za zaštitu prava i dobrobiti djeteta izriču se na temelju stručnih procjena koje pokazuju da su povrijeđena djetetova prava i dobrobit ili da su djetetova prava, dobrobit i razvoj ugroženi, bez obzira na to hoće li za konkretnu mjeru biti nadležan HZSR ili sud. Štoviše, postupanje HZSR-a i suda u vezi s izricanjem mjera za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta, predstavljaju funkcionalno povezane postupke. Stoga sve postupke kako sudske, tako i one HZSR-a koji su prethodili ili slijede nakon sudskih postupaka, treba promatrati integrirano i funkcionalno povezano.

Socijalni rad s djecom podrazumijeva stručne postupke procjenjivanja, planiranja i praćenja pri čemu su u središtu dijete i njegovi roditelji te obitelj kao cjelina. U svakom od navedenih postupaka donosi se niz odluka u suradnji s djetetom i roditeljima, odnosno članovima obitelji, kao korisnicima. Proces procjene u socijalnom radu s djecom tek je prva stepenica prema planiranju intervencije i donošenju odluka od manjih do fundamentalnih, koje rezultiraju izdvajanjem djece iz obitelji (Sladović Franz, 2011, 440, 462). Posebno kompleksno području za participaciju djeteta u kontekstu socijalnog rada s djetetom predstavlja područje izricanja mjera za zaštitu prava i dobrobiti djeteta. To je područje obiteljskopravne zaštite djeteta u kojem socijalni radnici djeluju u kontekstu iznimnih tenzija između prava roditelja, prava djece i obveze države da intervenira u obiteljski život kad postoji rizik od zanemarivanja i zlostavljanja djece unutar obitelji. U takvim okolnostima u pravilu više odraslih osoba (roditelji, socijalni radnici, suci, posebni skrbnici, skrbnici, udomitelji i drugi stručnjaci) donose odluke o životu djeteta, od kojih mnogi dijete nikada nisu vidjeli (Kosher i sur., 2016, 39).

Kako je jedan od ciljeva ovog rada istražiti poštuje li se pravo djeteta na izražavanje mišljenja u praksi socijalnog rada, provedena je analiza dostupnih rezultata empirijskih istraživanja. Pri tome je posebna pozornost bila usmjerena na pretraživanje objavljenih rezultata onih istraživanja koja su uključivala dječju perspektivu. Prema podacima dostupnim na Hrčku – portalu hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa u Republici Hrvatskoj – nije provedeno ni objavljeno ni jedno empirijsko istraživanje o ostvarivanju prava djece na izražavanje mišljenja u donošenju odluka u području zaštite osobnih prava i dobrobiti djece u socijalnom radu s djecom. Pretraga je obuhvatila 350 članaka objavljenih u području socijalne djelatnosti od 1994. godine do danas, pri čemu je pre-

traživanje provedeno prema pojmovima *dijete i mišljenje** (4. ožujka 2024.). Istraživanje o načinu ispitivanja mišljenja djeteta u postupcima obveznog savjetovanja prije razvoda braka iz 2017. godine provedeno je samo pred tadašnjim centrima za socijalnu skrb, nije uključivalo djecu (Lucić, 2017). Jedino nacionalno istraživanje u području zaštite osobnih prava i dobrobiti djece koje je uključivalo djecu, odnosilo se na istraživanje dječje perspektive udomiteljstva u Hrvatskoj koje su proveli Žižak i sur. 2012. godine. Autorice ovog rada također su navele kako im nisu poznata domaća, objavljena istraživanja u odnosu na dječju perspektivu, konkretno udomiteljstva i postupaka koji mu prethode (Žižak i sur., 2012, 11). U istraživanju dječje perspektive u postupcima vezanima za udomiteljstvo, riječ je bila o djeci koja su bila izdvojena iz obitelji i smještena u udomiteljske obitelji. Djeca su bila upitana o njihovu sudjelovanju u donošenju odluka pri izdvajanju iz primarnih obitelji i smještaja u udomiteljske obitelji.

Djeca ispitani u dobi od 10 do 13 godina iskazali su da: „socijalni radnici trebaju pitati djecu za mišljenje i osjećaje (*... pa kad su mene... meni je bilo svejedno, di su me stavili, stavili su me... (suze) ... Ko da mi je bilo svejedno... Treba pitati djecu kako se osjećaju.; Poslušajte djecu s razumijevanjem!*) te uvažavati dječje prijedloge, pripremiti djecu za izdvajanje i upoznati ih s udomiteljskom obitelji još prije smještaja te djecu informirati u koju će obitelj biti smješteni (npr. jedno dijete je reklo da nije pitano ni informirano o smještaju, već je odvedeno iz škole bez ranijeg znanja), stručnjaci moraju koristiti prikladan i neuvredljiv jezik za djecu (npr. ne reći djetetu da je mama pijanica nego alkoholičar). Istraživanje Žižak i sur. (2012, 43) pokazalo je da djeca ne poznaju svog socijalnog radnika pa govore o potrebi kontinuiteta odnosa sa stručnjacima, javlja se i otpor prema promjenama socijalnih radnika te su djeca preporučila da ih se ne mijenja (*Nedostaje mi stari socijalni radnik.*); napokon kontakti socijalnih radnika s udomljenom djecom vrlo su rijetki (jedanput u pet godina ili jedan do dva puta na godinu). Djeca adolescenti u dobi od 16 do 18 godina nisu bila aktivno uključena u proces izdvajanja iz obitelji i smještaja u udomiteljsku obitelj. Djeca nisu bila pitana, nisu sudjelovala u donošenju odluke niti su bila informirana o tome što će im se dogoditi. Viša razina uključenosti vidljiva je u slučajevima smještaja u udomiteljsku obitelj iz dječjeg doma (dakle, kada se izdvajanje iz biološke obitelji već dogodilo). Kontakte sa stručnjacima u centru za socijalnu skrb procijenili su rijetkima, a stručnjake nisu doživjeli kao one koji bi im mogli pomoći s obzirom na to da nisu ostvarili odnos s njima (Žižak i sur., 2012, 58). Djeca i adolescenti u dobi od 10 do 17 godina, koji su nakon procjene neadekvatnosti smještaja u udomiteljskoj obitelji bili smješteni u dječji dom, jedinstveno su isticali važnost uključivanja djeteta u proces informiranja i odlučivanja o smještaju. Navodili su kako je važno razgovarati s djecom, čuti i poslušati njihovo mišljenje i želje, objasniti i pripremiti ih, pomoći im da razumiju kako je to za njih važna odluka. Pojedina djeca su se ovako izrazila: *Prije nego što nekog strpate negdje, dva put razmislite... Dvaput razmislite i obavezno, obavezno tražite mišljenje djeteta.* Budući da toga u većini slučajeva nije bilo,

djeca navode svoje suprotne primjere i vlastite reakcije vezane uz to (*Mi ćemo tebe tu i tu smjestit. E, čovječe, stara moja, jesi ti mene pitala jel' ja to želim!?*) (Žižak i sur., 2012, 69).

Od donošenja KPD-a do danas provedeno je niz inozemnih istraživanja na globalnoj i europskoj razini koja su se odnosila na participaciju djeteta u postupcima zaštite osobnih prava djeteta u sustavima socijalne skrbi. McCafferty i Mercado Garcia (2023) dali su pregled radova o ostvarivanju prava djeteta na participaciju u praksi socijalnog rada, polazeći od hipoteze da je glas djece i mladih u postupcima zaštite njihovih prava u socijalnom radu i dalje nedovoljno zastupljen. Ovu tezu McCafferty i Mercado Garcia (2023) temeljili su na rezultatima istraživanja koja su pokazala da su stručnjaci u sustavima socijalne skrbi, prije svih socijalni radnici, usredotočeni na standard najboljeg interesa djeteta i paternalistički pristup zaštiti djece, instinktivno reducirajući uključivanje djece i utvrđivanje njihova mišljenja. Međutim, istraživanja su isto tako pokazala da u onim slučajevima u kojima su djeca bila uključena u postupke donošenja odluka koje utječu na njihov život, procjene su bile točnije, odluke usklađenije s potrebama djece, upravo zbog razumijevanja djetetova emocionalnog stanja – misli i osjećaja – te iskazane vjere u budućnost (McCafferty i Mercado Garcia, 2023, 2–3). Analiza podataka iz publikacija objavljenih od 1989. godine do 2022. godine otkrila je tri bitne postavke: 1) mišljenje djeteta nije bilo dovoljno ozbiljno uzeto u obzir, 2) odnos djeteta i socijalnog radnika važan je faktor za uspješnost participacije djeteta i 3) za participaciju djeteta važan je kontekst slučaja (McCafferty i Mercado Garcia, 2023, 6). Kad je posrijedi prva postavka, analiza prakse pokazala je da djeca formalno uživaju pravo na izražavanje mišljenja i participaciju u postupcima socijalnog rada kojima je cilj zaštita njihovih prava, međutim utjecaj njihova mišljenja na odluke je bio slab, često im participacija nije bila omogućena ili njihovo mišljenje nije bilo dovoljno ozbiljno uzeto u obzir, što se posebno odnosilo na mlađu djecu. Druga postavka je pokazala kako efikasnost djetetove participacije u donošenju odluka direktno ovisi o kvaliteti uspostavljenog odnosa između socijalnog radnika i djeteta, a uspostava kvalitetnog odnosa socijalnog radnika s djetetom ovisi o dobi djeteta, zaštitničkom pristupu stručnjaka prema djetetu, kvaliteti profesionalnog odnosa, pozitivnim ili negativnim stavovima stručnjaka prema participaciji djeteta, stigmatizaciji, usmjerenosti na slabosti djeteta te općoj kvaliteti rada socijalnog radnika. Prema trećoj postavki, iz perspektive djece koja su u ranoj dobi bila u doticaju sa sustavima socijalne skrbi, istraživanja su pokazala da su djeca doživljavala strah u kontekstu istražnih postupaka (postupaka procjene) i invazivnih pristupa stručnjaka. Takav kontekst i okruženje doveli su do izostanka djetetove želje za sudjelovanjem i izražavanjem mišljenja (McCafferty i Mercado Garcia, 2023, 12–13).

McCafferty i Mercado Garcia (2023) zaključuju da različiti stavovi stručnjaka, različite interpretacije prava djeteta na participaciju, kao i neujednačen utjecaj djetetove volje na donošenje odluka predstavljaju faktore koji bitno utječu na (ne)efikasnost u ostvarivanju prava djeteta na sudjelovanje u postupcima zaštite njegovih prava. Ovisno o kontekstu u kojem se našlo dijete u sustavu socijalne skrbi, najveći problem je

apsolutni izostanak priznavanja prava djetetu na izražavanje mišljenja i participaciju u donošenju odluka, kao i konkretna operacionalizacija ovih prava djeteta u praksi. Tome treba dodati primjenu različitih zakona u sustavu socijalne skrbi kao i različite pristupe i metode rada, ovisno o profilu stručnjaka. Unatoč nastojanju mnogih stručnjaka u sustavima socijalne skrbi da uključe djecu u procjene, planiranje, provjere i bilježenje mišljenja djeteta, pokazalo se da su postupci za zaštitu djece preopterećeni birokracijom, autoritativnim pristupom i nedostatkom vremena za direktan socijalni rad s djecom (McCafferty i Mercado Garcia, 2023, 12–13).

Na tragu prikazanih istraživanja, najnovije istraživanje provedeno u Norveškoj pokazalo je kako postoje dvije kategorije socijalnih radnika. U prvoj kategoriji su socijalni radnici koji u razgovoru s djecom pokazuju iskreni interes, trudeći se izgraditi odnos suradnje i povjerenja. U drugoj su kategoriji oni socijalni radnici koji pri razgovoru s djecom samo „odrađuju svoj posao“. Prva skupina socijalnih radnika svojim pristupom utjecala je na pozitivna iskustva i promjene u životima djece, za razliku od druge skupine socijalnih radnika koji nisu bili iskreno zainteresirani za mišljenje djece. Djeca su otkrila kako je iskrena briga i posvećenost socijalnog radnika u njima stvorila osjećaj povjerenja vezano za sve naknadne odluke koje su uslijedile nakon izdvajanja iz obitelji (npr. odabir udomiteljske obitelji). Ponašanje socijalnog radnika poput zajedničke šetnje, gledanja filma, dijeljenja hrane, gledanja u dijete tijekom razgovora, a ne u „papire“ pred sobom, kao i mogućnost kontaktiranja sa socijalnim radnikom izvan radnog vremena, iznimno je doprinijelo pozitivnom stavu djece prema svim odlukama koje su se donosile vezano za njihove živote. Nasuprot tome, djeca koja nisu imala pozitivno iskustvo u prvim kontaktima sa socijalnim radnicima, stvorila su negativnu percepciju budućnosti i budućeg povjerenja u stručnjake i ljude općenito. Štoviše, ova djeca su bila sklonija suicidalnim mislima i ovisnostima o narkoticima (Strømmland i sur., 2023, 744).

Navedena istraživanja potvrdila su rezultate niza prethodnih koja su dokazala da pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje direktno ovisi o kvaliteti odnosa koji su socijalni radnici izgradili s djetetom. Stoga pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje u postupcima zaštite djetetovih prava izravno ovisi o vještini socijalnog radnika da razvije odnos povjerenja i suradnje s djetetom, dajući pri tom djetetu emocionalnu potporu i koristeći različite forme komunikacije s djetetom (Cossar i sur., 2016; Husby i sur., 2018, prema Strømmland i sur., 2023, 746).

5. ZAKLJUČAK

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a čvrsto je ukorijenjeno u međunarodni sustav dječjih prava, nacionalna zakonodavstva i javne politike, predstavljajući istovremeno kontinuirani predmet istraživanja diljem svijeta. Pravo djeteta na

participaciju na međunarodnoj razini vrlo se efikasno štiti pred ESLJP-om, koji je u posljednjem desetljeću razvio bogatu sudsku praksu u tom u smjeru. Iz presuda ESLJP-a kad je posrijedi djetetovo sudjelovanje u sudskom postupku, nedvojbeno proizlazi da bi sudac trebao razgovarati s djetetom, iako to nije apsolutno dužan, međutim, dužan je obrazložiti zašto dijete nije imalo priliku izraziti svoje mišljenje. Zanimljivi su novi trendovi u odlukama ESLJP-a koji se odmiče od tradicionalnog prava roditelja na zastupanje djeteta, ustupajući to pravo osobama koje su bliske s djetetom, odnosno organizaciji civilnog društva u slučajevima u kojima je očit konflikt roditelja i djeteta, a zaštita djeteta od strane države je izostala. U kontekstu europskog prava u užem smislu, očito je da se EU nije zadržala samo na zakonodavnim koracima prema ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja, poput priznavanja prava djeteta na izražavanje mišljenja u Povelji EU-a ili u BU II *ter*, već planira daljnje strateške mjere osnaživanja djece u privatnoj i javnoj sferi života, potičući države članice prema aktivnostima koje će dovesti do stvarne i učinkovite participacije djece u donošenju odluka koje se odnose na sva područja njihova privatnog i javnog života u EU-u.

Što se tiče prava djeteta na izražavanje mišljenja u hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu, ono je temeljito razrađeno sukladno međunarodnim standardima, propisujući s jedne strane pravo djeteta, a s druge strane izričitu obvezu onih koji su dužni djetetu omogućiti da izrazi svoje mišljenje u sudskim postupcima (sudaca i posebnih skrbnika). Danas djeca u Republici Hrvatskoj sasvim sigurno imaju više prilike utjecati na donošenje odluka koje ih se tiču, nego što je to bilo prije deset ili dvadeset godina, čemu je doprinijelo osnivanje CPS-a i zakonske obveze suda imenovati djetetu posebnog skrbnika koji je dužan razgovarati s djetetom u obiteljskim sudskim postupcima. Pri tome ostaje otvoreno pitanje stvarne kvalitete i utjecaja mišljenja djece na odluke sudova kojima se utječe na živote djece.

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja direktno je povezano sa socijalnim radom koji se temelji na načelu participacije korisnika, kako odraslih, tako i djece. Hrvatski pravni okvir za participaciju djece u socijalnom radu sadržan je u općim propisima kojima se uređuje djelatnost socijalnog rada, kao i u propisima koji uređuju obiteljskopravnu zaštitu djece, prije svega ObZ. U svakom slučaju navedeni propisi predstavljaju pravni okvir koji obvezuje socijalne radnike da omoguće djeci participaciju u postupcima kojima je cilj zaštititi njihova prava i dobrobit.

Ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja teoretski se čini jednostavno, međutim praksa pokazuje da to nije tako lako. To naročito nije lako u postupcima zaštite djece od zanemarivanja i zlostavljanja u kojima se socijalni radnici postavljaju zaštitnički prema djetetu, izloženi su tenziji između roditelja, djece i obveze države da zaštiti dijete, pri čemu često zaboravljaju na djetetovo pravo na izražavanje mišljenja. U nizu istraživanja pokazano je kako se pravo na participaciju u socijalnom radu s djecom ne ostvaruje dovoljno efikasno zbog više razloga: socijalni rad je više usmjeren na odrasle,

zbog diskriminacije na temelju dobi, tradicionalne ideologije, stavova i uvjerenja, paternalističkog pristupa zaštiti djece, slabo razvijenog odnosa socijalnog radnika s djetetom, birokratizacije socijalnog rada, kao i nedostatka financijskih sredstva i nesustavnog uvida u nova znanja u ovom području (McCafferty i Mercado Garcia, 2023, 14; Fortin, 2009, 552).

Unatoč preprekama koje stoje na putu ostvarivanja prava djeteta na izražavanje mišljenja, danas više nije upitno imaju li djeca pravo izraziti mišljenje i sudjelovati u donošenju odluka koje će utjecati na njegov život, već na koji način uključiti dijete u procese donošenja odluka (Leviner, 2018, 152–154). Upravo socijalni radnici imaju ključnu ulogu u ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja. Naime, u cijelom sustavu zaštite prava djeteta socijalni radnici prvi su u kontaktu s djetetom, pa ako oni pokažu iskrenu brigu i trude se razviti s djetetom odnos povjerenja i suradnje, tada će se takvo iskustvo pozitivno odraziti i na ostale postupke i općenito život djeteta (Strømmland i sur., 2023, 749; Rešetar i Grigić, 2019, 107–109).

U tom smislu nužno je razvijati implementacijske modele za participaciju djece prije svega u odnosu na socijalne radnike koji bi trebali razvijati komunikacijske vještine za uspostavu odnosa povjerenja s djecom kako bi se stvorili čvrsti temelji za istinsku operacionalizaciju prava djeteta na participaciju zajamčenu čl. 12. KPD-a (Strømmland i sur., 2023, 751).

Bez obzira na to je li riječ o sucima, posebnim skrbnicima ili socijalnim radnicima, zaključak je isti – između provedenih zakonskih reformi i ostvarivanja prava djeteta na izražavanje mišljenja dokazano stoji praznina koja se odnosi na izostanak edukacije odraslih u kontaktu s djecom i njihova svijest o važnosti poštovanja djetetova mišljenja u stvarima u kojima se odlučuje o njegovu životu (Parkes, 2013, 70).

LITERATURA

KNJIGE I ZNANSTVENI ČLANCI:

1. Agencija Europske unije za temeljna prava i Vijeće Europe (2015). *Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu*. Luxembourg: Ured za publikacije Europske unije.
2. Aras Kramar, S. (2022). *Komentar Obiteljskog zakona (II. knjiga)*. Zagreb: Organizator d.o.o.
3. Bruning, M.; Mol, C. (2021). Child Participation in International and Regional Human Rights Instruments. U: W. Schrama; M. Freeman; N. Taylor; M. Bruning (ur.). *International Handbook on Child Participation in Family Law* (str. 13.–39.). Cambridge – Antwerpen – Chicago: Intersentia.
4. Erdem Türkelli, G. (2020). *Who can represent a child (with disabilities) before the ECtHR? Locus Standi requirements and the issue of curator ad litem in L.R. v. North Macedonia*, Strasbourg Observers. URL: <https://strasbourgobservers.com/2020/02/27/who-can-represent-a-child-with-disabilities-before-the-ecthr-locus-standi-requirements-and-the-issue-of-curator-ad-litem-in-l-r-v-north-macedonia/> (pristupljeno: 16. veljače 2024.).

5. European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe (2022). *Handbook on European law relating to the rights of the child*. Luxembourg: Ured za publikacije Europske unije.
6. Fenton-Glynn, C. (2021). *Children and the European Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
7. Fortin, J. (2009). *Children Rights and the Developing Law*. New York: Cambridge University Press.
8. Grigić, N.; Rešetar, B. (2019a). Smjernice za izdvajanje djece iz obitelji u praksi Europskog suda za ljudska prava - prvi dio. *Pravo i porezi*, 28(4), 81.–89.
9. Grigić, N.; Rešetar, B. (2019b). Smjernice za izdvajanje djece iz obitelji u praksi Europskog suda za ljudska prava - drugi dio. *Pravo i porezi*, 28(5), 102.–109.
10. Healy, L. M.; Link, R. J. (2012). *Handbook of International Social Work, Human Rights, Development and the Global Profession*. Oxford: Oxford University Press.
11. Ife, J. (2017). *Human Rights and Social Work, Toward a Rights – Based Practice (Third Edition)*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Kilkelly, U. (2016). *The Child and the European Convention on Human Rights*. London, New York: Routledge.
13. Kosher, H.; Ben-Arieh, A.; Hendelsman, Y. (2016). *Children's Rights and Social Work*. Cham: Springer.
14. Leviner, P. (2018). Child Participation in the Swedish Child Protection System: Child-Friendly Focus but Limited Child Influence on Outcomes. *The International Journal of Children's Rights*, 26(1), 136.–158. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718182-02601002>.
15. Lucić, N. (2017). Protection of the Right of the Child to be Heard In Divorce Proceedings – Harmonization of Croatian Law With European Legal Standards. U: D. Duić; T. Petrašević (ur.). *EU and comparative law issues and challenges series* (str. 391.–423.). Osijek: Pravni fakultet Osijek Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. DOI: <https://doi.org/10.25234/eclic/6538>.
16. Lucić, N. (2021). Child's Special Guardian – International and European Expectations and Croatian Reality. *Balkan social science review*, 17, 97.–117. DOI: <https://doi.org/10.46763/BSSR211700971>.
17. McCafferty, P.; Mercado Garcia, E. (2023). Children's Participation in Child Welfare: A Systematic Review of Systematic Reviews. *The British Journal of Social Work*, 00, 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcad167>.
18. McPherson, J.; Abell, N. (2020). Measuring Rights-Based Practice: Introducing the Human Rights Methods in Social Work Scales. *The British Journal of Social Work*, 50(1), 222–242. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcz132>.
19. Parkes, A. (2013). *Children and International Human Rights Law – The Right of the Child to be Heard*. London, New York: Routledge.
20. Parkinson, P.; Cashmore, J. (2008). *The Voice of a Child in Family Law Disputes*. Oxford: Oxford University Press.
21. Reichert, E. (2011). *Social Work and Human Rights – A Foundation for Policy and Practice (Second Edition)*. New York: Columbia University Press.
22. Rešetar, B. (2011). *Pravna zaštita prava na susrete i druženje*. Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
23. Rešetar, B. (2017). Novi razvod braka u Republici Hrvatskoj pod utjecajem psihologije, sociologije i međunarodnog prava. U: B. Rešetar; S. Aras Kramar; N. Lucić; I. Medić; D. Šago; I. Tucak; P. Mioč. *Suvremeno obiteljsko pravo i postupak* (str. 33.–60.). Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
24. Rešetar, B. (2022). *Komentar Obiteljskog zakona (I. knjiga)*. Zagreb: Organizator d.o.o.
25. Rešetar, B.; Rupić, D. (2016). Posebni skrbnik za dijete u hrvatskom i njemačkom obiteljskopravnom sustavu. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 37(3), 1175.–1198.

26. Schrama, W.; Freeman, M.; Taylor, N.; Bruning, M. (ur.) (2021). *International Handbook on Child Participation in Family Law*. Cambridge – Antwerpen – Chicago: Intersentia.
27. Sladović Franz, B. (2011). Značajke procesa odlučivanja u socijalnoj skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 439.–467.
28. Strømmland, M.; Bahus, M. K.; Andersen, A. J. (2023). “What’s the Purpose of Having a Say If I Cannot Participate?”: A Qualitative Study of Young People’s Experiences of Being Heard and to Participate in Decision-Making Processes in Norwegian Child Welfare Services. *The International Journal of Children’s Rights*, 31(3), 729.–755. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718182-31030007>.
29. Vandenhole, W.; Erdem Türkelli, G.; Lembrechts, S. (2020). *Children’s Rights – A Commentary on the Convention on the Rights of the Child and its Protocols*. Cheltenham – Northampton: Edward Elgar Publishing.
30. Žižak, A.; Koller-Trbović, N.; Jeđud Borić, I.; Maurović, I.; Mirosavljević, A.; Ratkajec Gašević, G. (2012). *Što nam djeca govore o udomiteljstvu: Istraživanje dječje perspektive udomiteljstva u Hrvatskoj s preporukama za unapređenje*. Zagreb: UNICEF.

PROPISI:

1. Konvencija UN-a o pravima djeteta, Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, broj 15/90; Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 12/93, 20/97, 4/98, 13/98.
2. (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17.
3. Europska konvencija o ostvaranju dječjih prava, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 1/10, 3/10.
4. Povelja Europske unije o temeljnim pravima, Službeni list Europske unije, C 202/389 od 7. lipnja 2016.
5. Obiteljski zakon, Narodne novine, broj 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.
6. Zakon o provedbi Uredbe Vijeća (EU) 2019/1111 od 25. lipnja 2019. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju odluka u bračnim sporovima i u stvarima povezanim s roditeljskom odgovornošću te o međunarodnoj otmici djece, Narodne novine, broj 83/22.
7. Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine, broj 18/22, 46/22, 119/22, 71/23, 156/23.
8. Pravilnik o edukacijama, stručnim znanjima i vještinama potrebnim za komunikaciju s djetetom i odraslom osobom pravnikom s položenim pravosudnim ispitom te dodatnim stručnim znanjima, vještinama i kompetencijama socijalnog radnika, psihologa i socijalnog pedagoga zaposlenog u Centru za posebno skrbiništvo, Narodne novine, broj 2/21.
9. Pravilnik o mjerama zaštite osobnih prava i dobiti djeteta, Narodne novine, broj 123/15.
10. Pravilnik o načinu pribavljanja mišljenja djeteta, Narodne novine, broj 123/15.
11. Smjernice Vijeća ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci (*Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice*), 2010. Dostupno: <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.
12. Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece, Vlada Republike Hrvatske, 2014. Dostupno: https://zdravlje.gov.hr/User_DocsImages/dokumenti/Programi,%20projekti%20i%20strategije/Protokol%20o%20postupanju%20u%20slu%20C4%8Daju%20zlostavljanja%20i%20zanemarivanja%20djece.pdf (pristupljeno: 25. ožujka 2024.).
13. Opći komentar Odbora UN-a za prava djece br. 12(2009) o pravu djeteta na izražavanje mišljenja (*General Comment no. 12 (2009): The right of the child to be heard*), CRC/C/GC/12, 20. srpnja 2009.

14. Etički kodeks za djelatnost socijalnog rada, 2021. Dostupno: <https://husr.hr/web/?p=460> (pristupljeno: 26. ožujka 2024.).
15. Strategija EU-a o pravima djeteta, COM(2021) 142, Europska komisija, Bruxelles, 24. ožujka 2021.
16. Europska preporuka o pravima djece i socijalnoj skrbi prilagođenoj djeci i obiteljima (*CoE Recommendation CM/Rec(2011)12 of the Committee of Ministers to member states on children's rights and social services friendly to children and families*), 2011. Dostupno: https://www.coe.int/t/dg3/children/keyLegalTexts/SocialServicesSept2012_en.pdf (pristupljeno: 20. ožujka 2024.).

SUDSKA PRAKSA EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA:

1. A. V. protiv Slovenije, ESLJP, zahtjev br. 878/13, presuda od 9. travnja 2019.
2. L. R. protiv Sjeverne Makedonije, ESLJP, zahtjev br. 38067/15, presuda od 23. siječnja 2020.
3. M. i M. protiv Hrvatske, ESLJP, zahtjev br. 10161/13, 3, presuda od 3. rujna 2015.
4. Sommerfeld protiv Njemačke, ESLJP, zahtjev br. 31871/96, presuda od 8. srpnja 2003.
5. Elsholz protiv Njemačke, ESLJP, zahtjev br. 25735/94, presuda od 13. srpnja 2000.
6. A. protiv protiv Ujedinjene Kraljevine, ESLJP, zahtjev br. 100/1997/884/1096, presuda od 23. rujna 1998.
7. Costello-Roberts protiv Ujedinjene Kraljevine, ESLJP, zahtjev br. 13134/87, presuda od 25. ožujka 1993.

MREŽNI IZVORI:

1. *Dijete u pravosuđu*. URL: <https://www.pravos.unios.hr/dijete-u-pravosuđu/> (pristupljeno: 26. ožujka 2024.).

Branka Rešetar, Ph.D., Full Professor

Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

E-mail: bresetar@pravos.hr

Nataša Lucić, Ph.D., Associate Professor

Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

E-mail: nlucic@pravos.hr

THE CHILD'S RIGHT TO BE HEARD IN LAW AND SOCIAL WORK

Abstract

The right of the child, pursuant to Art. 12 of the Convention on the Rights of the Child, guarantees every child capable of forming her or his own opinion the right to be heard in matters that concern them. It is actualized in all areas of the child's life, in the family, school, health system, different types of procedures (family, criminal, civil, legal), in the community, as well as on the national and international level. The European Court of Human Rights also protects the child's right to be heard by continuously developing case law that protects the child's participatory rights. The child's right to be heard is directly incorporated into social work as a profession based on the principles of respect for human rights, including children's rights, as well as the principle of user participation. The aim of this paper is to provide an overview of the international and national legal framework that guarantees the right of the child to be heard in court proceedings and social work, based on the content analysis of regulations, court practice, domestic and foreign literature, so as to point out practical problems in realizing the child's right to be heard, detected in domestic and foreign research.

Keywords: *child's right to be heard, Art. 12 of the Convention on the Rights of the Child, the European Court of Human Rights, social work, the principle of participation*

Prof. dr. sc. Silvija Ručević

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

E-pošta: srucevic@ffos.hr

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper

UDK 159.922.76-056.49

DOI: <https://doi.org/10.25234/dosd/31500>

ODNOS RJEČNIKA, PROBLEMA U ODNOSIMA S VRŠNJACIMA I AGRESIVNOG PONAŠANJA KOD DJEČAKA S POREMEĆAJIMA PONAŠANJA I DJEČAKA IZ OPĆE POPULACIJE

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je usporediti rječnik dječaka s dijagnosticiranim poremećajem ponašanja (N = 34; raspon dobi: 10 – 13 godina) i dječaka iz opće populacije (N = 34; raspon dobi: 10 – 13 godina), kao i ispitati odnos rječnika s reaktivnim i proaktivnim agresivnim ponašanjem te problemima u odnosima s vršnjacima. Roditelji/skrbnici procijenili su djetetovo agresivno ponašanje te probleme u odnosima s vršnjacima, dok su podaci o rječniku, kognitivnim sposobnostima i izvršnim funkcijama (radno pamćenje) djeteta prikupljeni standardiziranim testom inteligencije.

Usporedbom dviju skupina, dječaci s poremećajem ponašanja imali su značajno oskudniji rječnik od dječaka iste dobi iz opće populacije, pri čemu se ta razlika nije mogla objasniti niti kognitivnim sposobnostima niti izvršnim funkcijama djeteta. Osim toga, oskudan rječnik bio je značajno povezan s problemima u odnosima s vršnjacima, kao i s reaktivnim, ali ne i proaktivnim agresivnim ponašanjem. Nalazi imaju posebne implikacije u područjima rane intervencije za visokorizične dječake, kao i komunikaciju s djecom u sustavu socijalne skrbi i pravosuđa.

Ključne riječi: *djeca, poremećaji ponašanja, rječnik, agresivno ponašanje, pravosuđe i socijalna skrb*

1. ODNOS RJEČNIKA, PROBLEMA U ODNOSIMA S VRŠNJACIMA I AGRESIVNOG PONAŠANJA KOD DJEČAKA S POREMEĆAJIMA PONAŠANJA I DJEČAKA IZ OPĆE POPULACIJE

Komunikacijska kompetencija globalno je prepoznata kao jedna od pet ključnih životnih vještina jer omogućuje pojedincima da izraze svoja mišljenja, potrebe, strahove i želje uz istovremeno uspostavljanje i održavanje zadovoljavajućih odnosa (Bryan i sur., 2015; World Health Organization, 1997). Jezične vještine čine ključnu komponentu komunikacije jer obuhvaćaju sposobnost slanja i primanja informacija tijekom usmene razmjene i kroz pisani jezik (npr. čitanje/pisanje).

Pojedincima koji pokazuju odstupanje u usvajanju jezika i govora, prije navršene 3. godine života, odnosno jezične teškoće s govorenjem i/ili razumijevanjem bez vidljivog uzroka dodjeljuje se dijagnoza razvojnog jezičnog poremećaja. Razvojni jezični poremećaj nije posljedica nedostatka truda roditelja koji nedovoljno razgovaraju sa svojom djecom, intelektualnih sposobnosti djeteta, gubitka sluha ili drugih neurorazvojnih poremećaja (Bishop, 2017). Istraživanja blizanaca upućuju na jak genetski utjecaj, pri čemu je u podlozi zajedničko djelovanje većeg broja gena, a ne mutacija samo jednog (Bishop, 2006). Razvojni jezični poremećaj očituje se u fonološkoj, morfološkoj, semantičkoj, sintaktičkoj te pragmatičkoj sastavnici jezika, odnosno može obuhvaćati više aspekata jezika, kao što je jezično razumijevanje, pamćenje novih riječi i razgovora, teškoće u razumijevanju pročitano, pričanju priča i doživljaja, dosjećanja točno određene riječi itd. (Bishop i sur., 2017, 2016; Kologranić Belić i sur., 2015). Često se kategorizira s obzirom na teškoće u ekspresivnom (sposobnost jezičnog izražavanja, proizvodnju jezika i jezično kodiranje poruka) i receptivnom jeziku (sposobnost razumijevanja jezično oblikovanih poruka) s dodatnim naglaskom na jezične sastavnice. S obzirom na još uvijek terminološku neusklađenost stručnjaka iz različitih područja u ovom radu će se pri opisivanju rezultata pojedinih istraživanja koristiti termini koje su koristili autori istih.

Dosadašnja istraživanja sugeriraju da su djeca i mladi s jezičnim teškoćama pod rizikom za razvoj internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju (npr. Richterová i Málková, 2017; Conti-Ramsden i sur., 2013; Conti-Ramsden i Botting, 2004) bez obzira na dob, vrijeme i razinu rizika (Chow i Wehby, 2018). U metaanalizi koju su proveli Yew i O’Kearney (2013) utvrđeno je da djeca kojoj je dijagnosticiran razvojni jezični poremećaj imaju gotovo dvostruko veći rizik za razvoj internaliziranih problema (npr. anksioznost i depresija) te više od dvostruko veći rizik za razvoj eksternaliziranih problema (npr. poremećaj ponašanja i probleme s pažnjom) u usporedbi s vršnjacima urednog razvoja. Slične rezultate utvrdili su Hentges i suradnici (2021) u nedavnoj metaanalizi, pri čemu je povezanost jezičnih teškoća i eksternaliziranih problema u ponašanju bila jača kod dječaka i mladića.

Osim toga, jezične teškoće poput onih u tečnom izražavanju i brzom shvaćanju onoga što drugi govore mogu značajno utjecati na socijalne odnose mladih, ograničavajući njihovu sposobnost učinkovite komunikacije (npr. tumačenje kontekstualnih i neverbalnih znakova) i regulacije emocija (Anderson i sur., 2022; Bishop i sur., 2017; Snow & Woodward, 2017; Comti-Ramsden i sur., 2013; Blanton i Dagenais, 2007; Durkin i Conti-Ramsden, 2007; Im-Bolter i Cohen, 2007). Tako je, na primjer, u Manchester-skom jezičnom longitudinalnom istraživanju utvrđeno da do 16. godine 40 % mladih s razvojnim jezičnim poremećajem ima teškoće u interakciji s vršnjacima (St. Clair i sur., 2011). Djeca s jezičnim teškoćama također su izložena povećanom riziku za doživljavanje nasilja od strane vršnjaka. Na primjer, 44,2 % šesnaestogodišnjaka izvijestilo je da je bilo zlostavljano u djetinjstvu, u usporedbi s manje od 25 % adolescenata urednog razvoja, dok je 13 % njih bilo izloženo kontinuiranom zlostavljanju od djetinjstva (Knox i Conti-Ramsden, 2007; Knox i Conti-Ramsden, 2003).

Izazove koje mladi s jezičnim teškoćama doživljavaju u socijalnim odnosima mogu dodatno pogoršati njihovo emocionalno stanje, povećavajući osjećaj bespomoćnosti i frustracije, što može dovesti do agresije kao odgovora. Novija istraživanja jezičnih teškoća fokusiraju se na dva temeljna oblika agresije, odnosno proaktivnu i reaktivnu. Reaktivna agresija predstavlja reakciju na neki vanjski podražaj, događaj ili ponašanje (prijetnju, provokaciju ili sprječavanje postizanja cilja), s tim da taj podražaj može biti stvaran ili ga je osoba takvim doživjela. Suprotno tome, proaktivna agresija odnosi se na planirano ponašanje koje se javlja ili zbog očekivanja nekoga poželjnog cilja (koji se može ostvariti agresivnim ponašanjem) ili dominacije nad drugim osobama, npr. zlostavljanje, a za njezino javljanje nije potrebna niti ljutnja niti provokacija (Vitaro i sur., 2002). Postojeća istraživanja sugeriraju da je kod djece i mladih s razvojnim jezičnim poremećajem veći rizik za javljanje reaktivnih (npr. Speech Pathology Australia, 2018; Timler, 2008) nego proaktivnih oblika eksternaliziranih ponašanja, poput nasilja nad vršnjacima, kršenja pravila ili društveno odstupajućeg ponašanja (npr. van den Bedem i sur., 2018; Maggio i sur., 2014; Van Daal i sur., 2007).

Treba napomenuti da iako proaktivno agresivna djeca imaju određene teškoće u odnosima s vršnjacima, vršnjaci ih često pozitivno vrednuju (npr. Prinstein i Cillessen, 2003; Dodge i Coie, 1987). Nasuprot tome, reaktivno agresivna djeca prijavljuju nisku razinu zadovoljstva u prijateljstvima, vršnjaci ih negativno ocjenjuju (Dodge i sur., 1997; Prinstein i Cillessen, 2003) te je malo vjerojatno da će biti odabrani za najboljeg prijatelja (Poulin i Boivin, 1999), što dodatno otežava njihovu socijalnu integraciju. Posljedično, problemi mladih s jezičnim teškoćama u socijalnim odnosima se s vremenom ne smanjuju, već naprotiv, povećavaju (Richterová i Málková, 2017), čime se zatvara začarani krug socijalnih izazova i agresivnog ponašanja.

Jedna skupina koja je pod povećanim rizikom za dugoročne negativne ishode u životu povezane s jezičnim teškoćama jesu mladi u kontaktu s pravosuđem i sustavom

socijalne skrbi. Tako su, na primjer, Winstanley i suradnici (2021) utvrdili da mladi počinitelji kojima je dijagnosticiraj razvojni jezični poremećaj imaju dvostruko veći rizik da će ponovno počiniti kazneno djelo unutar jedne godine nego mladi počinitelji kaznenih djela bez jezičnih teškoća. Pri tome se razvojni jezični poremećaj pokazao najjačim neovisnim prediktorom recidivizma u usporedbi s drugim poznatim čimbenicima rizika, poput niskog neverbalnog kvocijenta inteligencije, dobi počinjenja prvog prijestupa, ranih traumatskih iskustava i slično. Općenito, istraživanja pokazuju da je odnos jezičnog poremećaja i činjenja kaznenih djela neovisan o drugim čimbenicima rizika (npr. Hopkins i sur., 2018).

Stope jezičnih teškoća u populaciji mladih počinitelja značajno su veće od onih u općoj populaciji (Anderson i sur., 2022; Snow i Woodward, 2017; Snow i sur., 2012, 2016). Dok stopa u općoj populaciji iznosi otprilike 7,5 % (npr. Norbury i sur., 2016), u skupini mladih počinitelja stope se kreću u rasponu od 19 % do više od 80 % (Hopkins i sur., 2018; Hughes i sur., 2017; Lount i sur., 2017; Bryan i sur., 2007, 2015). Unatoč visokoj prevalenciji jezičnih teškoća među mladim počiniteljima, značajan broj njih ostaje nedijagnosticiran i bez potrebne logopedске podrške (Winstanley i sur., 2021; Hughes i sur., 2017). Na primjer, u istraživanju Hughesa i suradnika (2017) jezične sposobnosti kod gotovo 50 % maloljetnih počinitelja bile su ispod prosjeka, dok je 28 % zadovoljilo kriterije za razvojni jezični poremećaj. Ovome treba pridodati i podatak da je prevalencija psihijatrijskih poremećaja među mladim počiniteljima značajno veća, u rasponu od 31 % do 83 % (npr. Baldwin i sur., 2019; Underwood i Washington, 2016; Wasserman i sur., 2010; Chitsabesan i sur., 2006), nego među mladima iz opće populacije u kojima se stope kreću između 2 % i 13 % (Odgers i sur., 2005), što dodatno otežava tretman mladih počinitelja.

Osim toga, postojanje jezičnih teškoća kod ove skupine mladih osoba negativno i utječe na sposobnost razumijevanja optužbi, davanja jasnih izjava policiji, razumijevanja sudskih postupaka i uloge ključnih sudionika, odgovaranja na pitanja na sudu te tumačenja informacija pravnih savjetnika (Lount i sur., 2017; Johnston i sur., 2016; Snow i sur., 2016). Tako su, na primjer, u istraživanju Lountove i suradnika (2017) mladi opisali da su se osjećali nemoćno i frustrirano tijekom sudskog procesa jer su ih teškoće u razumijevanju onoga što se događa sprječavale u sudjelovanju. Teškoće u tumačenju pravnog jezika utječu na mlade čak i po povratku u zajednicu jer taj povratak često dolazi uz brojne uvjete (Snow i sur., 2020). Njihove loše socijalne i pragmatične vještine negativno utječu na komunikaciju s autoritetima jer se neadekvatno korištenje neverbalne komunikacije (npr. izbjegavanje kontakta očima) te krivo tumačenje informacija i znakova govornika mogu pogrešno protumačiti kao nepristojnost i namjerno nepoštovanje (Hughes i sur., 2017).

2. O OVOM ISTRAŽIVANJU

Ukupno uzevši, rezultati navedenih istraživanja naglašavaju važnost ispitivanja odnosa jezičnih teškoća i poremećaja u ponašanju među mladima u kontaktu s pravosuđem i/ili sustavom socijalne skrbi, odnosno mladim počiniteljima.

No, kako bi se bolje razumjeli ovi složeni odnosi i identificirali najučinkovitiji pristupi intervenciji, potrebno je provesti eksplorativna istraživanja koja će istražiti odnose koji stoje iza ovih fenomena. Stoga je cilj ovog istraživanja bio provjeriti sljedeće hipoteze:

1. Rječnik dječaka s poremećajem ponašanja bit će (a) značajno oskudniji u odnosu na dječake iste dobi iz opće populacije i te se (b) razlike ne mogu objasniti na temelju razlika u kognitivnim sposobnostima i/ili izvršnim funkcijama, odnosno verbalnom radnom pamćenju.
2. Postojat će značajna korelacija oskudnog rječnika s djetetovim reaktivnim i proaktivnim agresivnim ponašanjem, kao i s problemima u odnosima s vršnjacima.

2.1. METODA

2.1.1. Sudionici

U istraživanju su sudjelovale dvije skupine, odnosno (1) dječaci s dijagnosticiranim poremećajem ponašanja smješteni u jedan dom za odgoj ($N = 34$; 80 % s poremećajem ophođenja) te (2) dječaci iz opće populacije ($N = 34$) s područja u kojem je dom za odgoj. Dvije skupine bile su izjednačene prema dobi, odnosno prosječna dob dječaka smještenih u dom za odgoj iznosila je $M = 12.16$, $SD = 1.67$ (raspon dobi: od 10 do 13 godina), dok je prosječna dob dječaka iz opće populacije bila $M = 12.78$, $SD = 1.51$ (raspon dobi: od 10 do 13 godina). Dječaci s dijagnosticiranim poremećajem ponašanja su se, u prosjeku, školovali pet godina (53 % su ponavljači), dok su dječaci iz opće populacije završili 6,7 godina školovanja. Ni jednom dječaku nije dijagnosticiran jezični poremećaj.

Isključujući kriteriji pri odabiru sudionika bili su: (a) postojanje intelektualnih teškoća, (b) postojanje poremećaja iz spektra autizma ili nekog genetskog poremećaja, npr. Downov sindrom, (c) postojanje oštećenja sluha, (d) postojanje vidljivog oštećenja mozga, npr. traumatska ozljeda mozga, epilepsija te (e) postojanje specifičnih teškoća učenja (disleksija, disgrafija i diskalkulija). Kod dječaka iz opće populacije dodatni isključujući kriterij bila je dijagnoza poremećaja ponašanja (poremećaj ophođenja ili poremećaj s prkošenjem i suprotstavljanjem). Uzorak je bio prigodan.

2.1.2. Instrumenti

Podaci o rječniku, kognitivnim sposobnostima i izvršnim funkcijama (verbalno radno pamćenje) djeteta prikupljeni su trima subtestovima koji su dio standardiziranog testa inteligencije, odnosno hrvatske verzije Wechslerova testa inteligencije za djecu – četvrto izdanje (WISC-IV-HR; Matešić, 2009).

Kognitivne sposobnosti/opća inteligencija

Subtest Slaganje kocaka, među ostalim, mjeri neverbalno rezoniranje, analizu i sintezu te je u ovom istraživanju broj točno reproduciranih predložaka korišten kao mjera općih kognitivnih sposobnosti (Góngora i sur., 2020; Groth-Marnat i Wright, 2016; Carroll, 1993).

Verbalno radno pamćenje

Verbalno radno pamćenje dječaka mjereno je subtestom Raspon pamćenja brojeva. Ovaj subtest uključuje ponavljanje sve dužih nizova znamenki istim ili obrnutim redoslijedom. Ukupni rezultat na ovom testu korišten je kao mjera verbalnog radnog pamćenja.

Rječnik

Verbalne sposobnosti dječaka mjerene su subtestom Rječnik. Ovaj subtest uključuje četiri slikovna i 32 verbalna zadatka. U slikovnim zadacima dijete imenuje crteže koji se nalaze u svesku s podražajima, dok u verbalnim zadacima definira riječi koje ispitivač glasno čita. S obzirom na dob sudionika korišteni su samo verbalni zadaci. U verbalnim zadacima odgovori mogu biti bodovani s 0, 1 ili 2 boda, ovisno o kvaliteti odgovora. Odgovore sudionika bodovala su dva nezavisna psihologa pri čemu je postignuto slaganje u 90 % vremena. Viši ukupni rezultat ukazuje na bolji rječnik, odnosno bolje poznavanje riječi i formiranje verbalnog pojma.

Korelacije pojedinih subtestova kretale su se od $r = .43$ za odnos subtestova Rječnik i Slaganje kocaka do $r = .56$ za odnos Rječnika i Verbalnog radnog pamćenja.

Agresivno ponašanje

Slično prethodnim istraživanjima (npr. Ručević i Andershed, 2022), roditelji/skrbnici (npr. odgojitelji) ispunili su Inventar odnosa s vršnjacima (engl. *Inventory of Peer Relations*; Dodge i Coie, 1987) koji se sastoji od 20 tvrdnji kojima se mjeri reaktivno (npr. „Kad ga zadirkuju ili mu prijete, dijete se lako naljuti i uzvraća udarac”) i proaktivno agresivno ponašanje (npr. „Dijete prijeti ili maltretira druge kako bi dobio/la svoje”). Za-

datak roditelja/skrbnika bio je da na skali od pet stupnjeva (1 = nikad točno; 5 = uvijek točno) procijene koliko se svaka tvrdnja odnosi na dijete, pri čemu viši rezultat ukazuje na izraženiju reaktivnu i proaktivnu agresiju. Koeficijenti unutarnje konzistencije u ovom istraživanju bili su zadovoljavajući te iznose $\alpha = .75$ za reaktivno te $\alpha = .70$ za proaktivno agresivno ponašanje.

Problemi u odnosima s vršnjacima

Problemi u odnosima s vršnjacima mjereni su podljestvicom Problemi u odnosima s vršnjacima hrvatske verzije Upitnika snaga i poteškoća (SDQ-Cro) (Štambuk i sur., 2012; Goodman, 1997). Zadatak roditelja/skrbnika (npr. odgojitelja) bio je da na skali od 0 (Netočno) do 2 (Potpuno točno) procijene koliko se svaka od pet tvrdnja (npr. „*Ima najmanje jednog dobrog prijatelja.*”) odnosi na dijete. Ukupni rezultat formirao se kao zbroj odgovora, pri čemu viši rezultat ukazuje na izraženije probleme u odnosima s vršnjacima. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije u ovom istraživanju bila je zadovoljavajuća, odnosno iznosila je $\alpha = .72$.

Upitnik sociodemografskih podataka

Za svakog su dječaka prikupljeni podaci o dobi te školovanju (npr. završen razred, je li ponavljao neki razred i sl.).

2.1.3. Postupak

Ovo istraživanje dio je većeg longitudinalnog istraživanja koje se fokusiralo na ulogu izvršnih funkcija u razvoju odstupajućih i prosocijalnih ponašanja (HRZZ-IP-2016-06-3917), Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku-IZIP-2016-81 te Zaklada Adris). Podaci su prikupljeni krajem 2022. godine.

Istraživanje je odobrilo Etičko povjerenstvo Filozofskog fakulteta Osijek, kao i Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku te stručno vijeće ustanove socijalne skrbi uključene u istraživanje. Također, prije provedbe istraživanja zatražena je pisana suglasnost roditelja i/ili skrbnika, kao i usmena suglasnost samih sudionika (dječaka). Kod dječaka kojima je dijagnosticiran poremećaj ponašanja, odnosno dječaka smještenih u dom za odgoj odgojitelji su ispunjavali upitnike umjesto roditelja/skrbnika.

U istraživanju su sudjelovali dječaci i njihovi roditelji/skrbnici, a istraživanje je sa svakim parom provedeno individualno, pri čemu je istraživanje s dječacima s poremećajem ponašanja provedeno u domu za odgoj, a s dječacima iz opće populacije na fakultetu. Prije samog početka sudionicima je objašnjena priroda i tijek istraživanja te je

naglašeno kako u svakom trenutku mogu odustati od istraživanja. Za svoje sudjelovanje dječaci su bili nagrađeni poklonom (npr. školski pribor, odjeća) u vrijednosti od 15 eura.

2.2. REZULTATI

2.2.1. Usporedba dječaka s poremećajem ponašanja i dječaka iz opće populacije

Najprije su dvije skupine dječaka uspoređene na svim ispitivanim varijablama, a rezultati su prikazani u Tablici 1. Očekivano, utvrđene su značajne razlike u proaktivnom i reaktivnom agresivnom ponašanju te problemima u odnosima s vršnjacima između dvije skupine dječaka. Pri tome su skrbnici (odgojitelji) dječaka s poremećajem ponašanja češće izvještavali o ovim problemima od skrbnika (roditelja) dječaka iz opće populacije.

Osim toga, utvrđena je i značajna razlika na trima subtestovima standardiziranog testa inteligencije, pri čemu su dječaci s poremećajem ponašanja postizali značajno niže rezultate na svima njima. Drugim riječima, dječaci s dijagnosticiranim poremećajem ponašanja imali su više teškoća u neverbalnom rješavanju problema i organizaciji, odnosno kognitivnim sposobnostima, pokazivali su više deficita u verbalnom radnom pamćenju te su imali više teškoća u poznavanju i definiranju riječi od dječaka iz opće populacije iste dobi te je time hipoteza 1a potvrđena.

Tablica 1. Usporedba dječaka iz dviju skupina na ispitivanim varijablama

Varijable	Dječaci s poremećajem ponašanja <i>N</i> = 34		Dječaci iz opće populacije <i>N</i> = 34		Usporedba <i>F</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Kognitivne sposobnost	15.62	7.72	35.70	11.32	98.34***
Verbalno radno pamćenje	13.88	3.98	17.23	3.05	31.24***
Rječnik	17.74	3.46	34.84	5.17	256.89***
Problemi u ponašanju					
Reaktivno agresivno ponašanje	8.12	2.05	4.84	1.79	49.39***
Proaktivno agresivno ponašanje	5.19	1.05	1.98	1.01	165.05***
Problemi u odnosima s vršnjacima	6.14	1.77	2.03	1.22	124.28***

Legenda. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Naposljetku, kako bi se provjerilo da se utvrđena razlika u rječniku ne može objasniti razlikama u kognitivnim sposobnostima i/ili izvršnim funkcijama, odnosno verbalnom radnom pamćenju provedena je analiza kovarijance (ANCOVA). Pri tome je, u skladu s očekivanjima, utvrđeno da se i nakon kontrole kognitivnih sposobnosti i verbalnog radnog pamćenja dvije skupine dječaka značajno razlikuju u rječniku, $F(1, 32) = 7.12$, $p < .01$. Zaključno, i hipoteza 1b je prihvaćena.

2.2.2. Odnos rječnika, agresivnog ponašanja i problema u odnosima s vršnjacima

Kako bi se odgovorilo na drugu postavljenu hipotezu izračunane su korelacije između rječnika, temeljnih oblika agresije i problema u odnosima s vršnjacima. Rezultati korelacijske analize prikazani su zasebno za dvije skupine dječaka u Tablici 2.

Tablica 2. Korelacije između rječnika, temeljnih oblika agresije i problema u odnosima s vršnjacima za dvije skupine dječaka

Dječaci s poremećajem ponašanja ($N = 34$)				
	1.	2.	3.	4.
1. Rječnik	—	-.34**	-.12	-.39***
2. Reaktivno agresivno ponašanje		—	.41***	.40***
3. Proaktivno agresivno ponašanje			—	.27*
4. Problemi u odnosima s vršnjacima				—
Dječaci iz opće populacije ($N = 34$)				
	1.	2.	3.	4.
1. Rječnik	—	-.28*	-.06	-.23*
2. Reaktivno agresivno ponašanje		—	.18	.30**
3. Proaktivno agresivno ponašanje			—	.13
4. Problemi u odnosima s vršnjacima				—

Legenda. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

U skladu s postavljenom hipotezom, u obje skupine dječaka oskudniji rječnik bio je značajno povezan s djetetovim reaktivnim agresivnim ponašanjem te s problemima u odnosima s vršnjacima. Osim toga, gotovo sve korelacije su bile statistički značajno jače u skupini dječaka s poremećajem ponašanja (Fisherova r -u- z transformacija). Suprotno očekivanjima, rezultati na subtestu Rječnik nisu bilo značajno povezani s proaktivnim agresivnim ponašanjem ni u jednoj skupini dječaka. Dakle, hipoteza 2 djelomično je prihvaćena.

3. RASPRAVA

Cilj istraživanja bio je usporediti dječake s dijagnosticiranim poremećajem ponašanja i one iz opće populacije s obzirom na rječnik te ispitati odnos rječnika, reaktivnog i proaktivnog agresivnog ponašanja i problema u odnosima s vršnjacima.

Slično prethodnim istraživanjima (npr. Gilmour i sur., 2004; Warr-Leeper i sur., 1994) dječaci s poremećajem ponašanja imali su značajno oskudniji rječnik od dječaka iz opće populacije iste dobi, čak i nakon kontrole kognitivnih sposobnosti i izvršnih funkcija, odnosno verbalnog radnog pamćenja (Snow i Powell, 2008). Ovi rezultati sugeriraju teškoće u ekspresivnim jezičnim vještinama među dječacima s dijagnosticiranim poremećajem ponašanja. Kao što je već navedeno, ekspresivni jezik uključuju riječi koje govorimo, geste koje činimo i način na koji prenosimo svoje ideje. Ako postoje teškoće u ovom aspektu jezika, moguće je da će mlada osoba imati probleme u izražavanju vlastitih misli, osjećaja i želja na koherentan način (Anderson i sur., 2016; Snow i Sanger, 2011), što može rezultirati nesporazumom u komunikaciji.

Nadalje, u skladu s očekivanjima i prethodnim istraživanjima (npr. Maggio i sur., 2014; St Clair i sur., 2011; Lindsay i sur., 2007; Van Daal i sur., 2007), oskudan rječnik bio je značajno povezan s reaktivnim agresivnim ponašanjem u obje skupine dječaka. Drugim riječima, dječaci s teškoćama u ekspresivnom jeziku, bez obzira na postojanje poremećaja ponašanja, na provokacije svojih vršnjaka, prema procjenama svojih roditelja/skrbnika, reagiraju agresivnije (Timler, 2008). U ranijim istraživanjima utvrđeno je da su slabe ekspresivne jezične vještine povezane s teškoćama u emocionalnoj samoregulaciji (Ripley i Yuill, 2005), a koje se mogu manifestirati kao agresivno ponašanje, nezainteresiranost ili protivljenje zahtjevima drugih (Morrison i sur., 2010).

U skladu s prethodnim istraživanjima (Mok i sur., 2014; Conti-Ramsden i sur., 2013; Durkin i Conti-Ramsden, 2007), jezične teškoće bile su povezane s problemima u odnosima s vršnjacima. Jedno od mogućih objašnjenja ovog nalaza jest da se djeca s jezičnim teškoćama teže uključuju u razgovore i socijalne interakcije (Brinton i sur., 1997). Tako, na primjer, djeca i adolescenti s razvojnim jezičnim poremećajem izvještavaju o izraženijem socijalnom stresu (Wadman i sur., 2011) i višim razinama socijalne anksioznosti (Voci i sur., 2006) od vršnjaka urednog razvoja. Uz manju izloženost socijalnim interakcijama, djeca s razvojnim jezičnim poremećajem mogu imati manje prilika za razvoj socijalnih vještina poput vještina rješavanja sukoba i, kao rezultat toga, manje resursa za korištenje tijekom tih interakcija (Crick i Dodge, 1994) što može rezultirati pribjegavanjem fizičkoj agresiji (Bakopoulou i Dockrell, 2016). Nemogućnost rješavanja problema korištenjem riječi može djelovati kao dodatna prepreka socijalnom funkcioniranju jer djeca izbjegavaju one koji su previše agresivni ili emocionalni (Wolters i sur., 2013). Doista, djeca s jezičnim teškoćama često su manje prihvaćena u razredu nego njihovi vršnjaci urednog razvoja (npr. Andres-Roqueta i sur., 2016; Mok

i sur., 2014; Conti-Ramsden i sur., 2013; St Clair i sur., 2011). U nekim istraživanjima utvrđeno je da problemi u odnosima s vršnjacima djelomično posreduju u odnosu između jezičnih teškoća i emocionalnih problema, sugerirajući da bolji odnosi s vršnjacima mogu služiti kao čimbenici zaštite od problema povezanih s mentalnim zdravljem među mladima u riziku od razvoja jezičnog poremećaja (npr. Forrest i sur., 2020, 2018).

Suprotno očekivanjima nije utvrđena značajna povezanost oskudnog rječnika, odnosno teškoća u ekspresivnom jeziku i proaktivnog agresivnog ponašanja. No, slični rezultati dobiveni su u nekim drugim istraživanjima. Na primjer, van den Bedem i suradnici (2020) uspoređivali su djecu sa ($N = 98$) i bez razvojnog jezičnog poremećaja ($N = 156$). Pri tome nije utvrđena značajna razlika među njima s obzirom na proaktivnu agresiju, iako je razina simptoma poremećaja s prkošenjem i suprotstavljanjem, prema procjenama roditelja, bila viša kod djece s razvojnim jezičnim poremećajem. Također, u prethodnim istraživanjima nisu utvrđene razlike među dvjema skupinama djece ni s obzirom na nasilje nad vršnjacima, kršenje pravila ili društveno neprihvatljivo ponašanje (npr. van den Bedem i sur., 2018; Maggio i sur., 2014; van Daal i sur., 2007).

Postoji nekoliko teorijskih modela kojima bismo mogli objasniti odnos jezičnih teškoća i problema u ponašanju. Prema Modelu socijalne prilagodbe (engl. *Social Adaptation Model*) djeca s jezičnim teškoćama i njihovi vršnjaci urednog razvoja jezika imaju iste psihosocijalne karakteristike, dok su razlike u ponašanju rezultat interakcije primarnih jezičnih ograničenja djece, konteksta u kojem se odvija komunikacija i predrasuda koje ljudi povezuju s ograničenom verbalnom vještinom, poput sniženih intelektualnih sposobnosti (npr. Rice i sur., 1993). Drugim riječima, djeca s jezičnim teškoćama razvijaju antisocijalno ponašanje jer njihove ograničene jezične vještine otežavaju procesiranje i pregovaranje u socijalnim interakcijama (npr. Paula i Befi-Lopes, 2013; Redmond i Rice, 1998; Fujiki i sur., 1996). Prema drugom modelu, odnosno Modelu socijalne devijacije (engl. *Social Deviance Model*) razlike između djece s jezičnim poremećajem i njihovih vršnjaka urednog razvoja odraz su postojećih socio-emocionalnih deficita (npr. Baker i Cantwell, 1987; Cantwell i Baker, 1985). Prema trećem modelu, odnosno Modelu ograničene obrade (engl. *Limited Processing Model*) teškoće u jeziku i socijalnim odnosima rezultat su općih i nespecifičnih kognitivnih deficita poput onih povezanih s radnim pamćenjem (Bishop, 1997; Bishop i Adams, 1991). Dok navedeni teorijski modeli pružaju moguću osnovu povezanosti teškoća u jeziku i ponašanja, postojeća istraživanja ne podržavaju univerzalno nijedan od navedenih modela. Drugim riječima, čini se da brojni čimbenici imaju ulogu u komorbiditetu jezičnih teškoća i problema u ponašanju (Brinton i Fujiki, 2005), poput siromaštva (npr. Roy i Raver, 2014), deficita u izvršnim funkcijama (npr. Beaver i sur., 2010) te traumatske ozljede mozga (npr. Moore i sur., 2014) koji su češći među mladim počiniteljima nego u općoj populaciji.

Dobivene rezultate treba promatrati u kontekstu ograničenja ovog istraživanja, koja su ujedno i preporuke za buduća istraživanja. Prvo, postoje teškoće u generalizaciji dobivenih

rezultata zbog malog i prigodnog uzorka. Osim toga, korištena je samo mjera ekspresivnih jezičnih vještina, dok su receptivne i pragmatične jezične vještine zanemarene, unatoč njihovoj važnosti. Tako su, na primjer, Bryan i suradnici (2015) utvrdili da su receptivne jezične vještine maloljetnih počinitelja kaznenih djela, odnosno vještine razumijevanja govornog jezika, gesti i pravila jezika te slijeđenje naredbi i razumijevanja, pitanja više narušene nego ekspresivne jezične vještine (Snow i sur., 2016; Sanger i sur., 2002). Poremećaj receptivnog jezika manje je uočljiv od poremećaja ekspresivnog jezika i može se očitovati u ponašanju koje se doživljava kao nepristojno i nesuradljivo, poput izbjegavanja kontakta očima, upotrebe zatvorenog govora tijela, slabe pažnje i slušanja, pojačanog vrpoljenja i odgovaranja jednom riječi tijekom komunikacije s maloljetnikom (Snow i sur., 2016; Gregory i Bryan, 2011; Snow i Powell, 2011). Osim toga, jezične teškoće mladih umanjuju njihovu sposobnost da učinkovito pregovaraju i rješavaju probleme tijekom interakcije s autoritetima što je važno pri davanju iskaza ili drugih postupaka unutar pravosudnog sustava i/ili sustava socijalne skrbi koji uključuju verbalnu komunikaciju.

Istraživanja također sugeriraju da je narušena pragmatična kompetencija, odnosno sposobnost odgovarajućeg i učinkovitog korištenja jezika u socijalnom kontekstu dobar prediktor problema u ponašanju poput hiperaktivnosti i nižeg prosocijalnog ponašanja te kada se pragmatična kompetencija uzme u obzir, strukturne jezične sposobnosti ne predviđaju probleme u ponašanju (npr. Ketelaars i sur., 2010). Pragmatične jezične vještine povezane su i s tim koliko dobro djeca shvaćaju emocije i emocionalne opise, koliko dobro samoreguliraju vlastite emocije (Beck i sur., 2012; Fujiki i sur., 2002) te uspijevaju li uspostaviti zadovoljavajuće odnose s vršnjacima i prijateljstva (Mok i sur., 2014; St Clair i sur., 2011).

Također, u obzir nisu uzete druge potencijalne varijable, poput pristupa resursima za učenje, mentalnog zdravlja, ili socio-emocionalnih faktora, koje bi mogle utjecati na rezultate istraživanja. No, treba istaknuti da su u ovom istraživanju korišteni različiti načini prikupljanja podataka čime je smanjena vjerojatnost da su utvrđene razlike i odnosi rezultat korištenja iste metode prikupljanja podataka ili istih izvora (npr. samo roditelji) (*tzv. common method variance*).

Unatoč nedostacima, ovo istraživanje može poslužiti kao važan temelj za razumijevanje kompleksnih odnosa između jezičnih teškoća i problema u ponašanju među mladima u kontaktu s pravosudnim sustavom i/ili sustavom socijalne skrbi. Praktične implikacije ovog istraživanja su višestruke i značajne. Tako, na primjer, povećanje dostupnosti logopedskih usluga, kao i integracija jezične podrške unutar pravosudnog i socijalnog sustava moglo bi značajno poboljšati njihove životne izgleda i smanjiti rizik od ponavljanja kaznenih djela. Uz to, nužno je pružiti adekvatnu psihijatrijsku skrb, s obzirom na visoku prevalenciju psihijatrijskih poremećaja u ovoj populaciji. Sveobuhvatan pristup koji uključuje multidisciplinarnu podršku (Knox i Conti-Ramsden, 2007) može pridonijeti boljoj reintegraciji mladih počinitelja u društvo te smanjenju ukupnog

tereta za pravosudni i socijalni sustav. Da napomenemo, većina dostupnih tretmana ili terapija za probleme mentalnog zdravlja mladih terapije su razgovorom koje možda nisu najprikladnije za osobe s jezičnim teškoćama.

Dodatno, važno je educirati stručnjake koji rade s mladima u kontaktu s pravosuđem i/ili sustavom socijalne skrbi o prepoznavanju i razumijevanju jezičnih teškoća te njihove povezanost s problemima u ponašanju. Osiguranje kontinuirane edukacije za logopede, psihologe, psihijatre, socijalne radnike i pravosudne djelatnike može poboljšati njihove sposobnosti za prepoznavanje i adekvatno reagiranje na potrebe mladih s ovim složenim teškoćama. Da podsjetimo, jezične teškoće, ako su neprepoznate, mogu se doživjeti kao neposluh ili nesuradljivost (Snow i sur., 2016; Gregory i Bryan, 2011; Snow i Powell, 2011). U prilog ovome idu rezultati istraživanja Hobsona i suradnika (2023) koji su ispitali hoće li znanje o tome da okrivljenik ima razvojni jezični poremećaj utjecati na procjene lažnih porotnika (engl. *mock jury*) o krivnji, duljini kazne, vjerodostojnosti i okrivljivanju. Znanje o postojanju razvojnog jezičnog poremećaja nije utjecalo na procjenu krivnje i duljinu kazne. No, sudionici, odnosno lažni porotnici kojima nije rečeno za okrivljenikove jezične teškoće smatrali su ga kognitivno sposobnijim, manje simpatičnim, nepoštenijim, manje vjerodostojnim i više su ga okrivljavali od onih koji su imali informaciju o postojanju jezičnih teškoća.

4. ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja, slično drugima, sugeriraju da dječaci s dijagnosticiranim poremećajem ponašanja imaju značajno oskudniji rječnik u usporedbi s vršnjacima iz opće populacije. Ova razlika u rječniku ostaje prisutna čak i nakon kontrole kognitivnih sposobnosti i izvršnih funkcija. Takvi nalazi upućuju na postojanje teškoća u ekspresivnim jezičnim vještinama među dječacima s poremećajem ponašanja, što može negativno utjecati na njihovu sposobnost izražavanja misli, osjećaja i želja na koherentan način. Ove jezične teškoće povezane su s reaktivnim agresivnim ponašanjem i problemima u odnosima s vršnjacima.

Kombinacija jezičnih teškoća i poremećaja ponašanja može imati značajne negativne posljedice na sposobnost mladih da pregovaraju i dogovaraju se u svakodnevnom životu. Mladi s ovim problemima često nisu u stanju jasno i učinkovito komunicirati o svojim potrebama i željama, što može dovesti do nesporazuma i sukoba koji mogu imati značajne negativne posljedice u kontekstu pravosudnog sustava i sustava socijalne skrbi. Zbog svojih jezičnih teškoća, mogu se činiti nepristojnim ili nesuradljivim, čak i kada to nije njihova namjera. Nesposobnost jasnog izražavanja može rezultirati frustracijom i tjeskobom, što može dodatno pogoršati njihove probleme u ponašanju. Ovo ne samo da utječe na njihove odnose s vršnjacima i odraslima, već također može dovesti do izolacije i osjećaja usamljenosti. Nadalje, negativna percepcija okoline može dodatno otežati integraciju mladih s jezičnim teškoćama i poremećajem ponašanja u društvene krugove,

što može rezultirati smanjenom podrškom i razumijevanjem koje su im potrebne za napredak. Ova stigmatizacija može dodatno otežati njihovu socijalnu prilagodbu.

Zbog ovih izazova, mladi s kombinacijom jezičnih teškoća i poremećaja ponašanja zahtijevaju sveobuhvatan pristup koji uključuje multidisciplinarne timove stručnjaka, uključujući logopede, socijalne radnike, psihologe, pedagoge i socijalne pedagoge. Ciljani programi za poboljšanje jezičnih vještina, zajedno s intervencijama za upravljanje ponašanjem, mogu značajno poboljšati njihovu sposobnost komunikacije i socijalne interakcije, smanjujući rizik od negativnih percepcija i ponašanja koje ih mogu pratiti u odrasloj dobi.

LITERATURA

KNJIGE I ZNANSTVENI ČLANCI:

1. Anderson, S. A. S.; Hawes, D. J.; Snow, P. C. (2022). Higher order language: Risk, promotive, and risk-based protective associations with youth offending. *Crime & Delinquency*, 68(5), 840–866. DOI: <https://doi.org/10.1177/001112872111007730>.
2. Andrés-Roqueta, C.; Adrian, J. E.; Clemente, R. A.; Villanueva, L. (2016). Social cognition makes an independent contribution to peer relations in children with Specific Language Impairment. *Research in developmental disabilities*, 49–50, 277–290. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2015.12.015>.
3. Baker, L.; Cantwell, D. P. (1987). A prospective psychiatric follow-up of children with speech/language disorders. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 26(4), 546–553. DOI: <https://doi.org/10.1097/00004583-198707000-00015>.
4. Bakopoulou, I.; Dockrell, J. E. (2016). The role of social cognition and prosocial behaviour in relation to the socio-emotional functioning of primary aged children with specific language impairment. *Research in developmental disabilities*, 49–50, 354–370. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2015.12.013>.
5. Baldwin, H.; Biehal, N.; Cusworth, L.; Wade, J.; Allgar, V.; Vostanis, P. (2019). Disentangling the effect of out-of-home care on child mental health. *Child abuse & neglect*, 88, 189–200. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.11.011>.
6. Beaver, K. M.; DeLisi, M.; Vaughn, M. G.; Wright, J. P. (2010). The intersection of genes and neuropsychological deficits in the prediction of adolescent delinquency and low self-control. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 54(1), 22–42. DOI: <https://doi.org/10.1177/0306624X08325349>.
7. Beck, L.; Kumschick, I. R.; Eid, M.; Klann-Delius, G. (2012). Relationship between language competence and emotional competence in middle childhood. *Emotion*, 12(3), 503–514. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0026320>.
8. Bishop D. V. (2006). What Causes Specific Language Impairment in Children?. *Current directions in psychological science*, 15(5), 217–221. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2006.00439.x>
9. Bishop, D. V. M. (1997). *Uncommon understanding: Development and disorders of language comprehension in children*. London: Psychology Press/Erlbaum (UK) Taylor & Francis.
10. Bishop, D. V. M.; Snowling, M. J.; Thompson, P. A.; Greenhalgh, T.; The CATALISE-2 consortium (2017). Phase 2 of CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(10), 1068–1080. DOI: <https://doi.org/10.1111/jcpp.12721>.

11. Bishop, D. V.; Adams, C. (1990). A prospective study of the relationship between specific language impairment, phonological disorders and reading retardation. *Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 31(7), 1027–1050. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1990.tb00844.x>.
12. Bishop, D. V.; Snowling, M. J.; Thompson, P. A.; Greenhalgh, T.; CATALISE consortium (2016). CATALISE: A Multinational and Multidisciplinary Delphi Consensus Study. Identifying Language Impairments in Children. *PLoS one*, 11(7), e0158753. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158753>.
13. Blanton, D. J.; Dagenais, P. A. (2007). Comparison of language skills of adjudicated and nonadjudicated adolescent males and females. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 38(4), 309–314. DOI: [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2007/033\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2007/033)).
14. Brinton, B.; Fujiki, M. (2005). Social competence in children with language impairment: making connections. *Seminars in speech and language*, 26(3), 151–159. DOI: <https://doi.org/10.1055/s-2005-917120>.
15. Brinton, B.; Fujiki, M.; Spencer, J. C.; Robinson, L. A. (1997). The ability of children with specific language impairment to access and participate in an ongoing interaction. *Journal of speech, language, and hearing research: JSLHR*, 40(5), 1011–1025. DOI: <https://doi.org/10.1044/jslhr.4005.1011>.
16. Bryan, K.; Freer, J.; Furlong, C. (2007). Language and communication difficulties in juvenile offenders. *International journal of language & communication disorders*, 42(5), 505–520. DOI: <https://doi.org/10.1080/13682820601053977>.
17. Bryan, K.; Garvani, G.; Gregory, J.; Kilner, K. (2015). Language difficulties and criminal justice: the need for earlier identification. *International journal of language & communication disorders*, 50(6), 763–775. DOI: <https://doi.org/10.1111/1460-6984.12183>.
18. Cantwell, D. P.; Baker, L. (1985). Psychiatric and learning disorders in children with speech and language disorders: A descriptive analysis. *Advances in Learning & Behavioral Disabilities*, 4, 29–47.
19. Carroll, J. B. (1993). *Human cognitive abilities: A survey of factor-analytic studies*. New York: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511571312>.
20. Chitsabesan, P.; Kroll, L.; Bailey, S.; Kenning, C.; Sneider, S.; MacDonald, W.; Theodosiou, L. (2006). Mental health needs of young offenders in custody and in the community. *The British journal of psychiatry: the journal of mental science*, 188, 534–540. DOI: <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.105.010116>.
21. Chow, J. C.; Wehby, J. H. (2018). Associations between language and problem behavior: A systematic review and correlational meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 30(1), 61–82. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10648-016-9385-z>.
22. Conti-Ramsden, G.; Botting, N. (2004). Social difficulties and victimization in children with SLI at 11 years of age. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 47, 145–161.
23. Conti-Ramsden, G.; Mok, P. L.; Pickles, A.; Durkin, K. (2013). Adolescents with a history of specific language impairment (SLI): strengths and difficulties in social, emotional and behavioral functioning. *Research in Developmental Disabilities*, 34(11), 4161–4169. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2013.08.043>.
24. Crick, N. R.; Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115(1), 74–101. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.115.1.74>.
25. Dodge, K. A.; Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1146–1158. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.6.1146>.
26. Dodge, K. A.; Lochman, J. E.; Harnish, J. D.; Bates, J. E.; Pettit, G. S. (1997). Reactive and proactive aggression in school children and psychiatrically impaired chronically assaultive youth. *Journal of abnormal psychology*, 106(1), 37–51. DOI: <https://doi.org/10.1037//0021-843x.106.1.37>.

27. Durkin, K.; Conti-Ramsden, G. (2007). Language, social behavior, and the quality of friendships in adolescents with and without a history of specific language impairment. *Child Development*, 78(5), 1441–1457. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01076.x>.
28. Forrest, C. L.; Gibson, J. L.; Halligan, S. L.; St Clair, M. C. (2018). A longitudinal analysis of early language difficulty and peer problems on later emotional difficulties in adolescence: Evidence from the Millennium Cohort Study. *Autism & Developmental Language Impairments*, 3. DOI: <https://doi.org/10.1177/2396941518795392>.
29. Forrest, C. L.; Gibson, J. L.; Halligan, S. L.; St Clair, M. C. (2020). A Cross-Lagged Analysis of Emotion Regulation, Peer Problems, and Emotional Problems in Children With and Without Early Language Difficulties: Evidence From the Millennium Cohort Study. *Journal of speech, language, and hearing research: JSLHR*, 63(4), 1227–1239. DOI: https://doi.org/10.1044/2020_JSLHR-19-00188.
30. Fujiki, M.; Brinton, B.; Clarke, D. (2002). Emotion Regulation in Children With Specific Language Impairment. *Language, speech, and hearing services in schools*, 33(2), 102–111. DOI: [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2002/008\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2002/008)).
31. Fujiki, M.; Brinton, B.; Todd, C. M. (1996). Social skills of children with specific language impairment. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 27(3), 195–202. DOI: <https://doi.org/10.1044/0161-1461.2703.195>.
32. Góngora, D.; Vega-Hernández, M.; Jahanshahi, M.; Valdés-Sosa, P. A.; Bringas-Vega, M. L.; CHB-MP (2020). Crystallized and fluid intelligence are predicted by microstructure of specific white-matter tracts. *Human brain mapping*, 41(4), 906–916. DOI: <https://doi.org/10.1002/hbm.24848>.
33. Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A research note. *Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 38(5), 581–586. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1997.tb01545.x>.
34. Gregory, J.; Bryan, K. (2011). Speech and language therapy intervention with a group of persistent and prolific young offenders in a non-custodial setting with previously undiagnosed speech, language and communication difficulties. *International journal of language & communication disorders*, 46(2), 202–215. DOI: <https://doi.org/10.3109/13682822.2010.490573>.
35. Groth-Marnat, G.; Wright, A. J. (2016). *Handbook of Psychological Assessment (6th Ed.)*. New York: Wiley Publishing.
36. Hentges, R. F.; Devereux, C.; Graham, S. A.; Madigan, S. (2021). Child Language Difficulties and Internalizing and Externalizing Symptoms: A Meta-Analysis. *Child Development*, 92(4), e691–e715. DOI: <https://doi.org/10.1111/cdev.13540>.
37. Hobson, H. M.; Woodley, J.; Gamblen, S.; Brackely, J.; O'Neill, F.; Miles, D.; Westwood, C. (2023). The impact of developmental language disorder in a defendant's description on mock jurors' perceptions and judgements. *International journal of language & communication disorders*, 58(1), 189–205. DOI: <https://doi.org/10.1111/1460-6984.12779>.
38. Hopkins, T.; Clegg, J.; Stackhouse, J. (2018). Examining the association between language, expository discourse and offending behaviour: an investigation of direction, strength and independence. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 53, 113–129. DOI: <https://doi.org/10.1111/1460-6984.12330>.
39. Hughes, N.; Chitsabesan, P.; Bryan, K.; Borschmann, R.; Swain, N.; Lennox, C.; Shaw, J. (2017). Language impairment and comorbid vulnerabilities among young people in custody. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 58(10), 1106–1113. DOI: <https://doi.org/10.1111/jcpp.12791>.
40. Im-Bolter, N.; Cohen, N. J. (2007). Language impairment and psychiatric comorbidities. *Pediatric clinics of North America*, 54(3), 525–vii. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pcl.2007.02.008>.

41. Johnston, K.; Prentice, K.; Whitehead, H.; Taylor, L.; Watts, R.; Tranah, T. (2016). Assessing effective participation in vulnerable juvenile defendants. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 27(6), 802–814. DOI: <https://doi.org/10.1080/14789949.2016.1208264>.
42. Ketelaars, M. P.; Cuperus, J.; Jansonius, K.; Verhoeven, L. (2010). Pragmatic language impairment and associated behavioural problems. *International journal of language & communication disorders*, 45(2), 204–214. DOI: <https://doi.org/10.3109/13682820902863090>.
43. Knox, E.; Conti-Ramsden, G. (2003). Bullying risks of 11-year-old children with specific language impairment (SLI): does school placement matter?. *International journal of language & communication disorders*, 38(1), 1–12. DOI: <https://doi.org/10.1080/13682820304817>.
44. Knox, E.; Conti-Ramsden, G. (2007). Bullying in young people with a history of specific language impairment (SLI). *Educational & Child Psychology*, 24(4), 130–141.
45. Kologranić Belić, L.; Matić, A.; Olujić, M.; Srebačić I. (2015). Jezični, govorni i komunikacijski poremećaji djece predškolske i školske dobi; U: J. Kuváč Kraljević (ur.). *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama* (str. 64.–76.). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
46. Lount, S. A.; Purdy, S. C.; Hand, L. (2017). Hearing, Auditory Processing, and Language Skills of Male Youth Offenders and Remandees in Youth Justice Residences in New Zealand. *Journal of speech, language, and hearing research : JSLHR*, 60(1), 121–135. DOI: https://doi.org/10.1044/2016_JSLHR-L-15-0131.
47. Maggio, V.; Grañana, N. E.; Richaudeau, A.; Torres, S.; Giannotti, A.; Suburo, A. M. (2014). Behavior problems in children with specific language impairment. *Journal of child neurology*, 29(2), 194–202. DOI: <https://doi.org/10.1177/0883073813509886>.
48. Matešić, K. (ur.) (2009). *Wechsler, David: WISC-IV HR. Wechslerov test inteligencije za djecu – IV. izdanje. Hrvatska adaptacija. Priručnik za primjenu i bodovanje*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
49. Mok, P. L.; Pickles, A.; Durkin, K.; Conti-Ramsden, G. (2014). Longitudinal trajectories of peer relations in children with specific language impairment. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 55(5), 516–527. DOI: <https://doi.org/10.1111/jcpp.12190>.
50. Moore, E.; Indig, D.; Haysom, L. (2014). Traumatic brain injury, mental health, substance use, and offending among incarcerated young people. *The Journal of head trauma rehabilitation*, 29(3), 239–247. DOI: <https://doi.org/10.1097/HTR.0b013e31828f9876>.
51. Norbury, C. F.; Gooch, D.; Wray, C.; Baird, G.; Charman, T.; Simonoff, E.; Vamvakas, G.; Pickles, A. (2016). The impact of nonverbal ability on prevalence and clinical presentation of language disorder: evidence from a population study. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 57(11), 1247–1257.
52. Odgers, C. L.; Burnette, M. L.; Chauhan, P.; Moretti, M. M.; Reppucci, N. D. (2005). Misdiagnosing the problem: mental health profiles of incarcerated juveniles. *The Canadian child and adolescent psychiatry review = La revue canadienne de psychiatrie de l'enfant et de l'adolescent*, 14(1), 26–29.
53. Paula, E. M.; Befi-Lopes, D. M. (2013). Conflict resolution abilities in children with Specific Language Impairment. *CoDAS*, 25(2), 102–109. DOI: <https://doi.org/10.1590/s2317-17822013000200003>.
54. Poulin, F.; Boivin, M. (1999). Proactive and reactive aggression and boys' friendship quality in mainstream classrooms. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 7(3), 168–177. DOI: <https://doi.org/10.1177/106342669900700305>.
55. Prinstein, M. J.; Cillessen, A. H. N. (2003). Forms and functions of adolescent peer aggression associated with high levels of peer status. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49(3), 310–342. DOI: <https://doi.org/10.1353/mpq.2003.0015>.
56. Redmond, S. M.; Rice, M. L. (1998). The socioemotional behaviors of children with SLI: Social Adaptation or Social Deviance?. *Journal of speech, language, and hearing research: JSLHR*, 41(3), 688–700. DOI: <https://doi.org/10.1044/jslhr.4103.688>.

57. Rice M. L.; Hadley P. A.; Alexander A. L. (1993). Social biases toward children with speech and language impairments: A correlative causal model of language limitations. *Applied Psycholinguistics*, 14, 445–471.
58. Richterová, E.; Málková, G. S. (2017). Specific language impairment in the long-term perspective—The importance of assessment procedures, reading skills, and communicative competence. *Health Psychology Report*, 5(4), 273–284. DOI: <https://doi.org/10.5114/hpr.2017.69660>.
59. Roy, A. L.; Raver, C. C. (2014). Are all risks equal? Early experiences of poverty-related risk and children's functioning. *Journal of Family Psychology*, 28(3), 391–400. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0036683>.
60. Ručević, S.; Andershed, H. (2022). Are psychopathic traits predictive of conduct problems and aggression when other risk factors are considered? A longitudinal test among Croatian children. *Journal of Criminal Justice*, 80, 101777. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2020.101777>.
61. Sanger, D.; Moore-Brown, B. J.; Montgomery, J. K.; Larson, V. L. (2002). Service delivery framework for adolescents with communication problems who are involved in violence. *Journal of communication disorders*, 35(3), 293–303. DOI: [https://doi.org/10.1016/s0021-9924\(02\)00066-7](https://doi.org/10.1016/s0021-9924(02)00066-7).
62. Snow, P. C.; Powell, M. B. (2011). Oral language competence in incarcerated young offenders: links with offending severity. *International journal of speech-language pathology*, 13(6), 480–489. DOI: <https://doi.org/10.3109/17549507.2011.578661>.
63. Snow, P. C.; Powell, M. B.; Sanger, D. D. (2012). Oral language competence, young speakers, and the law. *Language, speech, and hearing services in schools*, 43(4), 496–506. DOI: [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2012\)11-0065](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2012)11-0065).
64. Snow, P. C.; Woodward, M. N. (2017). Intervening to address communication difficulties in incarcerated youth: A Phase 1 clinical trial. *International journal of speech-language pathology*, 19(4), 392–406. DOI: <https://doi.org/10.1080/17549507.2016.1216600>.
65. Snow, P. C.; Woodward, M.; Mathis, M.; Powell, M. B. (2016). Language functioning, mental health and alexithymia in incarcerated young offenders. *International journal of speech-language pathology*, 18(1), 20–31. DOI: <https://doi.org/10.3109/17549507.2015.1081291>.
66. Snow, P.; McLean, E.; Frederico, M. (2020). The language, literacy and mental health profiles of adolescents in out-of-home care: An Australian sample. *Child Language Teaching and Therapy*, 36(3), 151–163. DOI: <https://doi.org/10.1177/0265659020940360>.
67. St Clair, M. C.; Pickles, A.; Durkin, K.; Conti-Ramsden, G. (2011). A longitudinal study of behavioral, emotional and social difficulties in individuals with a history of specific language impairment (SLI). *Journal of communication disorders*, 44(2), 186–199. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2010.09.004>.
68. Štambuk, M.; Ajduković, D.; Biruški, D. Č.; Löw, A. (2012). *Upitnik snaga i poteškoća SDQ: provjera psihometrijskih karakteristika*. Dostupno: <https://www.bib.irb.hr/638042> (pristupljeno: 23. travnja 2024.).
69. Timler, G. R. (2008). Social knowledge in children with language impairments: Examination of strategies, predicted consequences, and goals in peer conflict situations. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 22(9), 741–763. DOI: <https://doi.org/10.1080/02699200802212470>.
70. Underwood, L. A.; Washington, A. (2016). Mental Illness and Juvenile Offenders. *International journal of environmental research and public health*, 13(2), 228. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph13020228>.
71. van Daal, J.; Verhoeven, L.; van Balkom, H. (2007). Behaviour problems in children with language impairment. *Journal of child psychology and psychiatry*, 48(11), 1139–1147. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01790.x>.
72. van den Bedem, N. P.; Dockrell, J. E.; van Alphen, P. M.; Kalicharan, S. V.; Rieffe, C. (2018). Victimization, Bullying, and Emotional Competence: Longitudinal Associations in (Pre)Adolescents With

- and Without Developmental Language Disorder. *Journal of speech, language, and hearing research: JSLHR*, 61(8), 2028–2044.
73. van den Bedem, N. P.; Dockrell, J. E.; van Alphen, P. M.; Rieffe, C. (2020). Emotional Competence Mediates the Relationship between Communication Problems and Reactive Externalizing Problems in Children with and without Developmental Language Disorder: A Longitudinal Study. *International journal of environmental research and public health*, 17(16), 6008. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17166008>.
 74. Vitaro, F.; Brendgen, M.; Tremblay, R. E. (2002). Reactively and proactively aggressive children: antecedent and subsequent characteristics. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 43(4), 495–505. DOI: <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00040>.
 75. Voci, S. C.; Beitchman, J. H.; Brownlie, E. B.; Wilson, B. (2006). Social anxiety in late adolescence: the importance of early childhood language impairment. *Journal of anxiety disorders*, 20(7), 915–930. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2006.01.007>.
 76. Wadman, R.; Durkin, K.; Conti-Ramsden, G. (2011). Social stress in young people with specific language impairment. *Journal of adolescence*, 34(3), 421–431. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2010.06.010>.
 77. Wasserman, G. A.; McReynolds, L. S.; Schwalbe, C. S.; Keating, J. M.; Jones, S. A. (2010). Psychiatric Disorder, Comorbidity, and Suicidal Behavior in Juvenile Justice Youth. *Criminal Justice and Behavior*, 37(12), 1361–1376. DOI: <https://doi.org/10.1177/0093854810382751>.
 78. Winstanley, M.; Webb, R. T.; Conti-Ramsden, G. (2021). Developmental language disorders and risk of recidivism among young offenders. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 62(4), 396–403. DOI: <https://doi.org/10.1111/jcpp.13299>.
 79. Wolters, N.; Knoors, H.; Cillessen, A. H.; Verhoeven, L. (2012). Impact of peer and teacher relations on deaf early adolescents' well-being: comparisons before and after a major school transition. *Journal of deaf studies and deaf education*, 17(4), 463–482. DOI: <https://doi.org/10.1093/deafed/ens021>.
 80. Yew, S. G.; O'Kearney, R. (2013). Emotional and behavioural outcomes later in childhood and adolescence for children with specific language impairments: meta-analyses of controlled prospective studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(5), 516–524. DOI: <https://doi.org/10.1111/jcpp.12009>.

MREŽNE STRANICE:

1. *Speech Pathology Australia* [SPA] (2018). Speech pathology in mental health: Clinical guideline. URL: https://www.speechpathologyaustralia.org.au/SPAweb/Members/Clinical_Guidelines/spaweb/Members/Clinical_Guidelines/Clinical_Guidelines.aspx?hkey=f66634e4-825a-4f1a-910d-644553f59140 (pristupljeno: 23. travnja 2024.).
2. *World Health Organisation* [WHO] (1997). Life skills education for children and adolescents in schools: Introduction and guidelines to facilitate the development and implementation of like skills programmes. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/63552/WHO_MNH_PSF_93_7A_Rev.2.pdf;jsessionid=A4B1BA6CCB840E30E301EDA3F9B3DC87?sequence=1 (pristupljeno: 20. ožujka 2024.).

POPIS TABLICA:

Tablica 1. Usporedba dječaka iz dviju skupina na ispitivanim varijablama

Tablica 2. Korelacije između rječnika, temeljnih oblika agresije i problema u odnosima s vršnjacima za dvije skupine dječaka

Silvija Ručević, Ph.D., Full Professor

Faculty of Humanities and Social Sciences, Josip Juraj Strossmayer

University of Osijek

E-mail: srucevic@ffos.hr

THE INTERPLAY BETWEEN VOCABULARY, PEER RELATIONSHIP PROBLEMS AND AGGRESSIVE BEHAVIOUR IN BOYS WITH CONDUCT DISORDERS AND BOYS FROM THE GENERAL POPULATION

Abstract

The aim of this study was to compare the vocabulary of boys with behavioral disorders (N = 34; age range: 10-13 years) and boys from the general population (N = 34; age range: 10-13 years), as well as examine the relationship between vocabulary and aggressive behavior and problems in their relationships with peers. Parents and caregivers assessed the child's aggressive behavior and problems in relationships with peers, while data on the child's vocabulary, cognitive abilities, and executive functions (working memory) were collected using a standardized intelligence test.

By comparing the two groups, boys with behavioral disorders had a significantly poorer vocabulary than boys of the same age in the general population, and this difference could not be explained by the child's cognitive abilities, or executive functions. In addition, poor vocabulary was significantly associated with peer relationship problems, as well as reactive, but not proactive, aggressive behavior. The findings have particular implications in the areas of early intervention for high-risk boys, as well as communication with children in the social welfare and justice systems.

Keywords: *children, behavioral disorders, vocabulary, aggressive behavior, justice and social care*

Gordana Horvat, mag. act. soc., asistentica

Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

E-pošta: ghorvat@pravos.hr

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper

UDK 347.61:364]:502.131.1

DOI: <https://doi.org/10.25234/dosd/31284>

CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA I KORIŠTENJE PRISTUPA ŽIVOTNOG CIKLUSA U PROVEDBI SOCIJALNE ZAŠTITE OBITELJI U KRIZNIM SITUACIJAMA

Sažetak

Ciljevi održivog razvoja (u daljnjem tekstu: SDG), također poznati kao Globalni ciljevi, univerzalni su poziv na zaustavljanje siromaštva, osiguravanje socijalne uključenosti i zaštitu okoliša. Vodeći programi socijalne zaštite, usidreni u okvir politike Hrvatske, pružaju važnu strategiju s potencijalom za smanjenje siromaštva, nejednakosti i zaštitu ljudi od rizika s kojima se suočavaju. Dodatno, socijalna zaštita ima za cilj povećanje razvoja ljudskog kapitala i potporu gospodarskom rastu, što su važne mjere SDG-a. Međutim, uska konceptualizacija siromaštva bez analize dinamike siromaštva kroz životni tijek i lokalizirane snage, predstavljaju izazove u provedbi. Prikazana studija slučaja u vrijeme pandemije bolesti Covid-19 i literatura, oslonac je kako bi se ispitali izazovi u provedbi programa socijalne zaštite i utjecaj na ciljeve održivog razvoja tijekom kriznih situacija u društvu, posebno u domeni zaštite obitelji. Koncept i pristup životnog ciklusa, važan je u formulaciji, dizajnu i provedbi socijalne zaštite za postizanje SDG-a. U pozadini pristupa je uvažavanje životnog ciklusa koji uzima u obzir posebne izazove, rizike i šokove s kojima se građani susreću dok napreduju na ljestvici svojih života. Cilj rada je staviti naglasak na potrebu izgradnje i pripreme sustava socijalne zaštite za rješavanje šokova, ranjivosti koje su važne za SDG, koristeći pristup životnog ciklusa kao okvira vodilja.

Ključne riječi: *obitelj, Covid-19, ljudski kapital, krizne situacije, socijalni rad*

1. UVOD

Na globalnoj razini, Hrvatska je usmjerena na provedbu Agende 2030 (United Nations, 2020a) u gospodarskom i društvenom razvoju, dok je prilagodba na nacionalnoj razini usmjerena prema ciljevima i implementaciji održivog razvoja kroz strateške dokumente i formirano Nacionalno vijeće za Održivi razvoj. Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine donesena je 2021. godine te je prvi put napravljen dugoročan plan razvoja Hrvatske usmjeren na kvalitetu života građana (Vlada Republike Hrvatske, 2021). U središtu strategije su ljudi kao nositelji kapitala za postizanje razvoja, koji povezuju društveni i gospodarski razvoj u skladu s prirodom i to kroz četiri smjera: održivo gospodarstvo i društvo, jačanje otpornosti na krize, zelena digitalna tranzicija i ravnomjeran regionalni razvoj Hrvatske. Usmjerenost je na participaciju svih dionika u društvu poput javnog i privatnog sektora, civilnog društva, obitelji, starijih osoba, djece i mladih. Hrvatska je, prema indeksu ciljeva održivog razvoja koji pokazuje procjenu napretka u postizanju ciljeva, 2022. godine bila na 23. mjestu od 156 zemalja (Sachs i sur., 2019), što se smatra dobrom pozicijom u ostvarivanju ciljeva usmjerenih na održivost, implementaciju globalnih standarda, društveni i gospodarski napredak. Globalna kriza, poput pandemije bolesti Covid-19, utjecala je na potrebu donošenja Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021. – 2026. koji se temelji na nizu dokumenata, od strateških do preporuka i obveza (Vlada Republike Hrvatske, 2021a). Iako je temeljni zadatak Globalnih ciljeva održivog razvoja jačanje sustava koji može odgovoriti na veće krizne situacije, na razini politika Hrvatske postavlja se pitanje kakav je odgovor sustava socijalne zaštite pružen obiteljima u kriznoj situaciji, poput pandemije bolesti Covid-19, i jesmo li spremni na ovakve izazove. Iz perspektive životnog tijeka, ranjive skupine u hrvatskom društvu bile su u većem riziku od zaraze, ali i nemogućnosti poštovanja svih mjera u zaštiti od bolesti, posebno starije osobe, osobe s intelektualnim teškoćama ili osobe s invaliditetom, djeca ili žrtve nasilja u obitelji. Dijelom je to posljedica fizičkih ograničenja, a dijelom i zbog financijske ugroženosti jer pristup svim potrebnim zaštitnim sredstvima propisanih mjerama zaštite od bolesti nije bio dostupan za sve jednako (Barić i sur., 2020). Za vrijeme pandemije bolesti Covid-19 sustav socijalne zaštite poduzimao je mjere, ponajprije zaštite zdravlja i prioritarno cijepljenje, dok su se drugi aspekti zanemarili što je utjecalo da se i dotad isključene skupine u društvu, još više stave na margine uključenosti (Podgorelec, 2020).

Socijalna zaštita, kao odgovor, uključila je dodatne resurse iz zajednice poput civilnog društva, kako bi se zadovoljile osnovne životne potrebe poput dostavljanja obroka i obilaska starijih osoba kako bi im se osigurale namirnice, hrana ili briga o stanovanju. Iz perspektive životnog tijeka, starije osobe ostale su bez socijalizacijske komponente i ostvarivanja kontakata s važnim osobama iz svoga života, što je dodatno ovu populaciju stavilo na marginu društva (Leskošek, 2019). Sustav socijalne skrbi nije imao odgovor na pojačanu izolaciju ove skupine, glavni fokus je bio usmjeren na zaštitu zdravlja dok se o drugim aspektima nije mnogo govorilo (Bežovan i sur., 2021).

2. PERSPEKTIVA ŽIVOTNOG TIJEKA OBITELJI I KRIZNIH SITUACIJA

Na događaje u životu ljudi iz perspektive životnog tijeka, utječu kulturna i povijesna obilježja dok životni tijekovi povezuju pojedinca s društvom u širem smislu. Promatra li se pandemija bolesti Covid-19 kao događaj koji je imao utjecaj na sve ljude, mogu se identificirati rizici, nejednakost ili ranjivost pojedine populacije u društvu svake države (Settersten i sur., 2020). Djelovanje državnih institucija i vlasti tijekom krize uzrokovane Covid-19 virusom u Hrvatskoj slijedilo je globalne smjernice u zaštiti građana, a pristup se temeljio na „mekoj moći“. Prema *Brand Finance*, konzultantskoj instituciji iz Londona koja je kreirala Globalni indeks „meke moći“ i provela istraživanje na 50.000 ljudi, na ljestvici država koja prikazuje snagu ovakvog pristupa Hrvatska je na 64. mjestu od ukupno više od 100 država svijeta u 2021. godini. Istraživanje pokazuje učinkovitost zemlje u borbi protiv pandemije bolesti Covid-19, a odnosi se i na dobrobit i zdravlje ljudi te međunarodne aktivnosti. U odnosu na perspektivu životnog ciklusa, istraživanje pokazuje i razinu povjerenja prema državnim institucijama i izvršnoj vlasti, čiji je stupanj najniži kod populacije dobne skupine od 35 do 49 godina (Jugo i sur., 2021). Iako je socijalna država usmjerena na uspostavu normalizacije čovjekova života kada dođe do poremećaja u životnom tijeku, nošenje s pandemijom uvelike će ovisiti o tome hoće li kriza ojačati ili oslabjeti državu u kontekstu ekonomskih posljedica, a to će predstavljati glavni izvor stabilnosti životnog tijeka. Zemlje sa slabijim socijalnim sustavom i socijalnom zaštitom, teže će ulagati u nove programe socijalne skrbi i zdravstvo, čime su najčešće pogođene ranjive skupine (Settersten i sur., 2020).

Globalno, ali i na razini Hrvatske, uočene su promjene u pojedinim fazama životnog tijeka, odnosno tranzicijama koje su osjetljivi i ranjivi trenuci života (Mayer, 2004), a što je posljedica promjena u životu ljudi u sferi rada i zapošljavanja, školovanja koje je sve duže, obiteljskim odnosima i vezama (Walther i sur., 2006). Važno je promatrati društveni kontekst i institucionalni poredak jer utječu na društvenu uključenost ljudi. Prema autoru Heinzu (1997) potrebno je heuristički pristupiti analizi životnih tijekova jer obuhvaćaju prostor u kojem se odvija život ljudi (Ule i Zidar, 2011). Uloga društvenih normi i propisa u neiskusanim životnim tijekovima, poput krize uzrokovanom pandemijom bolesti Covid-19, zaštita je od rizika i neizvjesnosti koja se upravo dogodila pojavom pandemije bolesti Covid-19. U socijalnom radu, upravo ovo shvaćanje i pretpostavka da se životni tijekovi mogu unificirati i normirati, nije prihvatljivo i dovodi u zamku profesionalni rad s ljudima (Čaćinović Vogrinčić i Mešl, 2019). Znanje o životnim tijekovima, posebno o tranziciji iz jedne u drugu fazu životnog tijeka, za socijalni rad predstavlja osnovu za kvalitetan i svrhovit rad s ljudima. Znanje i kontinuirana edukacija o promjenama društvenog konteksta te njegov utjecaj na životne faze i dobne skupine, ključni su za znanje o tranzicijama životnih faza (Walther i sur., 2006). S druge strane, socijalna prava polako nestaju i zamjenjuju se drugim tumačnji-

ma što je pokazatelj da nacionalne institucije više ne mogu osigurati socijalnu uključenosti građana (Rifkin, 2000). U znanosti socijalnog rada stavljen je naglasak na potrebu uključivanja svih dionika u proces i rad s ljudima (Čaćinović Vogrinčić i Mešl, 2019). Giddens (1991) upravo naglašava i objašnjava potrebu za uključivanjem bliskih osoba i povezivanjem individualnih sa životnim tijekovima ostalih ljudi. Kompleksnost rada s obiteljima ukazuje na dimenzije koje su potrebne u ovakvom radu poput vremenske dimenzije i životnih tijekova koji se prilagođavaju promjenama (Walther, 2006) uz uključivanje institucija, društvenog i kulturnog konteksta (Čaćinović Vogrinčić i Mešl, 2019). Socijalni rad treba znanja o životima ljudi, obiteljskoj stvarnosti, povezivanju sa zajednicom, procesima i razumijevanju životnog tijeka obitelji, odnosno znanja o kompleksnosti rada s ljudima.

3. OBITELJ I SUOČAVANJE S KRIZNIM SITUACIJAMA

Pandemija bolesti Covid-19 potresa poglede na životni tijek obitelji koji se unatrag pedesetak godina temelji na stabilnosti obiteljskog života i mišljenju da bolest i smrt dolaze u starijoj dobi (Settersten i sur., 2020). Za vrijeme pandemije, u Hrvatskoj se posebno ugrožena našla obitelj, u gotovo svim fazama životnog tijeka, no s posebnim naglaskom na životnu fazu obitelji s predškolskom i školskom djecom (United Nations, 2020). Kriza prouzrokovana pandemijom bolesti Covid-19 izravno je utjecala na život obitelji i njezino funkcioniranje te na odnose unutar obitelji. Rizici kojima su obitelji bile izložene bili su mnogobrojni poput fizičke distance, zatvaranja škola, ograničenog pristupa ustanovama socijalne zaštite i općenito institucionalnoj podršci. Obitelji koje su i prije pandemije bolesti Covid-19 bile u riziku, poput disfunkcionalnih obitelji, siromašnih obitelji, nezaposlenih roditelja ili kojima je ograničen pristup socijalnim uslugama, poput obitelji iz ruralnih sredina, našle su se u još većoj izolaciji i izložene novim rizicima (United Nations, 2020). S druge strane, javlja se potencijalna ranjivost obitelji koje dotad nisu bile u riziku jer velik dio populacije ostaje bez posla, dok s druge strane dio radno aktivnog stanovništva obavlja posao od kuće što dovodi do težeg usklađivanja radne i obiteljske uloge, posebno majke u obitelji. Istraživanje provedeno u Hrvatskoj pokazuje povećani broj sukoba radne i obiteljske uloge i težu psihološku prilagodbu kod osoba koje su radile od kuće (Ružojčić i sur., 2020). Osim straha za vlastito zdravlje i zdravlje članova obitelji, istraživanja pokazuju da pojačani stres u obitelji uzrokuje i nesigurnost na radnome mjestu ili promjene u organizaciji rada poput rada od kuće (Barić i sur., 2020), odnosno otežana je skrb za članove obitelji, a pojavljuju se i teškoće kad je riječ o usklađivanju radnih obveza i obiteljskog života (Dobrotić, 2020). Iz perspektive životnog tijeka, ekonomski pad i nestabilnost obitelji može biti dugoročno važno na primjer kod mladih osoba koje ulaze na tržište rada jer će vrijeme igrati ključnu ulogu u kasnijem dostizanju karijera ostalih radno aktivnih skupina, što utječe na društvenu

nejednakosti (Settersten i sur., 2020). Slično, učinci siromaštva i nestabilnosti na djecu su dugotrajni i utječu na učenje i drugi razvojni napredak, a koji su također povezani s kasnijim zdravstvenim ishodima (Settersten i sur., 2020). Pandemija bolesti Covid-19 uzrokovala je još veće obrazovne i društvene nejednakosti, a posebno ranjiva skupina jesu djeca iz obitelji koje su i prije bile u riziku ili su izložene novim rizicima za vrijeme pandemije. Isključenost iz društva posljedica je novih ili povećanih rizika za djecu u odnosu na sudjelovanje u društvu, a zabilježeni su i lošiji obrazovni i društveni ishodi u odnosu na vršnjake (UNICEF, 2020). Odgovor sustava socijalne zaštite usmjeren je prije svega na mjere očuvanja zdravlja, poticanje rada od kuće ili mjere financijske podrške onima koji su izgubili posao. Istraživanje autora Ahrendt i sur. (2020) u publikaciji Eurofonda pokazuje da više od polovice nezaposlenih ispitanika nije ostvarilo nikakvu financijsku potporu. Hrvatska vlada je donijela paket od 63 mjere usmjerene na potporu gospodarstvu i očuvanje radnih mjesta, a prva procjena učinkovitosti mjera pokazala je pad hrvatskog bruto domaćeg proizvoda (u nastavku: BDP) od 15,1 % u drugom tromjesečju 2020. To je najveći pad tromjesečnog BDP-a od 1995. godine (Bežovan i sur., 2021).

Samo funkcioniranje obitelji izloženo je promjeni dinamike svakodnevnog života što je u velikom broju slučajeva dovelo do pojave nasilja u obitelji ili nad djecom, zanemarivanja i otežane skrbi o djeci. O nasilju u obitelji redovito se izvještavalo u Hrvatskoj, posebno od organizacija civilnog društva, koje se bave zaštitom žrtava obiteljskog nasilja na nacionalnoj razini, koje su naglašavale porast nasilja u obitelji posebno za vrijeme *lock-downa* u prvoj polovini 2020. godine (Bežovan i sur., 2021). Socijalna izolacija obitelji identificirana je kao rizik, a posljedica obiteljskog i seksualnog nasilja izazvala je pozornost i ostalih organizacija diljem Europe i svijeta. Cilj održivog razvoja broj 5, Rodna ravnopravnost, usmjeren je na smanjenje razlika na temelju spola (United Nations Development Programme (UNDP), bez datiranja), a za vrijeme pandemije bolesti Covid-19 zabilježeno je da su djevojke i žene pojačano izložene nasilju. To je pokazatelj važnosti socijalne zaštite za žensku populaciju, ali ujedno i slabije usvajanje ovog cilja u Hrvatskoj.

4. STUDIJA SLUČAJA – KRIZA I OBITELJ U HRVATSKOJ KROZ USKLAĐENOST S CILJEVIMA ODRŽIVOG RAZVOJA

Prikazana studija slučaja analiza je dobivena kvalitativnom metodologijom (Milas, 2007), upotrebom metode provođenja intervjua, osobnom iskustvu opažanja sa sudjelovanjem, analizi dokumenata i istrage životne priče jednog slučaja u praksi socijalnog rada, u području rada s obitelji i s naglaskom na proučavanje fenomena u prirodnom okruženju. Studija slučaja usredotočena je na širok spektar predmeta ili problema u provedbi socijalne zaštite obitelji tijekom pandemije bolesti Covid-19 i obuhvaća određenu

stvarnost subjekta uz analizu jedinstvenih i specifičnih situacija, odnosno opisuje svakodnevni život jedne obitelji u lokalnoj zajednici u Hrvatskoj (Halmi, 2013). Heuristički koncept otkrivanja novih aspekata (Miočić, 2018) u odgovorima je sustava socijalne zaštite na potrebe ljudi, ali i ugroze njihovih prava. Kroz studiju slučaja pokušat će se doći do odgovora o primjeni socijalne zaštite usmjerene na obitelj tijekom pandemije bolesti Covid-19 u Hrvatskoj i odgovora na pitanja: Koji dijelovi socijalne zaštite su spremni na krizne situacije? Koji su odgovori institucija i sustava u provedbi socijalne zaštite tijekom pandemije bolesti Covid-19? Koja su ograničenja i potencijali sustava socijalne zaštite u kriznim situacijama? Kako odgovor institucija za vrijeme pandemije bolesti Covid-19 slijedi ostvarivanje ciljeva održivog razvoja?

Studija slučaja: Samohrana majka četvero djece u postupku Hrvatskog zavoda za socijalni rad (u nastavku: HZSR) kojoj je izrečena mjera obiteljsko-pravne zaštite: mjera stručne pomoći i potpore u ostvarivanju skrbi o djetetu.

Pomoć i potpora u ostvarivanju roditeljske skrbi peteročlanom obitelji pružala se u razdoblju od jedne godine, tijekom 2020. i 2021. godine. Samohrana majka živjela je u stanu koji je unajmila s dvoje maloljetne djece i jednim punoljetnim djetetom, dok je jedno dijete bilo smješteno u institucionalni oblik smještaja i izdvojeno iz obitelji. Majka je imala teškoće u odgoju djece i bila joj je potrebna podrška u jačanju roditeljskih kompetencija, osiguravanju adekvatnog smještaja i redovitoj pravilnoj skrbi o djeci. Smještaj u kojem su živjeli nije primjeren za život, vlažan je i nema grijanje, a struja nije dostupna u svim prostorijama. Najstarije punoljetno dijete nije zaposleno i uzdržava ga majka. Majka ostvaruje pravo na zajamčenu minimalnu naknadu od strane HZSR-a, ali samo za sebe i dvoje maloljetne djece. Po punoljetnosti dvoje najstarije djece, majka je izgubila ovo pravo za njih, iako i dalje zajednički žive i skrbi se o njima. Za provedbu pomoći i potpore imenovana je stručna osoba koja je redovito odlazila u dom obitelji i zajednički radila s cijelom obitelji na rješavanju teškoća. U vrijeme *lock-downa* jedna od mjera zaštite od bolesti bila je i obustava odlazaka stručnih osoba u obitelji, a ulogu podrške i pomoći preuzeli su djelatnici HZSR-a koji su kontakte s obitelji mogli održavati isključivo telefonski ili videopozivima preko *online* platformi, što je ovoj majci bila teškoća, s obzirom na to da nema računalo i informatičke vještine. U početku pandemije teškoća za majku bila je nabava zaštitne opreme, maski za lice, rukavica i sredstava za dezinfekciju s obzirom na to da su cijene zaštitne opreme u Hrvatskoj na početku pandemije bile iznimno visoke i ograničenih količina, a financijska primanja obitelji nedovoljna i za osnovne životne potrebe. Dvoje maloljetne djece koje je pohađalo školu, nastavu je pratilo *online*, a za to im je škola osigurala prijenosne uređaje. Praćenje nastavnog gradiva bilo je teško s obzirom na ograničene mogućnosti ovih uređaja pa samim time i predaja školskih zadaća. Majka je upućivala zamolbe tvrtkama u zajednici za pomoć u donaciji računala jer ni u jednom državnom sustavu nije dobila podršku za osiguravanje opreme. Škola se aktivno uključila i osigurala računalo za djecu na majčinu zamolbu. Stambeni

prostor u kojem je obitelj živjela, u doba pandemije bolesti Covid-19, bilo je gotovo nemoguće zamijeniti. Odlasci u obiliske raspoloživih stanova za unajmljivanje nisu bili mogući, a u vezi s pitanjem stambenog zbrinjavanja od strane lokalne samouprave sve aktivnosti su mirovale i svaki put je majci rečeno da za nju nemaju adekvatan prostor. Kako se novčani iznos koji obitelj prima smanjio punoljetnošću djeteta koje je izdvojeno iz obitelji, tako je majka raspolagala sa sve oskudnijim sredstvima. Plaćanje visokih troškova stanovanja nije bilo u potpunosti moguće i majci su isključili struju. Majka je pokušavala zvati sve službe koje bi joj mogle pomoći, no nije dobila ni jedan pozitivan odgovor, struju potrebnu za grijanje jedne prostorije i rasvjetu dobila je na korištenje od susjeda. S obzirom na to da se majka nalazi u fazi kada starija djeca polako napuštaju obitelj, dotadašnja odvojenost od djeteta koje je smješteno u instituciju i s kojim je imala redovite kontakte uživo, u potpunosti su prestali i jedino je bilo moguće telefonski ostvariti kontakt. Ovo je za majku bilo jako traumatično iskustvo, ali i za ostalu djecu u obitelji. Posjeti instituciji u kojoj je smješteno dijete bile su zabranjene. Kako je majka dugi niz godina bolesna i nije sposobna za rad, bilo je potrebno učiniti sve pretrage kako bi joj se odredio postotak invalidnosti. U doba pandemije bolesti Covid-19, posebno za vrijeme *lock-downa*, sve pretrage i pregledi u bolnici koje se ne smatraju hitnim stanjima usporene su ili se privremeno nisu provodili. Majka se za pojedine preglede morala naručiti, a termini su nerijetko bili za šest mjeseci i više. Socijalni kontakti majke i djece smanjeni su na minimum, što je posebno bilo teško djeci koja ne mogu vidjeti svoje prijatelje. Unatoč teškoj životnoj situaciji, djeca su izrazito privržena majci i jako su se bojala da se majka ne razboli jer se o njima tada nema tko skrbiti.

Promatrajući iz perspektive životnog tijeka, obitelj se našla u različitim situacijama koje su dodatno produbile ionako siromašnu, isključenu i marginaliziranu obitelj, a strah za život i mogućnost oboljenja majke sa smrtnim ishodom izrazito je nepovoljno utjecao na djecu koja u ovoj životnoj fazi obitelji ne bi tome trebala biti izložena (Čipin i sur., 2021). Ujedno se ubrzala faza napuštanja obitelji i odlaska djeteta od kuće samom nedostupnošću ostatka obitelji da vidi i ostvari kontakt s jednim izdvojenim djetetom iz obitelji. Sustav socijalne zaštite nije bio spreman na krizu ovakvih razmjera te su se ograničila pojedina prava obitelji i pristup potrebnoj socijalnoj zaštiti. Iako je jedan od ciljeva održivog razvoja cilj broj 3, Zdravstvena dobrobit (UNDP, bez datiranja), napredak u ostvarivanju ovog cilja u Hrvatskoj polako se smanjio u vrijeme pandemije bolesti Covid-19 koja je, na određeni način, blokirala zdravstveni sustav. Unatoč zdravstvenoj zaštiti, dobar dio populacije nije mogao ostvariti prava iz sustava zdravstvene zaštite ako se pregledi nisu odnosili na tretiranje bolesti Covid-19. Sve poduzete intervencije javnih tijela radi olakšavanja financijskog opterećenja obitelji od rizika, što je u osnovi socijalna zaštita, nisu bile dovoljno razvijene niti su osigurale ovakav vid zaštite (Prime i sur., 2021). U vezi s rizikom bolesti i zdravstvene skrbi sve intervencije usmjerene su na zaštitu od zaraze dok su ostali rizici od bolesti stavljeni u drugi plan kao i osiguravanje prihoda i novčane potpore kod oboljelih, a posebice usmjerenost zdravstvene zaštite na

održavanje i poboljšanje zdravlja zaštićenih osoba, bez obzira na uzrok poremećaja. Iz podataka Državnog zavoda za statistiku (2021), u Hrvatskoj je najveći porast u troškovima socijalne zaštite u 2020. godini uočen u osnovnom zdravstvenom osiguranju, u dijelu izdataka za izvanbolničku zdravstvenu skrb, lijekove i bolovanja. U primjeru studije slučaja vidljivo je da su izostali i ostali segmenti socijalne zaštite, posebno novčane ili nenovčane potpore obitelji u svezi s odgojem djece s obzirom na povećane troškove obitelji. Prvi cilj Agende 2030, koja definira ciljeve održivog razvoja, jest Iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima (UNDP, bez datiranja). Ovaj cilj usmjeren je i na uvjete života, osim financijskih prihoda, što za obitelj, koja je za vrijeme pandemije bolesti Covid-19 bila u još većem riziku od siromaštva, nije napredak prema ostvarenju cilja. Iako je Hrvatska u 2020. godini donijela niz mjera za prevenciju socijalne isključenosti i siromaštva usmjerenih na očuvanje radnih mjesta, ove mjere odnosile su se samo na vrijeme pandemije bolesti Covid-19, bez dugoročnih planova (Đaković i sur., 2021). Punoljetno dijete u obitelji iz prikazane studije slučaja nije moglo pristupiti tržištu rada, u trenutku masovnih otkaza posao je bilo gotovo nemoguće pronaći dok socijalna zaštita jamči održavanje prihoda te novčane ili nenovčane potpore u vezi s nezaposlenošću. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2021) u Hrvatskoj je zabilježeno da su izdaci za program posredovanja pri zapošljavanju i prava za vrijeme nezaposlenosti porasli u odnosu na 2019. godinu, što je bilo i očekivano s obzirom na broj ljudi koji je dobio otkaz u 2020. godini. Cilj održivog razvoja broj 8, Dostojanstveni rad i gospodarski rast (UNDP, bez datiranja), odnosi se upravo na osiguravanje sigurnosti ostvarene radom i socijalnu zaštitu obitelji kao preduvjet osobnog razvoja. Jednako tako, socijalna zaštita u vidu stanovanja nije imala razvijene intervencije u kriznoj situaciji pa je izostala pomoć u podmiranju troškova stanovanja. Prema statističkim podacima Državnog zavoda za statistiku (2021), program Stanovanje bilježi pad troškova i manja izdvajanja u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu, unatoč potrebama ljudi u vrijeme veće nezaposlenosti. Ujedno, cilj je socijalne zaštite i smanjivanje socijalne isključenosti, a koja osigurava novčane ili nenovčane potpore namijenjene suzbijanju socijalne isključenosti, što ovdje nije bio slučaj. Cilj održivog razvoja broj 10, Smanjenje nejednakosti (UNDP, bez datiranja), jedan je od ciljeva bez kojeg nema održivog razvoja jer on ovisi o ljudskom kapitalu, napretku ljudi i kvaliteti njihova života. Nejednakosti su i dalje prisutne u društvima, pa tako i u hrvatskom društvu, posebno u domeni nejednakosti vezanih za spol, dob, seksualnu orijentaciju, nacionalnost, religiju i mnoge druge. Napredovanje Hrvatske u ostvarivanju ciljeva održivog razvoja uvelike kočće nove pojave u društvu koje su posljedica sporog napretka poput ekonomske nejednakosti, iseljavanja stanovništva i to najviše mladih ili zdravstveni sustav koji je pred kolapsom. Jedan od najvažnijih pokazatelja problema hrvatskog društva jest nejednakost (Cimeša i Pavlović, 2020). Ovakva socijalna dinamika stvara osjećaj nemoći i besmislenosti javnog djelovanja, a što pokazuje i povjerenje koje građani Hrvatske iskazuju prema vlasti za vrijeme pandemije bolesti Covid-19. Problem društvene kohezije očituje se u sve nižem povjerenju u institucije, ali i spremnosti građana na međusobno pomaganje (Cimeša i Pavlović, 2020).

5. ZAKLJUČAK

Kriza izazvana pandemijom bolesti Covid-19 otvorila je mnoga pitanja u društvu, zajednici i samoj državi o spremnosti svih aktera i sustava na odgovor u kriznoj situaciji. Socijalna nestabilnost i pritisci na sustav socijalne zaštite pokazuju nespremnost i slabost sustava socijalne zaštite koji nema spremne odgovore na sve potrebe ljudi u ovakvim situacijama te su uočene strukturne slabosti. Neformalna podrška ili podrška unutar obitelji odigrala je važnu ulogu za vrijeme pandemije bolesti Covid-19 (Gilligan i sur., 2020) te je katkad predstavljala jedini oslonac. Postojeća prisutna nejednakost u Hrvatskoj dodatno se produbila krizom izazvanom pandemijom bolesti Covid-19, a dodatno su pogođene najosjetljivije kategorije u društvu poput siromašnih ili socijalno isključenih. Unatoč slabostima, pandemija bolesti Covid-19 otvorila je i neke nove mogućnosti za institucije i politike u odnosu na perspektivu životnog tijeka. Veća fleksibilnost institucija ili prakse, podizanje razine svijesti o međuovisnosti u životnim područjima i potreba za redizajnom pojedinih sustava pozitivni su smjerovi promišljanja proizašlih iz iskustva krize izazvanom pandemijom bolesti Covid-19. Potreba za edukacijom i prilagodbom sustava podučavanja za stručne djelatnike iz gotovo svih područja – pokazala se nužnom. Posebno se pokazala potreba za edukacijom u područjima koja su se pokazala kriznima tijekom pandemije poput nasilja u obitelji, zaštiti djece i njihovih prava, nasilja nad ženama i slično. Važna smjernica je i potreba za jačanjem međuresorne suradnje svih nadležnih tijela (Fu, 2021). Ako pandemiju promatramo kao globalni izazov, partnerstvo usmjereno na ciljeve održivog razvoja je prioritet u rješavanju izazova, što znači uključivanje i umrežavanje svih dionika iz različitih sektora te razmjenu resursa.

LITERATURA

KNJIGE I ZNANSTVENI ČLANCI:

1. Ahrendt, D.; Cabrita, J.; Clerici, E.; Hurley, J.; Leončikas, T.; Mascherini, M.; Riso, S.; Sándor, E. (2020). *Living, working and COVID-19*. Luxembourg: Eurofound Publications Office of the European Union. Dostupno: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2020/living-working-and-covid-19> (pristupljeno: 15. travnja 2023.).
2. Barić, A.; Kešina, J.; Lakatoš, M.; Majsec Sobota, V.; Matoš Buršić, I.; Opačak, J.; Šušak, I.; Zečirević, V. (2021). *Covid-19 negativna knjižica*. Zagreb: Ustanova za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom.
3. Bežovan, G.; Bratoš, P.; Mrdeža Bajs, I.; Baturina, D.; Matančević, J. i Pandžić, J. (2021). *Izazovi nošenja sa socijalnim učinkom COVID – 19 krize i potresa u Gradu Zagrebu*. Zagreb: CERANEO. Dostupno: https://www.zagreb.hr/userdocsimages/arhiva/socijalna_skrb/2021%20razno/Socijalna%20slika%20Grada%20Zagreba%202019.-2020.pdf (pristupljeno: 13. travnja 2023.).
4. Cimeša, M.; Pavlović, A. (2020). Razvoj hrvatskog transformacijskog sustava i provedba ciljeva održivog razvoja. *Socijalna ekologija*, 29(2), 179.–205. DOI: <https://doi.org/10.17234/SocEkol.29.2.2>.

5. Čačinović Vogrinčić, G.; Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino, Soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
6. Čipin, I.; Mustač, D.; Međimurec, P. (2021). Impact of COVID-19 on mortality in Croatia. *Stano-
vništvo*, 59(1), 1.–16. DOI: <https://doi.org/10.2298/STNV2101001C>.
7. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*. London: Stanford University Press.
8. Gilligan, J. M.; Suito, J.; Rurka, M.; Silverstein, M. (2020). Multigenerational social support in the face of the COVID-19 pandemic. *Journal of Family Theory & Review*, 12(4), 431-447. DOI: <https://doi.org/10.1111/jftr.12397>.
9. Halmi, A. (2013). Kvalitativna istraživanja u obrazovanju. *Pedagoški istraživanja*, 10(2), 203.–217.
10. Jugo, D.; Skoko, B.; Petrović, M. (2021). Krizno komuniciranje u Hrvatskoj 2020.: izvori informacija, povjerenje u institucije i meka moć država. *Sociologija i prostor*, 59(3), 349.-370. DOI: <https://doi.org/10.5673/sip.59.3.1>.
11. Leskošek, V. (2019). Poverty of Older Women in Slovenia. *Revija za socijalnu politiku*, 26 (2), 227.-239. DOI: <https://doi.org/10.3935/rsp.v26i2.1586>.
12. Mayer, K. U. (2004). Whose lives? How history, societies and institutions define and shape life courses. *Research in Human Development*, 1(3), 161–187. DOI: https://doi.org/10.1207/s15427617rhd0103_3.
13. Milas, G. (2007). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
14. Miočić, I. (2018). Fleksibilnost studije slučaja: prednost ili izazov za istraživače?. *Ljetopis socijalnog rada*, 25 (2), 175.-194. DOI: <https://doi.org/10.3935/ljsr.v25i2.209>.
15. Podgorelec, S. (2020). Perspektiva životnog puta u istraživanjima starenja i migracija. *Migracijske i etničke teme*, 36(2–3), 135.–154. DOI: <https://doi.org/10.11567/met.36.2.1>.
16. Prime, H.; Wade, M.; Browne, D. T. (2021). Risk and resilience in family well-being during the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 75(1), 631–643. DOI: <https://doi.org/10.1037/amp0000660>.
17. Rifkin, J. (2000). *The Age of Access: The New Culture of Hypercapitalism*. London: Putnam Publishing Group.
18. Ružojčić, M.; Galic, Z.; Palanović, A.; Kovačić, M. P.; Žnidar, K. (2020). Structuring of Time is Key for Job Performance and Well-being: The Case of Croatians Working from Home During COVID-19 Pandemic. *PsyArXiv*, 1(1), 1–37. DOI: <https://doi.org/10.31234/osf.io/7yxe8>.
19. Sachs, J.; Schmidt-Traub, G.; Kroll, C.; Lafortune, G.; Fuller, G. (2019). *Sustainable Development Report 2019*. Bertelsmann Stiftung i Sustainable Development Solutions Network.
20. Settersten, R. A.; Bernardi, L.; Härkönen, J.; Antonucci, T.C.; Dykstra, P.A.; Heckhausen, J.; Thomson, E. (2020). Understanding the effects of Covid-19 through a life course lens. *Advances in Life Course Research*, 45(1), 1–11. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2020.100360>.
21. Ule, M.; Zidar, M. (2011). Life course, educational trajectories and social integration of young people in Slovenia. *Teorija in praksa*, 48(5), 1409.–1426. Dostupno: http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip2011_5_Ule_Zidar.pdf (pristupljeno: 23. kolovoza 2023.).
22. UNICEF (2020.). *Izgradnja na krizu otpornih obrazovnih sustava tijekom i nakon pandemije COVID-19*. Zagreb: Regionalni ured UNICEF-a za Europu i Centralnu Aziju.
23. Walther, A.; Du Bois-Reymond, M.; Biggart, A. (ur.) (2006). *Participation in Transition? Young People's Motivation between Education, Welfare and Labour Market in European Perspective*. London: Peter Lang Publishing.

MREŽNE STRANICE:

1. Đaković, T.; Horvat, K.; Dabić, T.; Pleić, M.; Bijelić, N.; Bajkuša, M.; Kovačić, K. (2021). *Provedba ciljeva održivog razvoja u Hrvatskoj – perspektiva civilnog društva*. Platforma za međunarodnu građansku solidarnost Hrvatske – CROSOL. URL: <https://crosol.hr/wp-content/uploads/2021/04/Provedba-ciljeva-odrzivog-razvoja-u-Hrvatskoj-Perspektiva-civilnog-drustva-4.pdf> (pristupljeno: 15. rujna 2023.).
2. Dobrotić, I. (2020). *Hrvatska bez odgovora na “krizu skrbi”?* Nedostatak brige za društvene posljedice pandemije vodi rastućim rodnim i socijalnim nejednakostima. Friedrich-Ebert-Stiftung. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/17218.pdf> (pristupljeno: 26. kolovoza 2023.).
3. Državni zavod za statistiku (2021). *Socijalna zaštita u Republici Hrvatskoj u 2020.* URL: <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/pravosude-i-socijalna-zastita/socijalna-zastita-esspros/> (pristupljeno: 25. kolovoza 2023.).
4. Fu, X. (2021). *Partnerships in response to COVID-19 Building back better together*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. URL: https://sdgs.un.org/sites/default/files/2021-05/Partnerships%20in%20response%20to%20COVID-19%20light_0.pdf (pristupljeno: 15. rujna 2023.).
5. United Nations (2020a). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transforming-our-world> (pristupljeno: 10. svibnja 2020.).
6. United Nations Development Programme (UNDP). *Sustainable development goals*. URL: <https://www.undp.org/sustainable-development-goals> (pristupljeno: 16. travnja 2023.).
7. United Nations (2020). *Policy brief: The impact of COVID-19 on children*. URL: <https://unsdg.un.org/resources/policy-brief-impact-COVID-19-children> (pristupljeno: 12. rujna 2023.).
8. Vlada Republike Hrvatske (2021). *Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine*. URL: <https://hrvatska2030.hr/wp-content/uploads/2021/02/Nacionalna-razvojna-strategija-RH-do-2030.-godine.pdf> (pristupljeno: 12. rujna 2023.).
9. Vlada Republike Hrvatske (2021a). *Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. – 2026.* URL: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Vijesti/2021/srpanj/29%20srpnja/Plan%20oporavka%20i%20otporosti%20srpanj%202021.pdf> (pristupljeno: 12. rujna 2023.).

Gordana Horvat, Master of Social Work, Teaching Assistant

Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

E-mail: ghorvat@pravos.hr

THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND THE APPLICATION OF THE LIFE CYCLE APPROACH IN THE IMPLEMENTATION OF SOCIAL PROTECTION FOR FAMILIES IN CRISES

Abstract

The Sustainable Development Goals (hereinafter: SDGs), also known as the Global Goals, are a universal call to end poverty, ensure social inclusion, and protect the environment. Leading social protection programs anchored in Croatia's policy framework represent an important strategy that has the potential to reduce poverty and inequality and protect people from the risks they face. In addition, social protection aims to promote the development of human capital and support economic growth, which are important measures of the SDGs. However, a narrow conceptualization of poverty without taking into account the dynamics of poverty across the life course and local forces poses a challenge for implementation. The presented case study from the COVID-19 pandemic, as well as the literature, provide support for examining the challenges in the implementation of social protection programs and their impact on the Sustainable Development Goals in crisis situations in society, especially in the domain of family protection. This concept and life cycle approach are important for the formulation, design, and implementation of social protection in achieving the SDGs. The approach is based on an understanding of the life cycle that recognizes the specific challenges, risks, and shocks that individuals face throughout their lives. The aim of the paper is to emphasize the need to build and prepare social protection systems to deal with shocks and vulnerabilities relevant to the SDGs, using a life cycle approach as a guiding framework.

Keywords: *family, COVID-19, human capital, crises, social work*

PRIKAZI

REVIEWS

Gordana Horvat, mag. act. soc., asistentica

Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
E-pošta ghorvat@pravos.hr

Matko Guštin, mag. iur., asistent

Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
E-pošta mgustin@pravos.hr

UDK 36:342.7(047)

DOI: <https://doi.org/10.25234/dosd/31438>

PRIKAZ KONFERENCIJE: TISSA 2023 – SOCIAL WORK AND HUMAN RIGHTS: ADVOCATION DISRUPTIVE VOICES

Od 25. do 30. kolovoza 2023. na Pravnom fakultetu Osijek održana je 19. po redu međunarodna konferencija Međunarodne akademije „Social Work & Society“ (TiSSA) sa središnjom temom „Social Work and Human Rights: Advocation Disruptive Voices“. TiSSA je nastala kao rezultat europskog projekta TEMPUS-TACIS inicijativom profesora socijalnog rada iz Njemačke, Rusije i Italije 2002. godine, a koja je dosad organizirala dvadesetak konferencija posvećenih aktualnim temama iz područja socijalnog rada. Svake godine konferenciju (su)organizira Sveučilište u Ghentu (Belgija) na nekom od europskih sveučilišta. Međunarodni i lokalni organizacijski odbor predvodili su prof. dr. sc. Rudi Roose sa Sveučilišta u Ghentu te Gordana Horvat, mag. act. soc., asistentica na studiju socijalnog rada na Pravnom fakultetu Osijek. Na konferenciji u Osijeku sudjelovalo je više od stotinu sudionika iz 28 država svijeta.

Tema konferencije – „Social Work and Human Rights: Advocation Disruptive Voices“ – ukazuje na sve češće prisutne krize koje iskušavaju socijalni rad u zaštiti ljudskih prava propitujući odnos prava i socijalnog rada. Pri tome, zakoni s jedne strane vode k socijalnoj pravednosti, dok s druge strane vode k uspostavi reda i očuvanje moći zbog čega socijalni rad ne može biti isključivi provoditelj zakona. U tom je smislu potrebno saslušati „glasove“ ranjivih društvenih skupina, kao što su djeca, osobe s invaliditetom, migranti, beskućnici i drugi koji često ostaju na društvenim marginama.

Konferencija TiSSA sastoji se od dva dijela: doktorske konferencije (*PhD Pre – Conference*), namijenjene studentima doktorskih studija koji tako dobivaju priliku predstaviti svoja doktorska istraživanja, te plenuma koji je namijenjen široj raspravi o središnjoj temi konferencije.

U prvom dijelu konferencije, koji je održan od 25. do 27. kolovoza 2023., više od 20 doktoranada iz područja socijalnog rada, prava, sociologije i drugih društvenih i humanističkih znanosti predstavilo je svoja istraživanja, a koja su komentirali domaći i inozemni profesori (*supervisors*; Odbor profesora) iz različitih znanstvenih područja. Tijekom prvog dijela konferencije održana su i dva plenarna izlaganja. Prvo izlaganje pod naslovom „Qualitative research methods and research ethics in social work research“ održala je prof. dr. sc. Griet Roets sa Sveučilišta u Ghentu, dok su drugo izlaganje pod naslovom „Writing for publication“ održali prof. dr. sc. Rudi Roose sa Sveučilišta u Ghentu, ujedno i pročelnik Odjela za socijalni rad i socijalnu pedagogiju Sveučilišta u Ghentu i glavni urednik časopisa *European Journal of Social Work* te prof. dr. sc. Jim Campbell sa Sveučilišta u Dublinu (Irska), profesor emeritus socijalnog rada na Fakultetu socijalne politike, socijalnog rada i socijalne pravde. Prethodna izlaganja upotpunila su izlaganja studenata doktorskih studija, ističući specifičnosti istraživačkih metoda u području socijalnog rada, važnost etičnosti, kao i brojne izazove s kojima se susreću mladi znanstvenici u (složenom) postupku objave znanstvenih radova.

Drugi dio konferencije – plenum, održao se od 28. do 30. kolovoza 2023. godine. Prvog dana plenuma, prije paralelnih sesija, održana je uvodna sesija. Prof. dr. sc. Rudi Roose sa Sveučilišta u Ghentu predstavio je temu konferencije, posebno se osvrnuvši na sveprisutne izazove u suvremenom socijalnom radu. U istom tonu slijedila su uvodna predavanja dr. Toona Benoota, također sa Sveučilišta u Ghentu, koji je održao izlaganje pod nazivom „Utopian Encounters. Deinstitutionalisation as a Praxis of Heeding Disruptive Voices“, dok je dr. Ingo Stamm sa Sveučilišta Jyväskylä (Finska), održao izlaganje pod naslovom „Human Rights-Based Social Work in Times of Environmental Crises: Pushing the Boundaries of the Profession?“.

Drugi dan plenuma, tzv. *National Day*, bio je posvećen predstavljanju primjera dobre prakse u području socijalnog rada u lokalnoj zajednici domaćina. Tzv. *National Day* održao se u osječkom kinu Uranija, a započeo je uvodnim, interdisciplinarnim izlaganjima izv. prof. dr. sc. Nataše Lucić s Pravnog fakulteta Osijek pod naslovom „The role of social welfare institutions in protecting the child’s right to know his or her origin“ te prof. dr. sc. Anite Blagojević, prof. dr. sc. Branke Rešetar i prof. dr. sc. Ivane Tucak, također s Pravnog fakulteta Osijek, pod naslovom „Good Laws and Bad Practices: Discrimination of Women in Croatia“. Ipak, središnji dio drugoga dana plenuma bio je posvećen projekciji filma *Susjedi*, redatelja Tomislava Žaje, u kojem je, među ostalim, prikazan proces deinstitutionalizacije i transformacije Doma za psihičke bolesne odrasle osobe Osijek u Centar za pružanje usluga u zajednici „JA kao i TI“ i prelazak ljudi iz institucionalnog oblika smještaja u organizirano stanovanje uz podršku u zajednici. U toj prigodi na projekciji filma bili su nazočni i ljudi čije životne priče prati ovaj dokumentarni film, danas korisnici Centra za pružanje usluga u zajednici Osijek „JA kao i TI“ i Osječkog centra za inkluziju. Sudionici konferencije tako su izravno mogli čuti

o iskustvima procesa deinstitucionalizacije i transformacije od osoba čiji je život danas izvan ustanove.

Posljednjeg dana plenuma održane su dvije središnje sesije. U prvoj su prof. dr. sc. Kim Robinson i prof. dr. sc. Rojan Afrouz sa Sveučilišta Deakin (Australija) održali izlaganje pod naslovom „Fighting for women’s rights and promoting choice: key debates for social work education“ te prof. dr. sc. Ingo Bode s Fakulteta humanističkih znanosti Sveučilišta Kassel (Njemačka) pod naslovom „Disruptive voices or disrupted practice? Patchwork collaboration in local action against homelessness in Germany“. Konferencija je zaključena izlaganjem dr. sc. Alessandra Novelina, predstavnika Ureda za skrb mladih i socijalni rad Sindikata obrazovanja i znanosti (*GEW Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft*, Njemačka) pod naslovom „Good practice needs good working conditions – Human rights and union organization in social work and youth welfare“.

Nakon svih izlaganja, oba dijela konferencije, zajednički zaključak svih sudionika gotovo je jedinstven. Svijet se više nego ikada suočava s velikim krizama koje posljedično dovode u pitanje i zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda. Socijalni rad nameće se kao brana ljudskim pravima, a što nužno iziskuje međudjelovanje s drugim znanostima i strukama. Pri tome, posebno su istaknuti problemi marginaliziranih društvenih skupina čiji glasovi se često ne čuju dovoljno glasno. U tom smislu, potrebno je osnažiti socijalne radnike za zagovaranje ljudskih prava, posebno onih ljudi čiji glas trebaju zastupati u zajednici. Zaključak je da se praksa socijalnog rada treba snažno boriti za autonomiju koja joj pripada, a što svakako vodi većoj emancipaciji korisnika i njihovim glasovima koji se ravnopravno trebaju naći u dijalogu, što podupire i međunarodna znanstvena zajednica. Važno je istaknuti doprinos studenata socijalnog rada, koji su kao dio organizacijskog odbora, pokazali želju i motivaciju da se priključe organizaciji i predavanjima te učeruju kroz mrežu znanstvenika uz zajedničko druženje. Održavanje TiSSA konferencije na Pravnom fakultetu Osijek bila je prilika za međunarodno znanstveno pozicioniranje Fakulteta, kao i predstavljanje Studija socijalnog rada. Ipak, u znanstvenom smislu, zaključci sudionika, kao i uočeni nedostaci, predstavljaju temelj za daljnja znanstvena istraživanja koja će zasigurno doprinijeti daljnjim rješenjima snažnije integracije marginaliziranih skupina u suvremenom društvu.

Članci / Articles

Barbara Herceg Pakšić

*(Kazneno)pravni položaj djeteta u sukobu sa zakonom u Republici Hrvatskoj: temeljni obrisi
(Criminal) legal position of the child in conflict with the law in the Republic of Croatia: basic outlines*

Matko Guštin

*Zaštita procesnih prava djeteta u upravnim postupcima s posebnim osvrtom na postupanja u vezi s osobnim stanjima građana
Protection of procedural rights of the child in administrative proceedings with special reference to proceedings related to status law issues*

Branka Rešetar; Nataša Lucić

*Pravo djeteta na izražavanje mišljenja u pravu i socijalnom radu
The child's right to be heard in law and social work*

Silvija Ručević

*Odnos rječnika, problema u odnosima s vršnjacima i agresivnog ponašanja kod dječaka s poremećajima ponašanja i dječaka iz opće populacije
The interplay between vocabulary, peer relationship problems and aggressive behaviour in boys with conduct disorders and boys from the general population*

Gordana Horvat

*Ciljevi održivog razvoja i korištenje pristupa životnog ciklusa u provedbi socijalne zaštite obitelji u kriznim situacijama
The Sustainable Development Goals and the application of the life cycle approach in the implementation of social protection for families in crises*

Prikazi / Reviews

Gordana Horvat; Matko Guštin

*Prikaz konferencije: TiSSA 2023 - Social work and human rights: advocacy disruptive voices
Conference review: TiSSA 2023 - Social work and human rights: advocacy disruptive voices*